

**ВИЯВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ, ПРИДАТНИХ
ДЛЯ ОГОЛОШЕННЯ ОБ'ЄКТАМИ
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ**

Міжнародна благодійна організація «Екологія — Право — Людина»

Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду

ІНСТРУКТИВНІ ТА МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Львів-Київ • 2018
Видавництво «Компанія "Манускрипт"»

УДК: 711.5(1-751.3):346.9(477)

В 41

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ:

О. Василюк

К. Норенко

К. Полянська

С. Шутяк

Д. Ширяєва

За загальною редакцією *О. Кравченко*

Літературний редактор: *Олена Кравченко*

Висловлюємо подяку за допомогу у підготовці видання

Ганні Хуїлко-Бузіній

В 41 Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду. *Інструктивні та методичні матеріали* / О. Василюк, К. Норенко, К. Полянська, С. Шутяк, Д. Ширяєва; [за заг. ред. О. Кравченко]. — Видавництво «Компанія “Манускрипт”» — Львів, 2018. — 136 с. ISBN 978-966-2400-71-7

Посібник присвячений питанням методології виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ). У виданні містяться рекомендації із вибору ділянок, перспективних для створення територій та об'єктів ПЗФ в усіх регіонах України, та підготовки клопотань щодо створення об'єктів ПЗФ.

Посібник розрахований на державних службовців, науковців, які залучені до процесу створення об'єктів ПЗФ, а також інших осіб, які цікавляться питанням ПЗФ.

УДК: 711.5(1-751.3):346.9(477)

ISBN 978-966-2400-71-7

© МБО «Екологія — Право — Людина», 2018 «Виявлення територій, придатних для створення об'єктів природно-заповідного фонду (Інструктивні та методичні матеріали)». Вітається широке використання матеріалів. При будь-якому використанні матеріалів посилання на джерело є обов'язковим. Матеріали посібника не можуть бути використані з ціллю отримання прибутку загалом чи частково в жодній формі, в електронному чи друкованому варіанті, в тому числі — фотокопії.

Список скорочень

- ВРУ — Верховна Рада України
- ЕПЛ — Міжнародна благодійна організація «Екологія — Право — Людина»
- ЗУ — Закон України
- КМУ — Кабінет Міністрів України
- МСОП — Міжнародний союз охорони природи
- НПП — національний природний парк
- Переліки — переліки видів рослин та тварин, що підлягають особливій охороні на відповідній території області, АРК, міст Києва та Севастополя
- ПЗ — природний заповідник
- ПЗФ — природно-заповідний фонд
- ПКК — публічна кадастрова карта
- РЛП — регіональний ландшафтний парк
- ТЛУ — типи лісорослинних умов
- УНР — Українська Народна Республіка
- ЦОВВ — центральний орган виконавчої влади

ЗМІСТ

Передмова	6
1. Поняття природно–заповідного фонду	8
2. Процедура створення територій та об'єктів ПЗФ	16
2.1. Картографічне забезпечення створення об'єктів природно-заповідного фонду	21
2.1.1. Картографічний матеріал на етапі підготовки клопотання	21
2.1.2. Картографічний матеріал на етапі розроблення проекту створення	23
3. Вибір ділянок, перспективних для заповідання	28
3.1. Рекомендації щодо виявлення територій, перспективних для заповідання	29
3.1.1. Оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зарезервованих до заповідання	30
3.1.2. Розширення існуючих територій природно-заповідного фонду	33
3.1.3. Місця поширення рідкісних видів	34
3.1.4. Території з обмеженим землекористуванням	37
3.1.5. Землі лісового фонду	40
3.1.6. Землі водного фонду	44
3.1.7. Землі сільськогосподарського призначення	46
3.2. Вибір категорії території чи об'єкта ПЗФ	49
4. Організація процесу виявлення територій, придатних для оголошення територіями та об'єктами природно–заповідного фонду	56
5. Робота із землевласниками, землекористувачами та місцевим населенням	60
6. Рекомендації щодо інституційної підтримки створення нових територій та об'єктів природно–заповідного фонду в областях	63
Використані джерела та література	64
Додатки	67
1.А.Показники існуючої та проектованої заповідності відповідно до Державної програми регіонального розвитку України на період до 2020 року	67

1.Б. Перелік щорічних індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (регіональний розріз). Питома вага площі природно-заповідного фонду	69
2. Порядок оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ.....	70
3. Території, зарезервовані для заповідання актами Президента України та Верховної Ради України.....	76
4. Території, зарезервовані для заповідання рішеннями органів місцевого самоврядування.....	78
5. Науково-практичний коментар до Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України	86
6. Науково-практичний коментар до обласної цільової програми «Київщина заповідна»	98
7. Ключ для вибору категорії проєктованого об'єкту природно-заповідного фонду.....	123
8. Перелік видань ЕПЛ з питань природно-заповідного фонду	132

ПЕРЕДМОВА

Практика створення природоохоронних територій поширена в усьому світі, вона є важливою для збереження ландшафтного різноманіття, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу. Лише природні території, що перебувають під особливою охороною держави, здатні компенсувати вплив людини і зберегти частину дикої природи для її подальшого самовідтворення.

На території України діє національна система територій та об'єктів природно-заповідного фонду, її створення, розширення та належне функціонування є основоположним завданням всіх поколінь, нашим внеском у збереження життя на Землі.

Збалансований розвиток держави неможливий без рівноцінного поєднання соціальної, економічної та екологічної складових. Створення природоохоронних територій є важливою складовою національного природоохоронного законодавства України, а також міжнародних документів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Цей посібник підготовлений для працівників обласних та районних державних адміністрацій, обласних управлінь лісового та мисливського господарства, зацікавлених громадських організацій та науковців, а також об'єднаних територіальних громад у зв'язку з необхідністю виконання Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року¹ (надалі — Стратегія регіонального розвитку), досягнення Цілей сталого розвитку та виконання Стратегічного плану охорони біорізноманіття, що є міжнародними зобов'язаннями України. У складі Стратегії затверджено показники площ територій природно-заповідного фонду, що мають бути додатково створені в кожній з областей. В останні роки в усіх областях України мала суттєво активізуватися робота зі створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду з огляду на обраний Україною

¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6.08.2014 № 385

курс до вступу в ЄС та виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС² (надалі — Угода про асоціацію).

У посібнику головна увага приділена рекомендаціям з вибору ділянок, перспективних для створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду у всіх регіонах України, та підготування клопотань щодо створення територій та об'єктів ПЗФ.

В основу посібника покладено напрацювання ЕПЛ, видані в 2015 році³. Проте стрімка зміна законодавства та практик створення ПЗФ вимагає суттєвого оновлення та доповнення виданого раніше тексту.

² Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 № 1678-VII

³ Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / О. Василюк, А. Драпалюк, Г. Парчук, Д. Ширяева; за заг. редакцією О. Кравченко. — Львів, 2015. 80 с.

Поняття природно-заповідного фонду

Природно-заповідний фонд України становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища.

ПЗФ охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною⁴.

Правовий режим існування територій та об'єктів ПЗФ визначається ЗУ «Про природно-заповідний фонд України»⁵ (надалі — ЗУ «Про ПЗФ»), ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища України»⁶ (надалі — ЗУ «Про ОНПС») та Земельним кодексом України⁷ (надалі — ЗКУ).

Створення заповідних територій сьогодні є одним із дійсно працюючих в Україні механізмів охорони природних ландшафтів, а також їх складових — рослинних угруповань та рідкісних видів з тих, охорона яких передбачена національним законодавством України. Інші природоохоронні напрями, що існують у законодавчій площині, на кшталт формування екомережі або ведення Червоної та Зеленої книг, мають практичну реалізацію переважно у формі надання конкретним територіям статусу ПЗФ.

Створення природоохоронних територій також передбачено ратифікованими в Україні міжнародними конвенціями і угодами, а саме: ст. 2 Конвенції про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним

⁴ Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.2002 № 2456-ХІІ

⁵ Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.2002 № 2456-ХІІ

⁶ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища України» від 25.06.91 № 1264-ХІІ

⁷ Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ10

чином як середовища перебування водоплавних птахів⁸ (надалі — Рамсарська конвенція), ст. 4 Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі⁹ (надалі — Бернська конвенція), ст. 2 Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин¹⁰ (надалі — Боннська конвенція), ст. 5 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини¹¹ (надалі — Конвенція про всесвітню спадщину), ст. 4 Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат¹² (надалі — Карпатська конвенція), ст. 4 Протоколу про охорону біорізноманіття Конвенції про захист Чорного моря від забруднення¹³ (надалі — Чорноморська конвенція), Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера»¹⁴. Однак охорона видів у рамках міжнародних природоохоронних угод, за винятком Бернської та Рамсарської конвенцій, забезпечується в Україні саме через створення об'єктів ПЗФ.

Всі об'єкти ПЗФ в Україні можна класифікувати за такими трьома ознаками: категорією (у свою чергу групуються у категорії природних ПЗФ та штучно-створених об'єктів), національним чи місцевим значенням і наявністю спеціальних адміністрацій.

Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про ПЗФ» передбачено існування 11 категорій ПЗФ, з яких національні природні парки (надалі — НПП), біосферні заповідники (надалі — БЗ) та природні заповідники (надалі — ПЗ) є об'єктами загальнодержавного значення і створюються лише Указами Президента

⁸ Конвенція про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним чином як середовища перебування водоплавних птахів від 02.02.1971. Конвенцію ратифіковано Законом України «Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» від 29.10.96 № 437/96-ВР

⁹ Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979. Ратифіковано Законом України № 436/96-ВР від 29.10.96.

¹⁰ Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 29.06.1979. Ратифікована Законом України № 535-XIV (535-14) від 19.03.99

¹¹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972. Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI (6673-11) від 04.10.88

¹² Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003. Рамкову конвенцію ратифіковано Законом України № 1672-IV від 07.04.2004

¹³ Конвенція про захист Чорного моря від 1992. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 3939-XII (3939-12) від 04.02.94.

¹⁴ Інформаційно-аналітичні матеріали та пропозиції Міністерства екології та природних ресурсів України до рекомендацій слухань Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи з питання «Аналіз стану природно-заповідного фонду України». — Київ, 2015. — 2015 с. URL: <http://pryroda.in.ua/lystopad/files/2015/02/analizpzf022015.pdf>

України згідно зі ст. 53 ЗУ «Про ПЗФ». Регіональні ландшафтні парки (надалі — РЛП) є аналогом НПП, але створюються рішеннями обласних та прирівняних до них рад згідно зі ст. 23, 53 ЗУ «Про ПЗФ». Аналогічно, заповідні урочища є аналогом ПЗ на місцевому рівні в частині вимог щодо режиму цих територій природно-заповідного фонду. Решта категорій (заказники, пам'ятки природи, дендропарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади і зоопарки) можуть мати водночас і загальнодержавне значення (у разі створення Указом Президента), і місцеве значення (рішеннями органів місцевого самоврядування). Крім того, дендропарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади і зоопарки — є штучно створеними людиною об'єктами, а всі інші — природними.

Принциповою відмінністю в можливостях охорони кожного об'єкта ПЗФ є наявність спеціальної адміністрації, що створюється для низки категорій ПЗФ і виконує, в першу чергу, природоохоронну функцію. Так, адміністрації повинні створюватися для всіх НПП, БЗ, ПЗ, РЛП, а також зоологічних парків, ботанічних садів та дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. На практиці не всі території ПЗФ вищезазначених категорій мають спеціальні адміністрації. Для решти категорій ПЗФ не вимагається створення спеціальних адміністрацій. Як показує практика, наявність адміністрації об'єкта ПЗФ сприяє його кращій охороні, збереженню та розвитку.

Залежно від категорії та встановленого охоронного режиму, території та об'єкти ПЗФ можуть використовуватись у природоохоронних, наукових, освітніх, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях.

Показники заповідності. Однією із відправних точок розвитку міжнародного законодавства з питань збереження різноманіття рослин і тварин в контексті сталого розвитку та, зокрема, шляхом формування системи природоохоронних територій, була Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку — Саміт Землі у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. У результаті було прийнято п'ять підсумкових документів, особливе значення серед яких має Конвенція про охорону біологічного різноманіття¹⁵ (надалі — Конвенція про біорізноманіття), яка підкреслює, що збереження біорізноманіття є спільною справою для всього людства. Конвенція про біорізноманіття, сторонами якої є 193 країни світу, на своїй конференції в Японії у 2010 році поставила завдання (Цілі Айті) створити до 2020 року систему природоохоронних територій на площі 17 % суходолу та 10 % морських акваторій, для чого було розроблено Стратегічний план збереження біорізноманіття на 2011–2020 роки. У відповідь на це планетарне завдання

¹⁵ Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992. Конвенцію ратифіковано Законом № 257/94-ВР від 29.11.94.

Україна включила до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики» від 21 грудня 2010 року (у визначену ним Ціль 5 «Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі»¹⁶) пункт: *«доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня (41 відсоток території країни), необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни, запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття і розширення площі природно-заповідного фонду до 10 відсотків у 2015 році та до 15 відсотків загальної території країни у 2020 році».*

Природно-заповідна мережа відіграє важливу роль як показник сталого розвитку держави. Принципи сталого розвитку, проголошені на Саміті Землі у 1992 р., є важливими та актуальними для України. Це передусім необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. В аспекті формування та розвитку природно-заповідної мережі показниками сталого розвитку є:

1. Загальна площа природно-заповідних територій в абсолютній та відносній («відсоток заповідності») кількості, що становить екологічний каркас держави.
2. Якісний (категорійний) склад природно-заповідних територій. Він має бути охарактеризований насамперед щодо категорій, запропонованих Міжнародним союзом охорони природи (надалі— МСОП).
3. Наявність планів перспективного розвитку заповідної мережі держави, що враховували б перший та другий показники.

В Україні вперше нормативні показники заповідності були встановлені Постановою ВРУ від 22.09.1994 № 177/94-ВР «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні», де у ст. 3 було передбачено: *«Оптимізація мережі територій та об'єктів ПЗФ, подальший розвиток заповідної справи в Україні мають бути забезпечені на основі вирішення таких першочергових завдань: (...) збільшення площі територій та об'єктів ПЗФ як важливого інтегрального екологічного показника до 2000 року в цілому в Україні до 3–4, а в окремих регіонах — до 9–10 відсотків, забезпечення репрезентативності ПЗФ за флористичною, ценотичною, фауністичною, геологічною, ґрунтознавчою, ландшафтною та іншими екологічними ознаками».*

¹⁶ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

У 2000 році ЗУ «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки»¹⁷ (надалі — ЗУ «Про екомережу») зафіксував виконання норми збільшення частки заповідності України: *«Станом на 1 вересня 2000 року природно-заповідний фонд України включає біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальною площею близько 2,4 млн гектарів, або 4 відсотків території країни»*. У Додатку 2 цим Законом визначено завдання для розвитку заповідної справи: до 2015 року площа ПЗФ України повинна становити 10,4 %.

Одночасно ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»¹⁸ (надалі — ЗУ «Про стратегію екополітики») зазначає, що *«Частка природно-заповідних територій в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де площі, зайняті під природно-заповідні території, становлять у середньому 15 відсотків»*.

Ціллю 5 ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено, що завданнями у сфері припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі є доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня (41 % території країни), необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни, запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття, розширення площі природно-заповідного фонду до 10 % від загальної території країни у 2015 році, та до 15 % — у 2020 році.

Указ Президента України від 23 травня 2005 року № 838/2005 «Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» постановляє «визнати розвиток природно-заповідної справи на основі системного врахування природоохоронних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства, а також міжнародних зобов'язань держави одним із найважливіших пріоритетів довгострокової державної політики України».

Відповідно до Указу Президента України від 14 серпня 2009 року № 611/2009 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» в законодавстві щодо природно-заповідного фонду

¹⁷ Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» від 21.09.2000 № 1989-III.

¹⁸ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VII2

мають відбутись суттєві зміни, зокрема затвердження загальнодержавної цільової програми розвитку заповідної справи (отже, і цільового фінансування ПЗФ). Цей Указ також передбачає створення нових територій ПЗФ, у тому числі на землях оборони, що використовуються не за призначенням.

Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 6 серпня 2014 року № 385 було затверджено Державну програму регіонального розвитку України на період до 2020 року. У Програмі йдеться про те, що підвищення ефективності, використання внутрішніх факторів розвитку регіонів здійснюватиметься шляхом виконання таких завдань:

- збереження в регіонах біотичного та ландшафтного різноманіття, відтворення природних комплексів, земельних та водних ресурсів, формування національної екомережі;
- раціональне використання рекреаційних ресурсів територій та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення в регіонах;
- визначення економічного механізму стимулювання розвитку природно-заповідного фонду України;
- підвищення рівня обізнаності населення щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду і залучення населення до управління ними;
- збереження історико-культурних цінностей та природної спадщини, забезпечення в регіонах доступності до культурної та природної спадщини.

Вищезазначений документ також вказує, що до 2017 року в Україні має бути створено додатково 6733 тис. га ПЗФ, а до 2021 року — 9095 тис. га. Частка ПЗФ повинна становити на 1 січня 2017 року — 11% і на початок січня 2021 року — 15% від площі держави. Ці показники деталізовані в розрізі областей (додаток 1А). Отже, вищевказана Програма вперше в історії України затверджує нормативні показники заповідності для окремих областей.

Значні перешкоди для розвитку мережі ПЗФ створила реформа державного управління, що була проведена в Україні у 2009–2013 роках. Постановою КМУ від 13.03.2013 № 159 «Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища України» та Постановою Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 338 «Про збільшення граничної чисельності працівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» Кабінет Міністрів України створив умови для появи альтернативних близьких за функціями органів у структурі обласних державних адміністрацій. Зазначені постанови створили нову структуру органів державної влади, що здійснюють роботу зі створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Вперше в історії України ця функція була покладена на підрозділи

- встановлення єдиних вимог до змісту проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;
- чітке розмежування та усунення дублювання повноважень органів виконавчої влади з видачі документів дозвільного характеру щодо спеціального використання природних ресурсів у межах територій природно-заповідного фонду.

Для обґрунтування рішень про створення об'єкта ПЗФ можна і потрібно посилатися на виконання вищезгаданих нормативних актів у частині досягнення показників заповідності водночас і по областях, і по Україні загалом.

Формування мережі природно-заповідних територій є важливим заходом стратегічного планування розвитку території країни та повинно узгоджуватися з потребами економічного та соціального розвитку країни.

Процедура створення територій та об'єктів ПЗФ

Створення територій та об'єктів ПЗФ регулюється ст. 51–53 ЗУ «Про ПЗФ», Методичними рекомендаціями щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України²², затверджених наказом Мінприроди від 21.08.2018 № 306, ст. 2 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», ст. 2, 25, 45, 47, 67 Закону України «Про землеустрій»²³.

Відповідно до ст. 51 цього Закону підготовка і подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ можуть здійснюватись державними та науковими установами, природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими організаціями та громадянами. Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їхній попередній розгляд.

Клопотання має містити обґрунтування необхідності створення території або об'єкта природно-заповідного фонду певної категорії, характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання, відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів, а також відповідні картографічні матеріали.

Відповідно до ст. 52 ЗУ «Про ПЗФ», клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду попередньо розглядається у місячний строк: щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення — центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища; щодо територій та об'єктів місцевого значення — органами цього центрального органу виконавчої влади на місцях.

²² URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0306737-18>

²³ Закон України «Про землеустрій» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст. 282.

Враховуючи результати адміністративної реформи, сьогодні єдиним державним органом, що розглядає клопотання, є Міністерство екології та природних ресурсів України. У разі схвалення клопотань ЦОВВ, що реалізовує політику держави у сфері екології та природних ресурсів, та його органами на місцях, проводиться їхнє погодження з власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

Відповідно до п. 5 ст. 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»²⁴ (надалі — ЗУ «Про місцеві ДА») останній вносить пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. На підставі результатів погодження клопотань ЦОВВ, що реалізовує політику держави в галузі екології та природних ресурсів, забезпечує розроблення спеціалізованими проектними та науковими установами проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

Забезпечення розробки проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків може бути доручено зацікавленим державним органам чи установам. Проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду передаються до центрального органу виконавчої влади, що реалізовує політику держави в галузі екології та природних ресурсів, чи органами виконавчої влади на місцях — до органів місцевого самоврядування, уповноважених приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ.

Відповідно до ст. 53 ЗУ «Про ПЗФ», рішення про створення природних заповідників, національних природних парків, а також щодо інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, приймаються Президентом України. Рішення про створення біосферних заповідників приймається відповідно до Закону України «Про ПЗФ» й з додержанням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна. Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення приймається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами.

Визначення на місцевості території, на якій буде знаходитись майбутній ПЗФ, відбувається шляхом підготовки картографічних матеріалів. Розглянемо, що таке картографічні матеріали.

²⁴ Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV15

На етапі підготовки проекту створення здійснюють підготовку таких картографічних матеріалів, відповідальність за що покладається на підрозділи обласних державних адміністрацій, що супроводжують процес створення ПЗФ місцевого значення та на Мінприроди України, що супроводжує створення ПЗФ загальнодержавного значення.

У 2018 році Міністерство екології та природних ресурсів України затвердило Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України²⁵ (ПЗФ). Наказом № 306 від 21.08.2018 року, Міністр Остап Семерак фактично встановив правила, за якими надалі готуватимуться Проекти створення нових територій ПЗФ.

Затвердження Методичних рекомендацій не означає, що правил до цього часу не існувало. Ще з 1992 року, з часу ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про природно-заповідний фонд України», була затверджена процедура створення ПЗФ (статті 51–54). Разом з тим Закон має дуже загальні формулювання, більшість аспектів створення ПЗФ не деталізовані, а деякі — взагалі не розкриті у Законі. Так, Закон передбачає, що в рамках процедури створення ПЗФ готується спеціальний документ — «Проект створення», але не дає уявлення, яким має бути цей документ. На законодавчому рівні не існує Положення про такі проекти створення та не затверджено в будь-який інший спосіб регламент їхньої підготовки. З цієї причини, до затвердження цих Методичних рекомендацій, розробка Проектів створення велась різнопланово і саме поняття «Проекту створення» трактувалось у різних державних органах по-різному. Так, у різних випадках під проектами створення мали на увазі пакет документів «клопотання, наукове обґрунтування, карта, погодження користувача», цей же пакет документів, але з титульною сторінкою «Проект створення», або й спеціально розроблений документ. Лише із затвердженням Методичних рекомендацій виникла ясність щодо цього: проект створення є спеціально розробленим документом, що містить всю інформацію про об'єкт ПЗФ на момент його створення, необхідну для подальшого моніторингу, становлення новоствореного ПЗФ та вирішення питань земельного характеру.

Запровадження Методичних рекомендацій вирішує одну з головних проблем створення нових ПЗФ — якість та зміст матеріалів, що готуються ініціаторами створення об'єктів ПЗФ. Створення ПЗФ є процесом, що відкритий для всіх бажаючих. Підготувати клопотання про оголошення нової природоохоронної території може будь-хто. Зворотною стороною цієї норми права є те, що значна частина матеріалів виявляється підготовленою на низькому рівні. Чимало заповідних територій не створюються саме

²⁵ URL: https://menr.gov.ua/files/images/news/22082018/nakaz_306.pdf

через це. Матеріали некваліфікованих авторів можуть бути недостатньо якісними, щоб стати основою для прийняття державного рішення, або й для того, щоб дозволити фахівцям Мінприроди зрозуміти, чи дійсно цінним є запропонований ПЗФ, аби розпочинати процес створення.

Враховуючи останні зміни до Закону (2018 р.) та новозатверджені Методичні рекомендації, на допомогу ініціаторам будуть залучатись профільні наукові установи, які розроблятимуть Проекти створення ПЗФ на основі первинних клопотань.

Водночас із позитивними сторонами Методичні рекомендації є недостатніми для вирішення деяких важливих проблем. Зокрема, лишається невирішеним питання про підготовку на етапі створення землевпорядної документації майбутнього ПЗФ, що дозволить внести його до Державного земельного кадастру без додаткового виділення коштів.

Крім того, виконання Наказу є обов'язковим до виконання лише посадовими особами Мінприроди. Методичні рекомендації є внутрішнім документом в системі Міністерства. Таким чином, розгляд клопотань щодо створення нових територій і об'єктів природно-заповідного фонду України відповідно до цих Методичних рекомендацій буде здійснюватись лише посадовими особами Мінприроди. Відповідно до вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України», такими є клопотання про створення територій і об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення. Водночас клопотання щодо створення ПЗФ місцевого значення, які підлягають розгляду департаментами екології та природних ресурсів в областях, не обов'язково мають відповідати вимогам Методичних рекомендацій, оскільки їх розгляд здійснюють органи, на яких не поширюється дія зазначеного наказу. Науково-практичний коментар ЕПЛ до цього Наказу поданий у додатку 5.

На практиці створення ПЗФ відбувається значно меншими темпами, ніж заявлено у названих нами державних документах. Ефективне створення нових територій ПЗФ в останні роки відбувається лише у підконтрольній Україні частині Донецької області. В останні дні 2017 року та на початку 2018 року на Донеччині створено 12 нових територій природно-заповідного фонду, загальною площею 1041,1525 га (0,04 % підконтрольної Україні території). Нагадаємо, що за 2017 рік результати роботи всіх областей зі створення об'єктів природно-заповідного фонду призвели до створення лише 3 278,041 га нових природоохоронних територій, що становить 0,05 % (тобто — 1/200) від того, що мало бути створене цього року згідно з вимогами Стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року²⁶.

²⁶ URL: <http://epl.org.ua/announces/pidsumok-2017-stvoreno-0-05-proektovanyh-zapovidnyh-terytorij/>

Таким чином, за річний період роботи природоохоронних органів, третина всіх нових ПЗФ створена в межах Донецької області. Варто нагадати, що на сьогодні лише частина області підконтрольна Україні і створення ПЗФ можливе лише на її частині. Просте порівняння площ новостворених заказників із площею підконтрольної частини Донеччини показує, що саме ця область сьогодні рівно в 10 разів успішніше збільшує площу природно-заповідного фонду, ніж уся решта України. При цьому, на сьогодні підготовлені матеріали для створення ще 29 заповідних територій Донеччини, які примножать успіхи області ще в 4 рази!

Така ситуація не є випадковістю і, окрім ініціативи військово-цивільної адміністрації, безумовно викликана спрощеною процедурою вирішення питань та спеціальними можливостями щодо створення природно-заповідного фонду, які надані керівництву області законодавством про військово-цивільні адміністрації. Екологи ЕПЛ переконані, що ця ситуація якнайкраще демонструє, що спрощення процедури оголошення заповідних територій може в 10-40 разів примножити успіхи в прийнятті природоохоронних рішень.

Також важливо відмітити, що відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації», № 141-VIII, від 24.02.2018 року²⁷ (ст. 4),

«...1. Військово-цивільні адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із:

...29) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом...

...3. Районні, обласні військово-цивільні адміністрації поряд із здійсненням повноважень місцевих державних адміністрацій на відповідній території також здійснюють повноваження із...

9) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом...».

Таким чином, на час дій зазначеного закону на території Донецької та Луганської областей діє значно спрощена процедура створення ПЗФ, що полягає у прийнятті відповідного рішення головою ОВ-ЦА без організації голосування на сесії обласної ради.

²⁷ Закон України «Про військово-цивільні адміністрації», № 141-VIII, від 24.02.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19>

2.1. Картографічне забезпечення створення об'єктів природно-заповідного фонду

В процесі створення об'єкта ПЗФ здійснюють виготовлення картографічних матеріалів. Первинний картографічний матеріал готує автор клопотання, але під час розроблення Проекту створення об'єкта ПЗФ здійснюється розробка картографічного матеріалу у передбаченому законодавством вигляді.

2.1.1. Картографічний матеріал на етапі підготовки клопотання

При підготовці картосхем проєктованих територій природно-заповідного фонду слід здійснити первинне виявлення меж об'єкта, їх уточнення та погодження із землекористувачем. Сучасні технології значно полегшують первинний етап підготовки картосхем. На жаль, офіційних топографічних карт масштабів, детальніших за 1:100 000, у відкритому доступі не існує, оскільки таким картам надані різні типи грифів секретності. Тому проєктування меж об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється на доступних картах. Пріоритетний тип картографічних матеріалів визначається типом та приналежністю земель, пропонує для створення території ПЗФ.

У цьому розділі ми розглядаємо ситуацію, коли вибір території для заповідання здійснюється без участі землекористувача. В разі, коли пошук перспективних заповідних територій проводиться спільно з лісогосподарськими підприємствами, лісництвами, сільськими радами або районними відділами земельних ресурсів, зазначений процес значно спрощується.

Межі проєктованих об'єктів бажано обирати за такими орієнтирами, які можливо впізнати водночас і на місцевості (супутникових знімках), і на різних типах карт. Бажано, щоб межі об'єкта збігались з фізичними межами природних об'єктів, що пропонуються до заповідання (степова балка, ділянка лісу, озеро тощо). У разі оточення об'єкта антропогенно зміненими територіями проєктовані межі об'єкта природно-заповідного фонду слід проводити по лінії розмежування природних та антропогенних ландшафтів. В інших випадках межа може бути проведена по упізнаваним лінійним утворенням ландшафту. Серед таких утворень природного походження можна назвати урізи води, русла річок, узлісся, чітко виражені форми рельєфу, межі між різними типами рослинності тощо; серед антропогенних — транспортні шляхи, лісові просіки, межі полів, огорожі та інші. Важливими характеристиками лінійних утворень є їхня постійність та очевидність. За цими ознаками найкращими є транспортні шляхи різного виду та рангу (залізниці, асфальтовані автошляхи, ґрунтові дороги, стежки), тальвеги, вододіли. Межі лісових заповідних об'єктів часто про-

ходять по лісових кварталах, що обумовлено зручністю планування та ведення лісового господарства на охоронюваній території та поряд з нею.

Як один із можливих вихідних матеріалів доцільно використати карту ландшафтів 1:500 000, що розроблена фахівцями Інституту географії НАН України. Для окремих територій ПЗФ доцільним є використання карт ландшафтів більш крупного масштабу. За консультаціями з цього питання необхідно звертатись до Інституту географії НАНУ.

Проводити межі по лінійних утвореннях зручно за допомогою програмного забезпечення «Google Планета Земля» — безкоштовним сервісом, доступним для встановлення і користування на будь-якому комп'ютері, підключеному до мережі Інтернет. Програма дозволяє переглядати високоточні космічні знімки на будь-яку територію планети. Роздільна здатність таких знімків дозволяє упізнавати всі лінійні об'єкти, окремі будинки, дерева та інші елементи ландшафту. За допомогою функції «додати багатокутник» можливо намалювати контур території, що розглядається як перспективна для заповідання.

Наступним етапом підготовки картосхеми є встановлення землекористувачів зазначеної ділянки. Зрозуміло, чим більше землекористувачів, тим важче опрацьовувати картографічні матеріали. Бажано, щоб землі перебували у державній власності, а їхнє цільове призначення відповідало найменшому перетворенню природи (такими є землі природоохоронного, рекреаційного, лісгосподарського призначення тощо). Значну частину цієї інформації можна знайти на Публічній кадастровій карті, яка є офіційним документом, відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр»²⁸.

Публічна кадастрова карта (ПКК) загальнодоступна в мережі Інтернет за веб-адресою www.map.land.gov.ua/. При перегляданні необхідної частини території області на ПКК можна побачити межі земельних ділянок, що знаходяться у різних формах власності. Бажано уникати включення до проєктованих меж територій ПЗФ ділянок, що знаходяться у приватній власності, оскільки вони особливо складні у погодженні. Здебільшого це може вплинути на коригування первинних меж, обраних на першому етапі. Коригування меж проєктованого об'єкта ПЗФ за допомогою ПКК дозволить обрати таку конфігурацію, що потребуватиме найменших зусиль на етапі погодження створення об'єкта із землекористувачами.

У разі розміщення проєктованого об'єкта ПЗФ на землях державного лісового фонду межі об'єктів ПЗФ слід узгоджувати зі структурою лісових

²⁸ Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 № 3613-VI41 (старовікові ліси, болота та ін.), займають 50 % і більше від площі кварталу, до якого входять такі виділи, бажано клопотати про включення до майбутнього заповідного об'єкта всієї площі кварталу.

масивів (квартали, виділи). Важливо відмітити, що матеріали лісовпорядкування (планшети, плани підприємств та таксаційні описи), містять детальний опис породного та вікового складу лісів, іншу додаткову інформацію щодо кожного окремо взятого лісового виділу. За допомогою таких карт можливо виявити межі лісів, обраних для заповідання.

Окремо варто звернути увагу на Плани умов лісосостання, які також знаходяться у лісгосподарських підприємствах і лісовпорядних експедиціях. Такі плани відображають типи лісорослинних умов (скорочено: ТЛУ). Категорії ТЛУ об'єднують лісові й незаліснені ділянки, подібні за ґрунтово-гідрологічними та кліматичними умовами. Таким чином, за допомогою Планів умов лісосостання можна ідентифікувати заболочені та перезволожені ділянки лісів (на планах — ділянки з коефіцієнтом «4» — сирі, та «5» — мокрі) для їхнього заповідання.

Логіка визначення категорій проєктованих ПЗФ та їх меж має враховувати принципи цілісності та поширення потоків речовини та енергії в ландшафтах. Так, наприклад, при проєктуванні гідрологічних та іхтіологічних територій та об'єктів ПЗФ обов'язково потрібно враховувати наявну басейнову структуру, розподіл лінійного стоку, а також структурні елементи річкових долин, оскільки вони пов'язані між собою й втручання вище по течії може призвести до негативних наслідків для заповідної території, розташованої нижче за течією. В таких випадках краще за все надавати заповідний статус цілісному природному комплексу — всій долині річки. Така сама рекомендація справедлива й для інших територій та об'єктів ПЗФ, при їх проєктуванні потрібно враховувати всі компоненти ландшафтів (будову надр, ґрунтовий покрив, водні ресурси, склад та розподіл атмосферного повітря, біотичний компонент, рельєф та клімат місцевості) та їхні природні межі. В природі все взаємопов'язано.

До клопотання про створення об'єкта ПЗФ бажано додавати карто-схеми із зображенням його проєктованих меж, нанесених на лісові карти, землевпорядні карти або інші карти, що зображають межі землекористування. Передбачається, що у найближчому майбутньому стане можливим використовувати для таких потреб фрагменти публічної кадастрової карти.

2.1.2. Картографічний матеріал на етапі розроблення проєкту створення

Визначення на місцевості території, на якій буде знаходитись майбутній ПЗФ, відбувається шляхом підготовки картографічних матеріалів, які згодом стануть частиною кадастрової документації.

Відповідно до Закону України «**Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність**» картографічні матеріали — це результати топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Топографо-геодезична і картографічна діяльність — наукова, виробнича і управлінська діяльність, спрямована на визначення параметрів фігури, гравітаційного поля Землі, координат точок земної поверхні та їхніх змін у часі, створення і використання державної геодезичної і гравіметричної мереж України, мережі постійно діючих станцій супутникового спостереження, топографічних, тематичних карт (планів), створення та оновлення картографічної основи для державних кадастрів, банків (баз) геопросторових даних та геоінформаційних систем.

Суб'єктами топографо-геодезичної і картографічної діяльності є юридичні та фізичні особи, які володіють необхідним технічним та технологічним забезпеченням та у складі яких за основним місцем роботи є **сертифікований інженер-геодезист, що є відповідальним за якість результатів топографо-геодезичних і картографічних робіт.**

Отже, для того щоб виготовити картографічні матеріали, які необхідно додати до обґрунтування про створення ПЗФ, слід залучитися підтримкою спеціалістів-геодезистів, які підготують відповідні документи із землеустрою.

В Законі України «Про землеустрій»²⁹ зазначено, що призначення землеустрою — це встановлення і закріплення на місцевості меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, розроблення й здійснення системи заходів із землеустрою для збереження природних ландшафтів, отримання інформації щодо кількості та якості земель, їхнього стану та інших даних, необхідних для ведення державного земельного кадастру, моніторингу земель, здійснення державного контролю.

Документація із землеустрою розробляється у вигляді схеми, проекту, робочого проекту або технічної документації.

До видів документів із землеустрою належать проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимотворювальних об'єктів. Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць розробляються з метою визначення перспективи щодо використання та охорони земель, для підготовки обґрунтованих пропозицій у галузі земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, перерозподілу земель з урахуванням потреби територій оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення тощо.

²⁹ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів розробляються з метою:

а) збереження природного різноманіття ландшафтів, охорони довкілля, підтримання екологічного балансу;

б) створення місць для організованого лікування та оздоровлення людей, масового відпочинку і туризму;

в) створення приміських зелених зон, збереження і використання об'єктів культурної спадщини;

г) проведення науково-дослідних робіт;

г) встановлення меж водоохоронних зон та прибережних захисних смуг;

д) визначення в натурі (на місцевості) меж охоронних зон та інших обмежень у використанні земель, встановлених законами та прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами, а також інформування про такі обмеження землевласників, землекористувачів, інших фізичних та юридичних осіб.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів визначають місце розташування і розміри земельних ділянок, власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі орендарів, межі територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого (округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони), рекреаційного та історико-культурного (охоронні зони) призначення, водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів, а також встановлюють режим використання та охорони їхньої території.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів розробляються на підставі укладених договорів між замовниками документації із землеустрою та її розробниками.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду розробляються для біосферних заповідників,

природних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та зоологічних парків на землях та земельних ділянках, що включаються до складу цих територій без вилучення у землевласників та землекористувачів.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів включають:

- а) завдання на складання проекту землеустрою;
- б) пояснювальну записку;
- в) характеристику території із встановленням режиму використання земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів;
- г) довідку, що містить узагальнену інформацію про землі (території);
- г) матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування;
- д) у межах населеного пункту — копію графічної частини генерального плану населеного пункту (за наявності), а за межами населеного пункту — копію відповідної містобудівної документації (за наявності) і копію рішення про затвердження такої документації;
- е) інформацію про перспективний стан використання та охорони земель у межах адміністративно-територіальної одиниці, яка є складовою схеми землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель відповідної адміністративно-територіальної одиниці (за наявності);
- е) план організації території з відображенням угідь, землевласників і землекористувачів, у тому числі земельних ділянок, щодо яких встановлені обмеження у використанні;
- ж) план меж земельних ділянок, що включаються до території природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, водного фонду та водоохоронних зон, меж обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів без їх вилучення у землевласників та землекористувачів;
- з) креслення перенесення в натуру (на місцевість) меж території природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського

призначення та земель водного фонду та водоохоронних зон, меж обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів;

и) акт перенесення в натуру (на місцевість) меж території природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, меж обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів у натурі (на місцевості);

і) перелік обмежень у використанні земельних ділянок;

ї) матеріали погодження проекту землеустрою, встановлені статтею 186 Земельного кодексу України.

Межі територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон встановлюються і по суходолу, і по водному простору.

Рішення про затвердження проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон одночасно є рішенням про встановлення меж таких територій.

За рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, фінансуються проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність.

Вибір ділянок, перспективних для заповідання

Створення природоохоронних територій в Україні має давню історію, що розпочалась ще з декретів гетьмана Богдана Хмельницького та митрополита Шептицького, мала продовження у перші роки української державності (наприклад, 1919 року був оголошений народний заповідний парк «Асканія-Нова». В різні часи підхід до вибору ділянок, перспективних для заповідання, значно відрізнявся. Так, протягом 1920-х років крайові інспектури Українського комітету охорони пам'яток природи України³⁰ здійснювали вибір ділянок для заповідання, надаючи перевагу унікальним природним ділянкам з особливим науковим та освітнім значенням. Протягом 1930–1970-х років домінував господарський підхід, внаслідок чого створювані природоохоронні території були цікавими з точки зору лісового господарства ділянками, місцями розміщення ягідників або по-

³⁰ 16.07.1926 року Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом й Радою народних комісарів УРСР затверджене «Положення про пам'ятники культури і природи», що стало першим законодавчим актом України в галузі заповідної справи та головним надбанням природоохоронної громадськості 1920-х років. Важливим ідеологічним моментом, закладеним у Положенні 1926 року і втраченим до сьогодення, є п. 8 ч. II, що зазначає (збережена орфографія оригіналу) «Усі пам'ятники культури і природи, що є на території УСРР і мають наукове, історичне або мистецьке значіння, підлягають реєстрації...», та п. 9. ч. II «Установи, організації і приватні особи, що у віданні їх є пам'ятники культури і природи, які мають наукове, історичне або мистецьке значіння, не зареєстровані перед виданням цієї постанови, мусять зареєструвати їх в Органах Народного Комісаріату Освіти...». Таким чином, реєстрація пам'ятників природи здійснювалась за фактом їхньої наукової цінності, незалежно від форми користування або власності. Для реалізації цього завдання у 1926 році при Народному комісаріаті освіти УРСР створено Державну природоохоронну інспектуру, що складалася в центрі з Головного інспектора охорони природи (О. С. Федоровський) і чотирьох крайових інспектур: Харківська (Є. М. Лавренко), Київська (М. В. Шарлемань), Одеська (О. О. Браунер), Дніпропетровська (М. П. Акімов), які здійснювали реєстрацію пам'яток природи в регіонах. (Джерело: Охорона пам'яток природи на Україні. Збірник 1. 1927. — С. 85 — 89.)

пуляцій рідкісних та лікарських рослин, парками, дендропарками та ін. З середини 1980-х і до нашого часу пріоритетним є науковий підхід до вибору ділянок, що потребують заповідання. Передусім це пов'язано із виданням червоних книг і пріоритетністю заповідання ділянок, важливих для збереження рідкісних видів флори і фауни.

3.1. Рекомендації щодо виявлення територій, перспективних для заповідання

Територіями, перспективними для заповідання, є такі.

1. Території, зарезервовані в минулому під створення об'єктів ПЗФ рішеннями обласних рад або указами Президента України.
2. Території (акваторії), що входять до складу водно-болотних угідь міжнародного значення.
3. Природні ділянки, що можливо включити до складу існуючих територій природно-заповідного фонду
4. Місця поширення видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, регіональних переліків видів флори та фауни, що охороняються в областях, а також місця поширення рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.
5. Місця поширення видів флори і фауни та оселищ, що знаходяться під охороною Бернської конвенції (додатки конвенції I, II та III, Резолюції Постійного комітету конвенції № 4 (1996, 2010) «Про зникаючі природні середовища (оселища), що потребують спеціальних заходів для їх збереження» та № 6 (1998, 2011) «Про перелік видів, що потребують спеціальних заходів для їх збереження»).
6. Території з обмеженим землекористуванням:
 - природні території, що знаходяться у віданні Міністерства оборони України, які не використовуються або використовуються не за призначенням;
 - природні території, розміщені в прикордонній зоні.
7. Землі лісгосподарського призначення, насамперед неексплуатаційні ліси (ліси наукового призначення, рекреаційно-оздоровчі та захисні ліси, особливо цінні захисні лісові ділянки тощо), особливо цінні та репрезентативні ділянки в розумінні сертифікації FSC. Також окремо в законодавстві оговорене питання заповідання пралісів відповідно до Методики визначення належності лісових територій до пралісів, квазі-пралісів і природних лісів³¹.

³¹ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-18>

8. Землі водного фонду:

- внутрішні природні та штучно створені водні об'єкти (водотоки, водойми), прибережні захисні смуги та водоохоронні зони, заболочені території, острови та інші водно-болотні угіддя, що не використовуються інтенсивно у сільському господарстві;
- морські затоки, коси та прибережні захисні смуги вздовж морів;
- заплави малих річок (долини річок, збережені у природному стані).

9. Землі сільськогосподарського призначення:

- сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті);
- території, на яких у минулому було здійснено заходи з консервації земель шляхом залуження;
- неугіддя, малопродуктивні, деградовані та еродовані землі, що підлягають відновленню;
- перелоги, що виведені з категорії орних земель;
- природні степові ділянки.

В наступних підрозділах подано рекомендації щодо роботи з кожною із зазначених категорій земель. Загальними рекомендаціями з вибору ділянок для створення об'єктів природно-заповідного фонду є:

- природний стан всієї території проєктованого об'єкта;
- надання пріоритету великим за площею і просторово цілісним ділянкам;
- наявність у межах одного проєктованого об'єкта одночасно кількох екосистем в природному стані (наприклад, долина річки, степові схили, ліс тощо), що сприяє збільшенню біорізноманіття на такій території.

3.1.1. Оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зарезервованих до заповідання

Практика резервування територій для подальшого заповідання започаткована в 1992 році з прийняттям ЗУ «Про ПЗФ» (надалі в цьому підрозділі — Закон). Ст. 55 Закону передбачає, що резервування територій з метою подальшого заповідання здійснюється з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання природних територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду і виділення необхідних для цього коштів. Території, що резервуються з метою наступного заповідання, залишаються у віданні їхніх землевласників та землекористувачів і використовуються за цільовим призначенням з додержанням особливих вимог охорони навколишнього природного середовища, що визначаються рішеннями про резервування.

Першим нормативним актом, що затверджує переліки територій, зарезервованих для подальшого заповідання, є Указ Президента України «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» від 10.03.1994 № 79 (надалі — Указ «Про резервування»). Після нього були прийняті ще 8 рішень державного рівня, якими у різні роки затверджувались переліки цінних природних територій як зарезервованих для заповідання. Більшість з територій, зарезервованих на державному рівні, до сьогодні вже заповідані.

Оголошення зарезервованих територій об'єктами природно-заповідного фонду є одним із першочергових заходів у розширенні мережі природно-заповідного фонду. Перелік таких територій подано у додатку 3.

Особливу увагу слід надати групі територій, що була зарезервована у 1994 році і досі лишається без передбаченого природно-заповідного статусу. Це розширення Українського степового природного заповідника (відділень «Хомутівський степ», «Кам'яні могили»), розширення заповідника «Розточчя», Дунайського біосферного заповідника за рахунок озер Китай, Катлабуг, Кугурлуй, Кагул та Ялпуг; створення заказників «Базавлуцький прибережно-річковий комплекс», «Вишневецький комплекс», «Мар'їний ліс», «Кочерізький байрачно-балковий комплекс», «Межиріччя», «Петропавлівські лимани», «Придніпровська байрачно-балкова система», «Приорільський комплекс», «Річка Боковенька», «Річка Верхня Терса з прилеглими заплавами», «Самарський бір», «Річка Біла Тиса», «Золочівський масив», «Словітські ліси», «Роздільські діброви», «Урочище «Павлівське», «Заплава річки Псьол», «Прудичанський ліс», «Крехаївські луки».

В Указі «Про резервування» прописується окремий режим резервування зазначених у ньому територій під заповідання. Зокрема, Указ зазначає такі вимоги до зарезервованих під створення ПЗФ територій:

- території, зазначені в додатку, залишаються у віданні землевласників та землекористувачів і використовуються за їхнім цільовим призначенням;
- на землях, що резервуються, не допускається без погодження з Міністерством охорони навколишнього природного середовища України³² промислове, господарське, дачне та інше будівництво, проведення меліоративних робіт, розорювання та заліснення цілинних і перелогових земель та інша діяльність, яка може призвести до знищення або руйнування цінних природних комплексів та об'єктів, що підлягають заповіданню;
- до прийняття рішення про створення або розширення в установленому порядку природних заповідників та національних природних парків землі, що резервуються, залишаються у державній власності й приватизації не підлягають. У разі передачі до комунальної чи приватної

³² Назва ЦОВВ подається так, як зазначено в Указі.

власності земель, зарезервованих для наступного заповідання в інших категоріях природно-заповідного фонду, землевласники зобов'язані додержуватися режиму їх охорони та використання, визначеного ст. 2 цього Указу;

- Міністерство охорони навколишнього природного середовища України разом з обласними державними адміністраціями за участю Національної академії наук України мають забезпечити розробку проектів та підготовку інших матеріалів для організації в межах зарезервованих територій природних заповідників, національних природних парків, інших заповідних об'єктів.

Аналогічно до загальнодержавних намірів про резервування територій для подальшого заповідання, в окремих адміністративних одиницях всієї України приймаються і місцеві плани. Існує щонайменше 21 рішення обласних рад 16 областей про резервування цінних природних територій для заповідання, 12 регіональних програм формування екомережі, що містять розділи щодо проєктованих територій ПЗФ, 4 обласні програми розвитку заповідної справи, а також 8 обласних програм екологічного змісту, в яких заповідна справа посідає лише незначне місце. Значна частина рішень щодо резервування цінних природних територій для подальшого заповідання в областях прийнята у 1994–1995 роки. Важливо відмітити, що у 2000 році всі рішення по 1998 рік включно були відправлені до архівів, у зв'язку з чим їхнє виконання необґрунтовано припинено, хоча рішення залишаються чинними і потребують виконання. Переліки таких рішень та проєктованих об'єктів природно-заповідного фонду, що зарезервовані такими рішеннями, проте не створені станом на 1.01.2015, подано у додатку 4.

Робота зі створення територій та об'єктів ПЗФ є непростим завданням. Проте вирішальними стають два фактори: відсутність розуміння на місцях і відсутність державної підтримки цієї справи, яка ще у 2005 році була визнана спеціальним указом Президента України державним пріоритетом в галузі охорони довкілля. В багатьох областях науковцями подані пропозиції щодо створення нових територій ПЗФ, обласними радами і Указами президента затверджені переліки проєктованих ПЗФ, що резервуються для заповідання. Зведення, підготовлене фахівцями НАНУ, показало, що лише в областях степової зони України відомо понад 3000 обґрунтувань на створення нових територій природно-заповідного фонду³³. Крім того,

³³ Звіт про науково-дослідну роботу «Розробка наукових принципів та ландшафтно-біотичних критеріїв організації перспективної сітки заповідних територій різного рангу». Етап 3. Дослідження степової природної зони з метою визначення природних виділів до заповідання. Підготовка рекомендацій щодо створення об'єктів ПЗФ. № держреєстрації 0115U004246. НАН України, 2017. — 372 с.

щодо багатьох існуючих національних природних парків і заповідників підготовлені проекти їх розширення. Реалізація вже наявних пропозицій могла б збільшити площу існуючих заповідних територій принаймні вдвічі. Проте в більшості областей створення ПЗФ рухається значно нижчими темпами, ніж було заплановано.

Таким чином, необхідно поновити роботу зі створення проєктованих територій природно-заповідного фонду. Продовжуючи цю роботу, слід провести обстеження зарезервованих територій, з метою виявлення їхнього актуального стану, особливо у частині забудови та розорювання, що є несумісним із заповіданням.

3.1.2. Розширення існуючих територій природно-заповідного фонду

Розширення існуючих територій природно-заповідного фонду здійснюється за процедурою створення нових територій з незначними доповненнями, зазначеними у ст. 54 Закону України «Про ПЗФ». Зокрема, у цій статті зазначено, що зміна меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів ПЗФ проводиться відповідно до статей 51–53 цього Закону за погодженням з центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на підставі відповідного експертного висновку. Такий експертний висновок може бути наданий науковими установами та організаціями. Здебільшого наукове обґрунтування створення території чи об'єкта ПЗФ обґрунтовує необхідність заповідання ділянок, які у подальшому не увійшли до складу цієї території чи об'єкта ПЗФ. Тому варто проаналізувати наукові обґрунтування створення вже існуючих територій та об'єктів ПЗФ з метою виявлення таких ділянок та організації подальшої роботи щодо їх заповідання.

Деякі укази Президента України щодо створення нових територій та об'єктів ПЗФ (НПП «Олешківські піски», «Дермансько-Острозький», «Дворічанський», «Нижньосульський», «Дністровський каньйон» тощо) містять положення щодо необхідності їх розширення. Перш за все потрібно організувати роботу щодо виконання цих указів.

Існуючі території та об'єкти природно-заповідного фонду нерідко охоплюють лише частину однорідного біотопу, який охороняють. Переважно площа території ПЗФ є недостатньою для збереження рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин та середовищ їх існування. Крім того, поряд з існуючими територіями та об'єктами ПЗФ можуть бути окремі цінні природні ділянки, які з метою ефективного управління варто також заповідати.

Отже, рекомендується організувати обстеження ділянок, що прилягають до існуючих територій ПЗФ, або знаходяться поряд, науковцями біологічного профілю (передусім працівниками заповідників та національ-

них природних парків, університетів, наукових інститутів тощо) з метою з'ясування можливості та необхідності їх розширення.

3.1.3. Місця поширення рідкісних видів

Надання природно-заповідного статусу місцям поширення видів флори і фауни, що занесені до Червоної книги України, а також місцям зростання рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, врегульоване на законодавчому рівні.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України»³⁴ (надалі — ЗУ «Про ЧКУ»), охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, які є суб'єктами використання тваринного і рослинного світу, та громадянами відповідно до цього Закону. Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується через: пріоритетне створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також екологічну мережу на територіях, де перебувають (зростають) об'єкти Червоної книги України, та на шляхах міграції рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу. Перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення.

Відповідно до Положення «Про Зелену книгу України»³⁵, охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги (надалі — рослинні угруповання), забезпечується через створення на місцевостях, де існують угруповання, біосферних заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі транскордонних. Інформація про види флори і фауни, занесені до Червоної книги України, а також про «зеленокнижні» рослинні угруповання, міститься у відповідних виданнях (Червона книга України, 2009; Зелена книга України, 2009), в т. ч. розміщених в мережі Інтернет.

Поряд із Червоною книгою України, існують і Переліки видів рослин та тварин, що підлягають особливій охороні на відповідній території області, АРК чи міст Києва та Севастополя (надалі — Переліки). Такі переліки затверджуються Міністерством екології та природних ресурсів України.

³⁴ Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 № 3055-III.

³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» від 29.08.2009 № 128624.

Зокрема, відповідно до ст. 44 Закону України «Про тваринний світ»³⁶ (надалі — ЗУ «Про тваринний світ») зазначено: «Види тварин, які не занесені до Червоної книги України, але мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів заносяться до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні». У вказаній статті ЗУ «Про тваринний світ» не визначено територію, на яку може поширюватись такий Перелік, втім у статтях 34, 37 встановлено, що такі переліки можуть прийматися на території АРК, областей, міст Києва та Севастополя.

На рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць переліки видів тварин, що підлягають особливій охороні, затверджуються рішеннями відповідних місцевих рад, а підставами прийняття таких рішень є ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»³⁷ і ст. 15 ЗУ «Про тваринний світ». Зокрема, відповідно до ст. 15 ЗУ «Про тваринний світ», до повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах (де вони утворені) рад у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу належать організація та здійснення заходів щодо охорони тваринного світу та поліпшення середовища його існування.

Щодо переліків видів рослин, що підлягають особливій охороні на території АРК, областей, міст Києва та Севастополя, то ці переліки та положення про переліки затверджуються Верховною Радою АРК, відповідними обласними, Київською та Севастопольською міськими радами. Такі переліки опубліковані у спеціальному довідковому виданні «Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України», доступному в Інтернеті³⁸.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону України «Про рослинний світ»³⁹ (надалі — ЗУ «Про рослинний світ») зазначається: «Види рослин, які не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними або такими, що перебувають під загрозою зникнення на території Автономної Республіки

³⁶ Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 № 2894-III.

³⁷ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР.

³⁸ Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. — Київ: Альтерпрес, 2012. — 148 с. URL: http://www.botany.kiev.ua/doc/of_reg_sp.pdf

³⁹ Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 № 591-XIV25

Крим, областей, міст Києва і Севастополя, можуть заноситися до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на цих територіях. Перелік та Положення про нього затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними, Київською та Севастопольською міськими радами».

Однією з проблем з'ясування місць поширення видів та угруповань, що знаходяться під охороною, є відсутність відповідних баз даних, які б містили чіткі вказівки на місця поширення таких видів за межами існуючих об'єктів природно-заповідного фонду. Таким чином, відсутня можливість централізовано виявити такі локалітети для кожної окремо взятої адміністративної одиниці.

Одним із шляхів пошуку інформації про локалітети рідкісних видів є матеріали лісової сертифікації FSC. Зокрема, згідно з вимогами стандарту лісгоспи зобов'язані виявляти, обліковувати, охороняти рідкісні види (види ЧКУ, регіонально рідкісні види, види, які охороняються міжнародними конвенціями) на своїй території і ця інформація є доступною для громадськості або науковців по запиту в лісгосп.

Для знаходження таких територій необхідно звертатись до відповідних вищих навчальних закладів та наукових інститутів, існуючих установ природно-заповідного фонду, а також громадських організацій, що здійснюють стаціонарні або тимчасові дослідження флори і фауни області. Інформація про місця виявлення видів рослин та деяких тварин, що перебувають під охороною, може також міститись в гербаріях і колекціях університетів та наукових інститутів, розміщених у обласних центрах.

Крім того, існують позитивні приклади ініціювання відповідальними органами на місцевому рівні досліджень цінних територій для майбутнього заповідання через організацію виїзних нарад, польові дослідження за участі представників провідних науковців та природоохоронної громадськості на добровільних волонтерських засадах. Такі поїздки варто організовувати систематично у найбільш сприятливу пору року.

При проектуванні природно-заповідної території для охорони популяції певного виду (видів) біоти необхідно охоплювати весь просторово нероздільний фрагмент екосистеми, в якій вид виявлено.

Охорона видів з Бернської конвенції здійснюється відповідно до ст. 3 Конвенції. Кожна Договірна Сторона має вживати заходи для здійснення національної політики з охорони видів флори і фауни та природних середовищ існування, приділяючи особливу увагу ендемікам, вразливим видам та оселищам, яким загрожує зникнення. Враховувати необхідність охорони дикої флори та фауни у своїй політиці планування забудови і розвитку територій та в заходах, спрямованих на боротьбу із забрудненням.

Переліки та описи природних оселищ⁴⁰, які включені до Резолюції 4 Бернської конвенції, можна подивитися в спеціальному Тлумачному посібнику⁴¹, виданому у 2017 році. Питання щодо загальної методології створення Смарагдових територій описані в посібнику⁴².

3.1.4. Території з обмеженням землекористуванням

Значні обсяги природних ділянок на території України збережені завдяки факторам обмеження ресурсокористування, передусім — землекористування. Насамперед це землі Міноборони та прикордонні території.

Природні території, що знаходяться у віданні Міністерства оборони України

Тривале перебування природних територій в умовах обмеження вільного доступу населення та обмеження природокористування неминуче сприяє збереженню біорізноманіття. Території, підпорядковані Міноборони України, — гарний тому приклад. На превеликий жаль, розформування військових полігонів нерідко призводить до стрімкого знищення їхніх територій господарською діяльністю. Прикладами цього за останні роки є Тарутинський полігон на Одещині, полігони «Малополовецьке» на Київщині та «Васильківський» на Дніпропетровщині.

Серед територій, зарезервованих на загальнодержавному рівні для створення об'єктів природно-заповідного фонду на землях військових полігонів, на цьому етапі фігурує лише проєктований НПП «Самарський бір». Разом з тим уже зараз створені важливі об'єкти природно-заповідного фонду, землі яких раніше були об'єктами у віданні Міністерства оборони України: природний заповідник «Медобори» та відділення Луганського природного заповідника «Трьохізбенський степ», Яворівський національний природний парк, регіональні ландшафтні парки «Лиса гора» і «Караларський степ». На території РЛП «Міжрічинський» у Чернігівській області розміщені два

⁴⁰ Термін «природне оселище» (англ. habitat) використовується винятково в розумінні Резолюції № 4 Бернської конвенції та Додатку I Оселищної директиви ЄС, та означає природне оселище (біотоп) — суходільну або водну ділянку, природну або напівприродну, яка визначається за географічними, абіотичними та біотичними особливостями.

⁴¹ Тлумачний посібник оселищ Резолюції № 4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проєкту офіційної версії 2015 року) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. — Київ, 2017. — 124 с. URL: http://przyrodnicze.org/wp-content/uploads/2017/12/EmeralgNet2_A5_web.pdf

⁴² Залучення громадськості та науковців до проєктування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / Полянська К. В., Борисенко К. А., Павлачик П. (Paweł Pawlaczyk), Василюк О. В., Марущак О. Ю., Ширяєва Д. В., Куземко А. А., Оскирко О. С. та ін. / під ред. д.б.н. А. Куземко. — Київ, 2017. — 304 с.

діючі військові полігони. Також відомо про створення окремих заказників у межах військових полігонів (наприклад, «Болото біле» на Київщині та «Анталовська поляна» у Закарпатській області).

Науковцями запропоновано заповідання низки військових полігонів: Болградський полігон (Одеська обл.), полігон у с. Велико-Половецьке (Київська обл.), Широколанський і Києво-Олександрівський полігони (Миколаївська обл.), Раденський полігон (Херсонська обл.), Васильківський полігон і полігон у с. Гвардійське (Дніпропетровська обл.), Чаудинський масив і Військового радгосп «Азовський» (Автономна Республіка Крим)⁴³. Відповідно до національного законодавства об'єкти ПЗФ можуть створюватись без вилучення ділянок у землекористувачів. Враховуючи це та також існуючу практику співпраці з Міноборони, важливим напрямом розвитку мережі ПЗФ є створення об'єктів ПЗФ на землях оборони без вилучення у землекористувачів. Створення нових об'єктів ПЗФ за рахунок земель оборони передбачено Указом Президента України № 611 від 19.08.2009 року «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні».

Питання створення природно-заповідного фонду на землях оборонного призначення вперше було озвучене відомим зоологом і природоохоронцем Тетяною Котенко⁴⁴. Вона пропонувала, зокрема, створювати на землях Міноборони території ПЗФ подвійного підпорядкування, коли б Міноборони виконувало охоронні функції, а Мінприроди — наукові та екологічні⁴⁵.

Природні території, розміщені в прикордонній зоні

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року № 1147 «Про прикордонний режим» вздовж державного кордону України існує прикордонна смуга — ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо уздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або уздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм у межах територій селищних і сільських рад, прилеглих до державного кордону. Прикордонна смуга передбачає систему обмежень господарської діяльності й умов перебування населення, що робить цю територію сприятливою

⁴³ Прекрасна Є., Василюк О. та ін. *Проектований національний природний парк «Дівички» у Київській області*. Серія: Збережемо українські степи. — К.: НЕЦУ, 2012. — 44 с. : іл.; Василюк А., Парникоза І. та ін. *Степные военные полигоны Украины могут уйти с молотка // Степной бюллетень*. — 2010. — № 30.

⁴⁴ Котенко Т. И., Уманец О. Ю., Селюнина З. В. *Природный комплекс Казачьелагерской арены нижнеднепровских песков и проблемы его сохранения. Сообщение 1. Общая характеристика Казачьелагерской арены // Заповідна справа в Україні*. — 1999. — Т. 5, вип. 1. — С. 61–72.

⁴⁵ Котенко Т. И. *Роль Азово-Черноморского функционального экоридора в сохранении пресмыкающихся // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біол.* — 2007. — Вип. 21. — С. 20–54.

для збереження природи. Фактично, такий режим забезпечує ширші обмеження, ніж реальний охоронний режим значної частини території природно-заповідного фонду України.

Зокрема, згідно з Положенням про прикордонний контроль⁴⁶, місцевими державними адміністраціями разом з відповідними підрозділами Державної прикордонної служби у межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району визначаються місця масового відпочинку населення та місця для купання і рибальства, а також встановлюється порядок їхнього обладнання і використання. Утримання і випасання худоби в межах прикордонної смуги можливе лише у визначених місцях за сприятливої там епізоотичної ситуації та за умови належного загородження цих місць власниками худоби. З метою охорони території України від занесення з території інших держав збудників карантинних хвороб тварин, занесення або самостійного розповсюдження через кордон карантинних об'єктів рослин уздовж державного кордону встановлюється профілактична смуга, в якій забороняється утримання і випасання худоби. Ширина цієї смуги, а також конкретні заходи щодо здійснення на її території контролю за санітарно-карантинним, ветеринарним, фітосанітарним та екологічним станом визначаються обласними державними адміністраціями разом з відповідними підрозділами Державної прикордонної служби. Авіаційні роботи, будь-яке будівництво, вирубка лісу, полювання, водокористування, геологічні, дорожні та інші дослідження в межах прикордонної смуги, а також гідротехнічні, землевпорядні, меліоративні та інші роботи, пов'язані зі зміною водного режиму прикордонних річок, озер та інших водойм, відео-, кіно- та фотознімання місцевості, туристичні подорожі і стрибки з усіх видів парашутів проводяться після інформування органу охорони державного кордону Держприкордонслужби, у зоні відповідальності якого проводиться така діяльність, із зазначенням початку і строку її провадження, прізвища, імені та по батькові осіб, що провадитимуть діяльність.

Таким чином, ефективним є створення території природно-заповідного фонду в межах прикордонної смуги. Така практика широко використовується в Україні. Зокрема, відомими є національні природні парки «Шацький», «Ужанський», «Прип'ять-Стохід», «Подільські Товтри», «Двурічанський», «Деснянсько-Старогутський», Дунайський біосферний заповідник, природні заповідники Поліський, Рівненський, відділення Луганського природного заповідника «Провальський степ» та інші. Для прикордонних областей України є доцільним виділення перспективних для заповідання природних

⁴⁶ Положення про прикордонний режим затверджені Постановою Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим» 27 липня 1998 р. № 1147/28.

ділянок у прикордонній смузі та на прилеглих до неї землях і створення на цих територіях об'єктів природно-заповідного фонду.

При дослідженні таких територій варто звертати увагу на наявність природоохоронного статусу на суміжних територіях сусідньої держави. Заповідання цих територій дає можливість у подальшому створити транс-кордонні природоохоронні об'єкти.

3.1.5. Землі лісового фонду

Загальна площа лісового фонду України (землі лісогосподарського призначення) становить 10,4 млн га, з яких вкритих лісовою рослинністю — 9,6 млн га. Лісистість території країни становить 15,9 %. За оцінками експертів, саме ця категорія земель займає майже 2/3 площі природних та напівприродних територій, що становлять 20–22 % від площі України. Таким чином, основним резервом для розширення природно-заповідного фонду є саме ліси. Сьогодні загальний відсоток заповідності лісів становить 15,7 %, завдяки чому 44,8 % ПЗФ України знаходиться на землях лісогосподарського призначення.

Так, на значних за площами господарських зонах національних природних парків ведеться повномасштабне, але обмежене внаслідок збільшення віку стиглості порід, лісове господарство, проте багато незаповіданих ділянок лісового фонду є підтопленими, заболоченими або з інших причин виключеними з експлуатації.

Для досягнення нормативних показників заповідності у найближчі роки необхідно залучити значно більші площі лісових земель. Якщо пропорційно заповідати ліси, заболочені землі та степові ділянки, то до 2017 року у склад природно-заповідного фонду слід додатково віднести 13 % усіх лісових земель, а до 2021 року — 39,5 % лісів. Таким чином, підраховано, що до 2017 року загальна площа лісів, віднесених до природно-заповідного фонду, становитиме 29 %, а до 2021 року — 55,3 %.

Втім, такі високі показники виглядають не настільки несподіваними, якщо врахувати, що значна частина лісів віднесена до різних категорій заповідності. Правильне зіставлення категорій заповідності із режимом проєктованих територій природно-заповідного фонду дозволяє залучити захисні ліси до природно-заповідного фонду.

Відповідно до Постанови КМУ № 773 від 16.05.2007 «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо цінних захисних ділянок»⁴⁷, окрім експлуатаційних лісів, виділяються ліси природоохорон-

⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо цінних захисних ділянок» № 773 від 16.05.2007 року.

ного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси та захисні ліси.

До лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення належать лісові ділянки, що виконують природоохоронну, естетичну функцію, є об'єктами науково-дослідних робіт на довгочасну перспективу, сприяють забезпеченню охорони унікальних та інших особливо цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів, зокрема: 1) розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 2) розташовані в межах історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів, місць, пов'язаних з важливими історичними подіями, охоронних зон пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва. До лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення відносять також унікальні за породним складом, продуктивністю і генетичними властивостями лісові ділянки, на яких зростають реліктові, ендемічні види дерев, що мають велике наукове значення.

До рекреаційно-оздоровчих лісів відносять лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення і розташовані: 1) у межах міст, селищ та інших населених пунктів; 2) у межах округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів; 3) у межах поясів зон санітарної охорони водних об'єктів; 4) у лісах зелених зон навколо населених пунктів. Площа таких лісових ділянок визначається за нормативами згідно з додатком 1; 5) поза межами лісів зелених зон.

До категорії захисних лісів належать лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема:

- 1) лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів);
- 2) лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг;
- 3) лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси);
- 4) лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку. У гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути

- збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень до розмірів, що забезпечують захист залізниць і безпеку руху;
- 5) лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги. Для забезпечення захисту зазначених доріг і безпеки руху у гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень;
 - 6) лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами згідно з додатком 4 Постанови⁴⁸. Ширина наявних смуг лісів, що перевищує нормативи, не підлягає перегляду;
 - 7) інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають зазначених у підпунктах 1–6 цього пункту ознак віднесення до категорії захисних лісів, розташовані: на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси); серед безлісної місцевості та мають площу до 100 гектарів.

У межах лісових ділянок, що віднесені до однієї з категорій лісів, можуть бути виділені особливо захисні лісові ділянки, для яких встановлюється режим обмеженого лісокористування.

З точки зору охорони біорізноманіття, першочерговому заповіданню мають підлягати ліси, які відіграють найбільшу роль для збереження рідкісних видів флори і фауни, а також рідкісних рослинних угруповань. Такими зазвичай є ліси природного походження, що досягли, кажучи господарськими термінами, «стиглого» і «перестиглого» віку. Терміни «стиглий» і «перестиглий» стосуються суто господарської точки зору використання лісів. Якщо говорити про охорону біорізноманіття, яка є ключовою метою створення об'єктів природно-заповідного фонду, такі поняття є недоцільними. Адже саме в лісах, які, з господарської точки зору, припинили швидкий приріст деревини і потребують «зняття урожаю деревини», спостерігаються найвищі показники біорізноманіття.

Призупинення приросту деревини не означає припинення розвитку лісу і його смерть, а є початком формування природної багатоярусної структури, що може супроводжуватись значним зниженням повноти на перших порах. Саме такі ліси є найбільш ефективними для збереження біорізноманіття і, зокрема, створення об'єктів природно-заповідного фонду. Старовікові насадження надають найбільшу кількість можливих сховків для тварин завдяки наявності великої кількості мертвої деревини у вигляді всихаючих дерев, сухостою, а також впалих дерев та хмизу.

⁴⁸ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF>

Всихаючі та сухі дерева є вкрай важливими для дятлів, які вибирають ці дерева для видовбування дупел та пошуку їжі: так, понад 70 % дупел середнього дятла знаходяться у мертвих деревах; майже виключно у мертвих деревах роблять дупла малий, трипалій, білоспинний та ряд інших дятлів. Від високої чисельності дятлів, як головних будівничих дупел, залежить величезна кількість інших видів — передусім, це інші птахи дуплогнізники (більшість видів синиць, мухоловки, повзики, сови тощо), а також ряд звірів — кажани (усі види занесені до Червоної книги України), білки. Крім того, впалі дерева формують особливий мікрорельєф місцевості, який надає багато ніш і сховків для ряду приземних видів ссавців (такі як мишоподібні гризуни, землерийки), рептилій (ящірки), амфібій (тритони і ропухи) та цілої низки безхребетних. Самих тільки жуків нараховується понад 380 видів, які залежать від наявності деревини на різних стадіях розкладу. Із мертвою деревиною пов'язано існування понад 50 видів мохів та 2500 видів грибів. При падінні старих дерев формуються вікна вивалу, що сприяють росту молодих дерев та формуванню природної різновікової багатоярусної структури лісу.

Зараз серед загальної площі лісів України насадження природного походження становлять менше половини. Ця цифра стрімко скорочується внаслідок вирубки природних вікових лісів та посадки на їхньому місці штучних монокультур. Враховуючи, що частка старих лісів становить лише близько 10 % від загальної площі, вкритої лісом, і зважаючи на перелічені вище фактори, стає зрозумілою необхідність взяття під охорону вцілілих фрагментів старовікових природних лісів.

З урахуванням наведеного всі ліси природного походження, які досягли «стиглого» і «перестиглого», за лісівничою термінологією, віку, мають підлягати охороні і заповіданню. Це стосується всіх типів лісорослинних умов.

Серед особливо важливих для збереження біорізноманіття ділянок, варто виділити заболочені біотопи, що, як правило, належать до лісорослинних умов А4, А5, В4, В5, С4, С5, D4, D5⁴⁹. Болота і заболочені ділянки є резервуарами ґрунтових вод і відіграють важливу роль для підтримання гідрологічного режиму місцевості. Порушення таких ділянок може призвести до зниження рівня ґрунтових вод і висихання оточуючих деревостанів. Особливий гідрологічний режим боліт і заболочених місцевостей формує унікальні, дуже вразливі біотопи, які населяють багато видів Червоної книги України. Серед рослин можна назвати декілька видів росичок, шейхцерію болотяну, журавлину дрібноплоду, серед тварин — сірого журавля, чорного лелеку, змієїда, підорлика. Площа подібних біотопів сильно скоротилася внаслідок бездумної меліорації — осушення територій, яке відбувалось у

⁴⁹ URL: <https://subject.com.ua/agriculture/forest/46.html>

XX ст. Подібна меліорація показала, що осушені території малопродуктивні, підлягають швидкій ерозії, а зниження ґрунтових вод створило багато проблем із водозабезпеченням та лісовими пожежами.

Отже, старовікові лісові ділянки природного походження, болота і заболочені території в межах лісового фонду мають підлягати особливій охороні і включенню до складу територій природно-заповідного фонду.

Водночас включення до складу територій ПЗФ штучних монокультурних хвойних лісів біля населених пунктів не завжди є виправданим, оскільки такі ліси є нестійкими і можуть бути знищеними внаслідок масового розмноження деревогризучих комах (так званих «шкідників»). І якщо десь на віддалі від населених пунктів, сукцесійні природні процеси в монокультурних лісах є допустимими і необхідними, то в рекреаційних зонах це може призвести до конфліктів з місцевим населенням

З метою вибору ділянок лісів відповідних категорій (водночас і лісів природного походження, і старовікових лісів, і боліт та перезволожених лісів) необхідно звертатись до матеріалів лісовпорядкування та таксаційних описів лісів, що зберігаються у лісгосподарських підприємствах та у лісовпорядних експедиціях⁵⁰. За допомогою таких матеріалів, можна виявити розміщення лісів всіх зазначених категорій в межах кожного лісгоспу.

Таксаційні описи та плани лісонасаджень не відносять до матеріалів для службового користування і мають надавати на запит: <http://epl.org.ua/about-us-posts/lisovi-karty-teper-dostupni-dlya-gromadskosti/>

По більшості лісгосподарських підприємств державної власності плани лісонасаджень доступні в Інтернеті.

3.1.6. Землі водного фонду

Однією з найбільш важливих категорій земель, перспективних для заповідання, є землі водного фонду, здебільшого представлені природними територіями та формують річководолинні екологічні коридори, які характеризуються підвищеним біорізноманіттям.

Відповідно до ст. 58 Земельного Кодексу України, до земель водного фонду належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогос-

⁵⁰ Українська державна лісовпорядна експедиція, Комплексна державна лісовпорядна експедиція, Київська лісовпорядна експедиція — вул. Пролетарська, 22–24, м. Ірпінь, Київська обл., 08200; тел. (04597) 56–192, 54–053; Харківська лісовпорядна експедиція — вул. Залізнична, 11, смт Покотилівка, Харківська обл., 62458; тел. (057) 745–66–54, 745–62–36; Львівська лісовпорядна експедиція — 79000, м. Львів, вул. Чайковського, 17; (032) 261–09–44.

подарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Відповідно до ст. 60 ЗКУ, вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їхньої водності у межах водоохоронних зон виділяють земельні ділянки під прибережні захисні смуги, шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 гектари — 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари — 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 метрів. При крутизні схилів більше трьох градусів мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

Для земель, зайнятих прибережними захисними смугами і островами, законодавство встановлює спеціальний режим використання (ст. 61 Земельного кодексу України). Зокрема, у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і заліснення), а також садівництво та городництво; зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо; миття та обслуговування транспортних засобів і техніки.

У прибережних захисних смугах уздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах забороняється влаштування полігонів побутових та промислових відходів і накопичувачів стічних вод; влаштування вигребів для накопичення господарсько-побутових стічних вод об'ємом понад 1 куб. м на добу; влаштування полів фільтрації та створення інших споруд для приймання і знезаражування рідких відходів; застосування сильнодіючих пестицидів.

Таким чином, значні площі у багатьох адміністративних районах України зайняті землями із уже існуючим специфічним охоронним режимом. В частині випадків завдяки цьому досі є збереженими природні долини річок, які використовуються тваринами для локальних та глобальних сезонних міграцій та є місцями концентрації біорізноманіття.

Особливо це стосується річок, що протікають у каньйонах, а також тих, що мають збережені природні заплави, плавні тощо.

Збереження таких ділянок через заповідання важливе з точки зору формування національної екомережі, адже в усіх областях долини річок традиційно включають до екомережі як екологічні коридори місцевого, регіонального та національного значення, затверджені на різних рівнях.

Окремо варто сказати про острови, які є особливими територіями, просторово обмеженими від більшої частини земель України і, нерідко, мають значно менше антропогенне навантаження, а отже — зберігаються у первинному природному стані.

3.1.7. Землі сільськогосподарського призначення

Одним із найбільш поширених напрямів створення нових об'єктів природно-заповідного фонду є заповідання земель сільськогосподарського призначення, які фактично не використовуються у сільському господарстві або використовуються екстенсивно як помірні пасовища, сіножаті тощо. Нерідко з цією метою на рівні районів або областей здійснюють пошук земель, що перебувають у запасі. Проте далеко не завжди незадіяні в сільському господарстві ділянки мають природну цінність. Тому інколи, створюючи заказники на незадіяних землях запасу, області нарощують площу ПЗФ за рахунок ділянок без природоохоронного значення. Проте в складі земель сільськогосподарського призначення міститься і багато дійсно цінних природних територій, заповіданню яких слід приділити особливу увагу. Так, у степовій зоні та, частково, у зоні лісостепу, природні степові ділянки, розміщені в місцях зі складним рельєфом, здебільшого належать саме до земель сільськогосподарського призначення. Такі території віднесені до пасовищ або обліковуються як «неугіддя, малопродуктивні, деградовані та еродовані землі» через непридатність для орного сільськогосподарського виробництва.

Згідно із ст. 22 Закону України «Про охорону земель»⁵¹, одним із ключових заходів у цьому напрямі є формування екомережі. Серед інших практичних завдань: запровадження заходів з консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, рекультивация порушених земель; удосконалення методів управління агроландшафтами. ЗУ «Про стратегію екополітики» проголошує зменшення до 2020 року в середньому на 5–10 % площ орних земель в областях через виведення зі складу орних земель схилів крутизною більш як 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їхнім залісненням у лісовій та лісостеповій зонах, та залуженням у степовій зоні; доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня (41 % території країни), необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни, запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття і розширення площі природно-заповідного фонду до 10 % у 2015 році та до 15 % загальної території країни у 2020 році.

⁵¹ Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 № 962-IV/36

ЗУ «Про екомережу» визначає серед принципів формування, збереження та використання екомережі такі: «зупинення втрат природних та напів-природних територій (зайнятих рослинними угрупованнями природного походження та комплексами, зміненими в процесі людської діяльності), розширення площі території екомережі».

Розділ 1 ЗУ «Про екомережу» говорить, що «формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів».

Розділ 1 п. 2 цього Закону наголошує, що сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються: вилученням земель сільськогосподарського призначення (в першу чергу деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їхнього використання за призначенням; та «наданням переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання. Більш радикальні цифри озвучені в наказі Мінагрополітики України від 20.08.2003 року № 280 «Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року» п. 3.1. зазначає: «Для формування збалансованої (сталі) системи природокористування в сільському господарстві та забезпечення розбудови екомережі необхідно... збільшити частку сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ) відповідно до науково обґрунтованих показників, які мають розроблятися з урахуванням регіональних та місцевих особливостей; зменшити площі орних земель до 37–41 % території країни шляхом виведення з ріллі схилів крутизною понад 30 градусів, земель водоохоронних зон, деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь; створити нові та розширити площі існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду в межах сільськогосподарських угідь...».

Ст. 37 Закону України «Про охорону земель» говорить, що використання земельних ділянок способами, що призводять до погіршення їхньої якості, забороняється. Прямо забороняється і розорювання сіножатей та пасовищ. Згідно з категоризацією земель за цільовим призначенням, що передбачена статтями 19 та 22 Земельного кодексу України, пасовища та сіножаті є землями сільськогосподарського призначення.

Консервація земель, що здійснюється для покращення стану земель, передбачає повернення їх у подальшому до сільськогосподарського використання. Так, «консервація» сіножатей і пасовищ повинна здійснюватись з урахуванням збереження у подальшому їхнього цільового використання.

Згідно із ст. 51 Закону України «Про охорону земель», консервації підлягають деградовані та малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я.

При цьому, ч. 3 ст. 47 вищезазначеного Закону говорить, що забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок для залуження, заліснення та здійснення ґрунтозахисних заходів). На схилах крутизною від 3 до 7 градусів обмежується розміщення просапних культур, чорного пару тощо. Обмеження господарської діяльності на таких землях сприяє збереженню частини їх у природному стані.

Таким чином, зайняті природною трав'янистою рослинністю землі сільськогосподарського призначення з числа консервованих через залуження земель, якщо на них відсутнє заростання чужорідними деревними рослинами (акація, маслина, айлант тощо), є потенційними місцями для створення ПЗФ. Перспективними для заповідання є і природні степові ділянки, що в сучасних умовах розміщені на схилах та у яружно-балкових комплексах. Крім того, враховуючи природні здатності степових екосистем до відновлення, потенційними місцями для можливого створення об'єктів ПЗФ є перелоги, віком понад 15 років.

Щодо інших екосистем, які можуть знаходитись у межах земель сільськогосподарського призначення, особливу увагу слід приділяти лукам, розміщеним у заплавах річок, та іншим заболоченим угіддям у долинах річок, які віднесені до земель сільгосппризначення. Не рекомендується оголошення територіями природно-заповідного фонду ділянок, що не мають природної цінності та не можуть виконувати природоохоронних функцій. Це такі території:

1. Техногенно пошкоджені або перетворені землі (окрім земель, що в 1986 році зазнали радіаційного зараження внаслідок аварії на ЧАЕС).
2. Ґрунтозахисні, протиерозійні насадження та місця, де вони розміщувались у минулому.
3. Інші насадження, створені рослинами-інтродуцентами: акацією, айлантом, маслиною тощо.
4. Орні землі, що знаходяться в обробітку (так, лише у Луганській області виявлено, що 40 % всієї площі ПЗФ області становлять орні землі у складі заказників⁵². Серед категорій земель, передбачених формою державної статистичної звітності з кількісного обліку земель «б-зем» (затверджена

⁵² Василюк О., Балашов І. та ін. Ландшафтний склад природно-заповідного фонду Луганської області // Заповідна справа в Україні, вип. 1-2, 2012, с. 105-110.

Наказом Державного комітету статистики України від 05.11.1998 № 377 «Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми NN 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем), категорія «сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом» повністю відповідає поняттю «степ» і є перспективною для заповідання.

3.2. Вибір категорії території чи об'єкта ПЗФ

Одним із важливих рішень, яке необхідно прийняти при підготовці клопотання щодо необхідності створення нової території природно-заповідного фонду, є вибір її категорії. Це залежить від різних факторів, у тому числі: від стану збереженості території; умов, необхідних для збереження виду рослин або тварин, виявленого на території; особливостей сучасного стану використання території; наявності історико-культурних пам'яток; рекреаційного потенціалу, соціально-економічних особливостей регіону тощо. Отже, при створенні кожної природоохоронної території необхідно вибрати категорію, що буде відповідати її сутності.

Пропонуємо огляд територій, що можуть бути віднесені до передбачених законодавством категорій ПЗФ згідно зі ст. 3 ЗУ «Про ПЗФ».

Природні заповідники

Природні заповідники оголошують з метою збереження в природному стані типових або унікальних для певної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розроблення наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки. Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання і надаються заповідникам у порядку, встановленому ст. 15 ЗУ «Про ПЗФ» та іншими актами законодавства України. До складу природних заповідників включають цілісні ділянки, що повністю представлені природними екосистемами. Сьогодні в Україні створено 19 природних заповідників.

Біосферні заповідники

Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків з включенням до їхнього складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» відповідно до ст. 17 ЗУ «Про ПЗФ». В Україні створено 5 біосферних заповідників.

До складу біосферних заповідників може включатись широкий спектр типів земель, оскільки його територія має функціональне зонування. Відпо-

відно до ст. 18 ЗУ «Про ПЗФ», для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням. Заповідна зона включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. Буферна зона виділяється з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників. Зона антропогенних ландшафтів складається з територій традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності; в ній забороняється мисливство. У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених цим ЗУ.

При підготовці матеріалів проекту створення біосферного заповідника для його затвердження Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та включення до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО слід звернути на таке. За Концепцією біосферних резерватів та Статутними рамками (положенням) Всесвітньої мережі біосферних резерватів та Севільською стратегією біосферних резерватів (1995) «біосферний резерват» (1995) загалом не є природоохоронною категорією, як біосферний заповідник відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Біосферний резерват — це територія, на якій поєднується виконання трьох функцій: збереження біорізноманіття, забезпечення сталого розвитку та розбудова матеріально-технічної бази для реалізації перших двох функцій, які відповідно реалізуються у трьох функціональних зонах: природні ядра (заповідна зона), буферна зона та транзитна зона — зона господарської діяльності людини. Загалом територія біосферного резервату має бути досить значною (більше 50 тис. га), цілісною (включати, окрім земель природоохоронного призначення, також населені пункти, землі сільсько-господарського, лісгосподарського та іншого призначення), природні ядра обов'язково мають бути захищені з усіх сторін буферною зоною. Для управління біосферними резерватами створюються за участі заінтересованих сторін їх консультаційні (координаційні) ради та розробляються і реалізуються плани управління (менеджмент-плани).

Національні природні парки

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного

значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються національним природним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України. Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про ПЗФ» до складу територій національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів.

До складу національного природного парку можуть входити різноманітні території. Відповідно до ст. 21, на території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їхніх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їхньої охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням:

- заповідна зона — призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
- зона регульованої рекреації — в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;
- зона стаціонарної рекреації — призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку; тут забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони і зони регульованої рекреації;
- господарська зона — у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

Бажано, щоб національними природними парками оголошувалися великі (понад 20 тис. га) за площею території і вони дійсно відповідали статусу національних.

Станом на 1.01.2018 в Україні створено 49 національних природних парків, що займають 32,9 % від загальної площі ПЗФ України.

Регіональні ландшафтні парки

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Регіональні ландшафтні парки організовуються з вилученням або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. Регіональні ландшафтні парки є аналогами національних природних парків, але на місцевому (регіональному) рівні, і створюються рішеннями обласних рад. Категорія вперше введена у 1992 році ухваленим тоді ЗУ «Про ПЗФ». З того часу в різних областях створено 82 РЛП.

Заказники

Заказники займають 34,7 % всієї площі ПЗФ України та 38,5 % від їхньої кількості. Як правило, заказниками оголошуються невеликі природні ділянки, на території яких виявлені окремі природні комплекси та об'єкти, які потребують охорони. В заказниках (окрім ландшафтних) часто діє режим цільової охорони, направленої на збереження окремого виду (видів) флори або фауни, природного комплексу, геологічного середовища тощо. При цьому режимом охорони інколи не передбачаються охоронні заходи, направлені на решту складових довілля. Однак збереження одного компонента ландшафту неможливе без інших, тому кращим вибором є створення ландшафтного заказника, який охоплює природний комплекс загалом.

Оголошення заказників проводиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їхніх власників або користувачів згідно зі ст. 25 ЗУ «Про ПЗФ»

Відповідно до національного законодавства заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні.

- Лісові заказники включають ділянки лісів, що мають природоохоронну, наукову, естетичну та інші цінності, та потребують збереження. Це можуть бути фрагменти старих лісів, заболочених або інших лісів зі значним біорізноманіттям.
- Ботанічні заказники створюються з метою охорони цінних ботанічних об'єктів — популяцій видів рослин, що перебувають під охороною держави, рідкісних рослинних угруповань та ділянок типової рослинності, збереженої в природному стані. Залежно від об'єкта охорони таких

заказників, вони можуть включати лісові, лучні, степові екосистеми та інші території.

- Орнітологічні заказники передбачають охорону територій, цінних для птахів. Такими є місця гніздування (розміщення колоній, окремих гнізд рідкісних видів та буферні зони навколо таких гнізд, місця сезонних скупчень птахів під час міграцій та зимівлі).
- Ентомологічні заказники включають місця існування комах, що охороняються Червоною книгою України та іншими природоохоронними документами, а також місця мешкання природних запилювачів. Ними можуть бути степові балки, місця скупчення старовікових дерев, наприклад старих дубів, деревина яких є місцем розвитку личинок жука-олена.
- Іхтіологічні заказники створюються з метою охорони місць мешкання рідкісних видів риб та цілісних іхтіокомплексів, а також для охорони місць нересту риб. Такими територіями зазвичай є водні об'єкти, у тому числі заплави річок із старицями, ділянки природного русла незарегульованих річок, верхів'я річок, заплави річок із старицями.
- Загальнозоологічні заказники створюються для охорони фауністичних комплексів та ділянок, необхідних для збереження видів тварин, що перебувають під охороною. Території для створення таких заказників можуть бути дуже різноманітними і залежать від біотопічних потреб виду, для збереження якого створюється заказник.
- Гідрологічні заказники включають водні об'єкти (річки, струмки, озера, болота, плавні та заплави), що мають велику природну цінність. При створенні таких заказників бажано включати до їх складу природний комплекс у максимально повному складі (наприклад, річку із заплавою, струмок із заболоченою ділянкою, з якої він бере початок тощо).
- Загальногеологічні заказники створюються з метою охорони цінних для науки геологічних утворень (скель, відслонень порід, гіпсових натічних утворень тощо).
- Палеонтологічні заказники створюють у місцях, де внаслідок геологічних процесів на поверхні оголюються шари земної поверхні, в яких виявляються скам'янілі рештки доісторичних живих організмів. Прикладом таких територій є урочища «Дружківські скам'янілі дерева» на Донеччині та Мар'їна гора на Луганщині, на відслоненнях якої оголюються відбитки доісторичних організмів.
- Карстово-спелеологічні заказники створюють з метою охорони від пошкодження печер, карстових утворень, а також їх унікального біорізноманіття.
- Ландшафтні заказники є оптимальними для охорони всіх елементів природного ландшафту, рослинного та тваринного світу.

Пам'ятки природи

Пам'ятки природи, поряд із заповідниками — найдавніша категорія природоохоронних територій в Україні. Починаючи з 1908 року, на території тодішньої Російської імперії і згодом — в УНР та радянській Україні, активно розвивався рух за збереження пам'яток природи. Відбувалась їх інвентаризація, були заповідані перші пам'ятки. Ідея охорони пам'яток природи запозичена вітчизняними класиками заповідної справи від німецького руху охорони пам'яток природи, започаткованому проф. Г. Конвенцом у 1906 році.

Відповідно до ст. 27 ЗУ «Про ПЗФ» пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані. Такий статус можуть мати як ділянки природи з визначеною площею, так і окремі об'єкти — скелі, камені, окремі дерева. Через те, що пам'ятки природи можуть мати незначну площу (або навіть зовсім не мати її), в Україні їх створено досить багато (41,7 % від загальної кількості об'єктів ПЗФ України та 0,75 % від їх площі). Так само, як і заказники, пам'ятки природи є категорією ПЗФ із т.з. предметною охороною і охороняють лише основний об'єкт, включений до їхнього складу. Відповідно до національного законодавства, пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

Комплексні пам'ятки природи, як і ландшафтні заказники, включають усі природні, а інколи також історико-культурні об'єкти у своєму складі. Такими можуть бути ділянки природних екосистем, стародавні городища, вали та кургани, що в наш час вкриті природною рослинністю. Охорона таких природно-історичних комплексів відіграє важливу роль для реалізації просвітницької функції природно-заповідного фонду. Також важливо відмітити, що в законодавстві про охорону історико-культурної спадщини немає системи особливо охоронюваних територій, аналогічної за функціями до природно-заповідного фонду. Тому частина історичних та археологічних пам'яток охороняється в межах пам'яток природи.

Інколи до геологічних пам'яток природи включають геологічні об'єкти, оголені під час розробки родовищ копалин та порід, які по суті не є природною територією, проте мають освітню, наукову та естетичну роль. Наприклад, таким об'єктом є пам'ятка природи «Базальтові стовпи» на Рівненщині.

Ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні пам'ятки природи створюються для охорони окремих об'єктів: вікових та меморіальних дерев, скель, незвичних геологічних утворень, джерел, дерев із гніздами рідкісних птахів тощо. Відповідно, пам'ятка природи — саме та категорія ПЗФ, що може знаходитися як у межах природних ландшафтів, так і на території населених пунктів.

Оптимальним для збереження невеликих природних територій є створення заказників та пам'яток природи місцевого значення за спрощеною процедурою їхнього оголошення на місцевому (обласному) рівні.

Заповідні урочища

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафтні комплекси, що мають важливе наукове, природоохоронне та естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані. Згідно зі ст. 29 ЗУ «Про ПЗФ», оголошення заповідних урочищ проводиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їхніх власників або користувачів. Згідно зі ст. 30 ЗУ «Про ПЗФ» на території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах, включених до їхнього складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Якщо не брати до уваги суворий комплексний режим охорони, заповідні урочища загалом можна вважати об'єктами, подібними до заказників. Проектуючи створення заповідних урочищ, важливо виділяти їх таким чином, щоб їхні межі окреслювали природний обрис територіально цілісного урочища. Категорія «заповідне урочище» є оптимальною у разі заповідання природних ділянок, для збереження яких необхідне невідкладне обмеження господарської діяльності на їхній території.

Решта передбачених національним законодавством категорій природно-заповідного фонду — це об'єкти неприродного (штучного) походження: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Цим об'єктам надається природно-заповідний статус зазвичай після їх організації, хоча б часткової. Створюючи об'єкти штучно створених категорій ПЗФ, слід приділяти особливу увагу виявленню стародавніх парків (їх залишків), парків при колишніх панських маетках тощо. Всі вони мають у складі дендрофлори старовікові дерева та дерева-екзоти, що становлять особливу цінність в науковому, культурному, пізнавально-краєзнавчому плані, а також становлять інтерес для вивчення історії садівництва та паркової архітектури.

Нами розроблено пілотну версію ключа для вибору категорії проєктованого об'єкта ПЗФ, що допоможе визначити у клопотанні саме таку категорію, що найбільше відповідатиме вимогам Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (Додаток 7).

Організація процесу виявлення територій, придатних для оголошення територіями та об'єктами природно-заповідного фонду

Державні та місцеві органи влади, відповідно до покладених на них повноважень, повинні ініціювати і координувати процес створення нових/розширення існуючих територій та об'єктів ПЗФ.

Найбільш ефективним методом організації цього процесу є передбачення коштів у державному/місцевому бюджетах для проведення наукових досліджень щодо виявлення територій, придатних для оголошення територіями та об'єктами ПЗФ. У сучасних умовах потреби заповідання в короткі терміни великої площі територій у кожній області, за умов дефіциту та економії бюджетних коштів, необхідно використовувати нові підходи в організації процесу виявлення територій та об'єктів для заповідання. До таких підходів слід віднести пошук існуючих матеріалів щодо цінних територій для заповідання; пошук нових територій за допомогою районних адміністрацій, сільських та селищних рад; ініціювання та організація наукових досліджень на волонтерських засадах; організація на постійній основі нарад, зустрічей, засідань, конкурсів, акцій та інших заходів з метою виявлення нових ділянок для заповідання та популяризації цієї роботи; використання існуючих інтернет-ресурсів тощо.

Пошук існуючих матеріалів щодо цінних територій для заповідання здійснюється за допомогою:

1. Аналізу існуючих екологічних програм та програм соціально-економічного і регіонального розвитку області.
2. Підготовки запитів до відповідних вищих навчальних закладів та наукових інститутів, існуючих установ природно-заповідного фонду, а також громадських організацій, що здійснюють стаціонарні або тимчасові дослідження флори і фауни на території України чи окремих областей.
3. Огляду існуючих наукових видань.
4. Пошуку нових територій за допомогою районних адміністрацій, сільських та селищних рад, що організовується за допомогою:

- підготовки запитів до цих організацій з проханням надати інформацію про перспективні території для заповідання;
 - ініціювання створення робочих груп на рівні районів для підготовки переліків перспективних територій для заповідання;
 - включення питання створення нових територій та об'єктів ПЗФ в програми та порядки денні засідань та нарад на обласному рівні з питань ефективності роботи районів.
5. Ініціювання та організація наукових досліджень на волонтерських засадах, що може організовуватися за допомогою:
- укладання угод про співпрацю щодо розвитку заповідної справи з науковими та навчальними закладами, установами природно-заповідного фонду;
 - ініціювання досліджень цінних територій для майбутнього заповідання шляхом організації виїзних нарад, польових досліджень за участі представників провідних науковців та природоохоронної громадськості на добровільних волонтерських засадах;
 - оголошення конкурсів та інших акцій.

Організація на постійній основі нарад, зустрічей, засідань, конкурсів, акцій та інших заходів з метою виявлення нових ділянок для заповідання та популяризації цієї роботи здійснюється із залученням місцевих органів влади та самоврядування, користувачів та власників земельних і природних ресурсів, наукових та навчальних закладів, природоохоронних організацій, інших зацікавлених сторін. Інформацію про проведення цих заходів та їхні результати потрібно обов'язково розповсюджувати за допомогою ЗМІ, Інтернет, соціальних мереж тощо.

Для визначення придатних для заповідання територій доцільним є використання програмного забезпечення «Google Планета Земля» з урахуванням Публічної кадастрової карти (див. розділ «Картографічне забезпечення створення об'єктів природно-заповідного фонду»).

Під час визначення територій, придатних для заповідання необхідно зібрати інформацію щодо:

- обґрунтування необхідності створення території або об'єкта природно-заповідного фонду певної категорії;
- характеристики природоохоронних, наукових, естетичних та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання;
- детальних відомостей про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів;
- відповідні картографічні матеріали.

Після визначення територій, придатних для заповідання, доцільно сформулювати та затвердити на обласному рівні Переліки перспективних територій та об'єктів ПЗФ. На основі зібраної інформації організовується робота щодо підготовки клопотання про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ, вимоги до якого визначені ст. 51 ЗУ «Про ПЗФ».

У 2015–2017 роках у низці областей були прийняті документи, що у своїх завданнях деталізують на обласному рівні Державну стратегію регіонального розвитку в частині заповідної справи та природно-заповідного фонду. Відповідно до вимог Державної стратегії регіонального розвитку, на території України з 2014 року до 2017 року має бути створено 6733 тис. га ПЗФ, а до 2021 року — 9095 тис. га. Частка ПЗФ повинна становити на 1 січня 2017 року — 11 % і на початок січня 2021 року — 15 % від площі держави. Дані показники деталізовані в розрізі областей.

Особливо варто зупинитись на затвердженні у Київській області обласної цільової програми «Київщина заповідна», розпорядження № 209 від 21 квітня⁵³. **Програма «Київщина заповідна» на 2017–2020 роки передбачає виділення 20 млн грн на створення нових заповідних територій і оформлення земельної документації для вже створених заказників і пам'яток природи.** Основою для розробки Програми стала ініціатива, започаткована ЕПЛ та Департаментом заповідної справи Мінприроди у 2015 році.

На початок 2016 року загальна площа ПЗФ області становила 112,9 тис. га, з яких 51,1 тис. га — об'єкти ПЗФ у Зоні відчуження. Загальна площа Київської області становить 2813,1 тис. га, таким чином площа діючих об'єктів ПЗФ на початок 2016 року становила 4 % від площі Київської області. Протягом 2016 року було прийняте рішення про перетворення Зони відчуження при ЧАЕС (окрім смуги 10 км навколо ЧАЕС) на Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник площею 226,96 тис. га, куди увійшли землі Чорнобильського спеціального заказника (48,87 тис. га), Іллінського заказника (2 тис. га) та інших 10 об'єктів ПЗФ Зони відчуження (загальною площею 0,22 тис. га). Таким чином, територія об'єктів ПЗФ Київської області, після утворення цих об'єктів, становила 291,6 тис. га (10,4 %), з яких 227 тис. га — Чорнобильський РЕБЗ (8,1 %) і 64,6 тис. га — об'єкти ПЗФ поза Зоною відчуження (2,3 % від площі Київської області).

У Білорусі, яка також зазнала радіаційного забруднення, на межі з Київщиною ще у 1988 році утворений Поліський державний радіаційно-екологічний заповідник площею 261,6 тис. га, однак в білоруському законодавстві радіаційно-екологічний заповідник виділений, як окрема категорія земель і не обліковується разом з іншими природоохоронними територіями. Це пов'язано з тим, що ці території не є доступними для

⁵³ URL: <http://koda.gov.ua/normdoc/pro-skhvalennya-proektu-regionalnoi-p/>

вільного відвідування туристами, науковцями та місцевим населенням, не можуть використовуватись у господарських цілях, тобто такі території не можуть повноцінно виконувати вимоги, передбачені для природно-заповідного фонду. В Україні відповідні норми ще не прийняті, проте, без сумнівів, становлення території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника відбуватиметься як особливої території, що передбачає врахування його площі окремою статтею.

Тим часом природно-заповідний фонд Київщини (за межами Зони відчуження) критично малий і вкрай незбалансований відносно розподілу територій, що охороняються за типами зональних біотопів, представлених в області. Програма передбачила формування репрезентативної мережі ПЗФ.

Результатом реалізації Програми має стати створення додаткових територій і об'єктів ПЗФ, які значно збільшать площу ПЗФ області — до 443 тис. га (а без урахування площі Чорнобильського РЕБЗ до 216 тис. га), що дозволяє досягнути показника 15,7%, як і передбачає Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року.

Враховуючи, що за межами Чорнобильського РЕБЗ Київська область має лише 64,6 тис. га земель ПЗФ, то їх збільшення до 216 тис. га означає збільшення більш ніж утричі! Або додатково 50 тис. га щорічно. Зазначений показник має включатись до системи контрольних показників у Програму соціально-економічного розвитку Київської області.

Основними завданнями Програми є збільшення площі ПЗФ області до 15,7%; виявлення територій, перспективних для створення об'єктів ПЗФ різного рангу з метою забезпечення максимального рівня репрезентативності; інвентаризація біорізноманіття існуючих і перспективних ПЗФ області та обґрунтування оптимальних режимів збереження біотичної репрезентативності на об'єктах природно-заповідного фонду.

Програма також містить Перелік цінних природних територій та об'єктів, перспективних для заповідання на території Київської області загальною площею близько 151 тис. га. Серед запроєктованих об'єктів є великі національні парки: «Подесення» (20000 га в межах Київської області), що має охопити всю долину р. Десни в Київській та Чернігівській областях, «Дівички» (38000 га), що має охопити болотні, лісові, заплавні комплекси та піщані арени на лівому березі Канівського водосховища, а також проєктований національний парк «Приірпіння-Чернечий ліс» в межах лісів Боярської лісодослідної станції, та інші об'єкти⁵⁴.

Науково-практичний коментар до програми «Київщина заповідна» розміщений у Додатку 6.

⁵⁴ URL:<http://epl.org.ua/announces/na-kyivshhyni-zatverdily-programu-rozvytku-zapovidnoyi-spravy/>

Робота із землевласниками, землекористувачами та місцевим населенням

Одним із найбільш складних і відповідальних моментів процесу створення об'єктів ПЗФ є робота з місцевим населенням та землекористувачами. Саме від розуміння ними важливості створення природоохоронних територій залежить подальше отримання погоджень землекористувачів, що є обов'язковою складовою проекту створення об'єкта ПЗФ. Робота з населенням та землекористувачами важлива водночас і на етапі виявлення потенційних об'єктів ПЗФ, і на етапах створення об'єктів, і вже після прийняття рішень про їхнє оголошення. Традиційно спостерігається низька обізнаність населення в питаннях заповідної справи, що призводить до нерозуміння потреб заповідної справи та навіть до активного спротиву процесам заповідання. Разом з тим проведення роз'яснювальної роботи та залучення населення до заповідання може зробити місцевих жителів активними союзниками створення ПЗФ.

На етапі виявлення майбутніх заповідних територій, місцеві жителі можуть надати важливу інформацію про розташування цінних природних об'єктів — старих дерев, скель, місцевих природно-історичних святинь, а також історико-археологічних пам'яток (курганів, валів, городищ), що можуть претендувати на оголошення пам'ятками природи. Як правило, такі об'єкти мають невеликі площі і, нерідко, є маловідомими, не включеними в добре доступні інформаційні джерела. Також неocenенну допомогу у виявленні природних пам'яток можуть надати місцеві краєзнавці та співробітники місцевих краєзнавчих музеїв. У деяких випадках місцеве населення та краєзнавці також можуть надавати інформацію і про місцезнаходження видів флори та фауни, що занесені до Червоної книги України. В 20-х роках ХХ сторіччя розвиток заповідної справи в Україні розпочався саме з руху краєзнавців.

З метою залучення населення до виявлення потенційних об'єктів ПЗФ необхідно звертатись до сільських рад, районних державних адміністрацій, краєзнавчих музеїв, місцевих громадських природоохоронних

організацій, станцій юних натуралістів, турклубів, товариств охоронців пам'яток та військово-патріотичних клубів. Доцільно публікувати заклики у місцевих газетах та в Інтернеті. Для того щоб повідомлення про пошук потенційних територій ПЗФ охопило відповідну аудиторію в Інтернеті, необхідно в першу чергу опублікувати її на місцевих інтернет-форумах та в соцмережах — у групах відповідних сіл, міст та районів.

Неоціненною є й допомога краєзнавців у виборі назви майбутнього заповідного об'єкта. Бажано обирати назви, що відповідають місцевим топонімам, знайомим населенню. Це сприятиме кращому сприйняттю майбутніх об'єктів ПЗФ на етапах погодження із землекористувачами та розумінню потреби їх охорони вже після створення.

З самого початку необхідно надавати інформацію (в усній формі, за допомогою буклетів, інформаційних листівок, презентацій, засобів масової інформації тощо) місцевому населенню, землевласникам і землекористувачам про вигоди та обмеження, які будуть при створенні території чи об'єкта ПЗФ, та формувати їхнє позитивне ставлення до цього процесу.

На етапі погодження клопотання про створення об'єкта ПЗФ із землекористувачами важливим є широке інформування населення про процес створення природоохоронної території. Бажано опублікувати статті у місцевих газетах та на інтернет-ресурсах (включно із соцмережами), а також поширити листівки серед сільських рад. Під час такого роз'яснення особливо важливим є інформування про природні цінності території, що заповідається, а також пояснювати важливість її заповідання, особливості режиму охорони в межах запропонованої категорії об'єкта природно-заповідного фонду.

Однією з найбільш поширених проблем на етапі погодження є стереотипи, поширені серед населення: а) ПЗФ — це «заповідник» і надалі в нього не можна буде заходити і здійснювати будь-яке використання ресурсів, б) ПЗФ — це загарбання землі кимось з обласного центру або Києва. Що може викликати відповідну реакцію: «Ми проти всього» й зупинити процес створення території ПЗФ. Щоб не допустити такої ситуації й потрібні дії, описані вище в розділі.

Здебільшого при створенні ПЗФ доцільно проводити круглі столи та зустрічі з населенням у приміщеннях районних державних адміністрацій. На такі круглі столи обов'язково слід запрошувати місцевих краєзнавців, а також науковців з обласних центрів та НАН України.

Після оголошення об'єкта ПЗФ також слід забезпечити належне поширення інформації про появу нової природоохоронної території. Для цього слід також здійснити публікацію статей в місцевій пресі, розмістити новину у тематичних групах соцмереж. Доцільно розмістити листівки, присвячені новоствореному об'єкту ПЗФ у приміщеннях сільських рад.

На сьогодні ситуація суттєво змінюється, оскільки триває створення Об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Проте закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» не визначає роль ОТГ у процесі створення ПЗФ⁵⁵. Це питання наразі є відкритим, адже зростання ролі ОТГ та зменшення ролі сільських рад неминуче має змінити і правову складову створення ПЗФ.

⁵⁵ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

Рекомендації щодо інституційної підтримки створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду в областях

При проведенні роботи з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду на рівні області слід здійснити комплекс адміністративних заходів, що сприятиме планомірній реалізації Державної програми регіонального розвитку України на період до 2020 року в області, а саме:

1. Видати рішення обласної адміністрації/ради «Про розвиток мережі природно-заповідного фонду в області», яким деталізувати передбачені Державною програмою регіонального розвитку України на період до 2020 року планові показники заповідності на рівні районів (додаток 1).
2. Організувати роботу щодо створення територій та об'єктів ПЗФ, що були зарезервовані (додатки 3 та 4) і створення яких передбачено існуючими законами, програмами та указами Президента України.
3. Організувати роботу з виявлення територій, перспективних для створення нових/розширення існуючих територій і об'єктів ПЗФ.
4. Розробити та затвердити:
 - обласну програму моніторингу та поліпшення стану збереження територій та об'єктів ПЗФ області;
 - перелік перспективних територій та об'єктів ПЗФ.
5. Передбачити включення існуючих та перспективних територій ПЗФ до генеральних схем планування районів та області.
6. Видати атлас та інші популярні видання щодо територій та об'єктів ПЗФ області й перспективних територій для заповідання.
7. Забезпечити збереження територій, які визначені Переліком перспективних територій та об'єктів ПЗФ, та не допустити зміни їхнього цільового використання.

Використані джерела та література

1. Dallwitz, M.J. Programs for Interactive Identification and Information Retrieval. URL: <http://delta-intkey.com/www/idprogs.htm>
2. Андриєнко Т. Л., Онищенко В. А. та ін. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації. — К.: Фітосоціоцентр, 2001. — 60 с.
3. Борейко В. Є., Подобайло А. В., Руденко В. Х. Захист місцевих природно-історичних святинь. — К.: Логос, 2003. — 135 с.
4. Василюк А., Парникоза И. и др. Степные военные полигоны Украины могут уйти с молотка // Степной бюллетень. — 2010. — № 30.
5. Василюк О., Балашов І. та ін. Ландшафтний склад природно-заповідного фонду Луганської області // Заповідна справа в Україні. — 2012. — Вип. 1. — № 2. С. 105–110.
6. Василюк О., Костюшин В. та ін. Природно-заповідний фонд Київської області. — К.: НЕЦУ, 2012. — 338 с.
7. Василюк О. В. Стан виконання державних рішень щодо проєктованих територій ПЗФ загальнодержавного значення // Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості: збірка матеріалів до Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд України: проблеми та шляхи вирішення». — К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2013. — 112 с.
8. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / О. Василюк, А. Драпалюк, Г. Парчук, Д. Ширяєва. За заг. редакцією О. Кравченко. — Львів–Київ, 2015. 80 с.
9. Екомережа Степової зони України: принципи створення, структура, елементи / Ред. д-р біол. наук, проф. Д. В. Дубина, д-р біол. наук, проф. Я. І. Мовчан. — К.: LAT & K, 2013. — 409 с.
10. Залучення громадськості та науковців до проєктування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / Полянська К. В., Борисенко К. А. та ін.; під ред. д.б.н. А. Куземко. — Київ, 2017. — 304 с.
11. Звіт про науково-дослідну роботу «Розробка наукових принципів та ландшафтно-біотичних критеріїв організації перспективної сітки заповідних територій різного рангу». Етап дослідження степової природної зони з метою визначення природних виділів до заповідання. Підго-

- товка рекомендацій щодо створення об'єктів ПЗФ. № держреєстрації 0115U004246. НАН України, 2017. — 372 с.
12. Зелена книга України / Дідух Я. П. (ред.). — К.: Альтерпрес, 2009. — 448 с.
 13. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 3-4. Ст. 27.
 14. Іваненко Є. І. Методичні підходи до визначення меж перспективних заповідних об'єктів (на прикладі ділянок степової зони) // Український географічний журнал. — 2014. — № 4.
 15. Котенко Т. І. Роль Азово-Чорноморського функціонального екокоридора в збереженні пресмыкаючихся // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біол. — 2007. — Вип. 21. — С. 20–54.
 16. Котенко Т. І., Уманець О. Ю., Селюнина З. В. Природний комплекс Казачьелагерской арены нижнеднепровских песков и проблемы его сохранения. Сообщение 1. Общая характеристика Казачьелагерской арены // Заповідна справа в Україні. — 1999. — Т. 5, вип. 1. — С. 61–72.
 17. Краснов В. П., Орлов О. О., Ведмідь М. М. Атлас рослин-індикаторів і типів лісорослинних умов Українського Полісся: монографія / Під ред. В. П. Краснова. — Новоград-Волинський: НОВОград, 2009. — 448 с.
 18. Ліси України. — К.: Державне агентство лісових ресурсів, 2013. — 22 с.
 19. Методические рекомендации по выявлению, изучению и обоснованию заповедания ценных природных комплексов и объектов. — Ялта: ВАСН, Институт зоологии им. И. И. Шмальгаузена, 1982. — 42 с.
 20. Методичні рекомендації по формуванню мережі природно-заповідних територій в областях УРСР. — К.: Держ. коміт. УРСР по охор. прир., 1990. — 13 с.
 21. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. — Київ: Альтерпрес, 2012. — 148 с.
 22. Положення про прикордонний режим, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим» 27 липня 1998 р. № 1147.
 23. Правове регулювання заповідної справи в Україні (спеціальне зібрання законодавчих документів) / упорядники В Чернявський, Ю. Масікевич та ін. — Чернівці, 2013. — 800 с.
 24. Прекрасна Є., Василюк О. та ін. Проектований національний природний парк «Дівички» у Київській області. Серія: Збережемо українські степи. — К.: НЕЦУ, 2012. — 44 с.
 25. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003. Рамкову конвенцію ратифіковано Законом України № 1672-IV від 07.04.2004.

26. Тлумачний посібник оселищ Резолюції № 4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проекту офіційної версії 2015 року) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. — Київ, 2017. — 124 с.
27. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
28. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.
29. Ющенко О. К. Нова класифікація заповідних територій України // Рідна природа. — 1972. — № 3. — С. 35-36.

ДОДАТКИ

Додаток 1А

Показники існуючої та проектованої заповідності відповідно до Державної програми регіонального розвитку України на період до 2020 року

Площа земель природно-заповідного фонду*

(тис. га)

Назва регіону	Станом на 1 січня 2013 р.	Станом на 1 січня 2017 р.	Станом на 1 січня 2021 р.
Україна	3655,5	6733	9095,1
Автономна Республіка Крим	216,3	365,1	599,9
<i>Область:</i>			
Вінницька	54,4	145,7	211,9
Волинська	219,7	343,5	468,4
Дніпропетровська	74,32	175,58	239,42
Донецька	91,8	163,3	236
Житомирська	136,6	459,3	626,4
Закарпатська	177,5	299,7	357,1
Запорізька	122,2	239,2	326,2
Івано-Франківська	218,8	369,1	403,9
Київська	112,1	241,3	329
Кіровоградська	98,5	124,4	174,6
Луганська	88	146,8	200,1
Львівська	146,8	312,2	425,7
Миколаївська	74,5	135,2	218,8
Одеська	150,8	252,9	344,8
Полтавська	142,4	284,6	388,1
Рівненська	177,5	297,8	406
Сумська	176,2	357,5	429
Тернопільська	122,6	197,7	262,7
Харківська	73,8	207,4	282,8
Херсонська	224,2	372,6	508
Хмельницька	306,5	431,2	587,9
Черкаська	63,1	138,1	188,2
Чернівецька	103,6	178,1	218,6
Чернігівська	244,7	452,7	617,3
м. Київ	12,5	15,9	17,6
м. Севастополь	26,2	26,4	26,8
Чорне море**	402,5	402,5	752,5

Продовження додатку 1А

**Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі
адміністративно-територіальної одиниці***

(відсотків)

Назва регіону	Станом на 1 січня 2013 р.	Станом на 1 січня 2017 р.	Станом на 1 січня 2021 р.
Україна	6,1	11	15
Автономна Республіка Крим	8,3	14	23
<i>Область:</i>			
Вінницька	2,1	5,5	8
Волинська	10,9	17,1	23,3
Дніпропетровська	2,3	5,5	7,5
Донецька	3,5	6,2	8,9
Житомирська	4,6	15,4	21
Закарпатська	13,9	23,5	28
Запорізька	4,5	8,8	12
Івано-Франківська	15,7	26,5	29
Київська	4	8,6	11,7
Кіровоградська	4	5,1	7,1
Луганська	3,3	5,5	7,5
Львівська	6,7	14,3	19,5
Миколаївська	3	5,5	8,9
Одеська	4,5	7,6	10,4
Полтавська	4,9	9,9	13,5
Рівненська	8,8	14,9	20,3
Сумська	7,4	15	18
Тернопільська	8,9	14,3	19
Харківська	2,3	6,6	9
Херсонська	7,9	13,1	17,9
Хмельницька	14,9	20,9	28,5
Черкаська	3	6,6	9
Чернівецька	12,8	22	27
Чернігівська	7,7	14,2	19,4
м. Київ	14,9	19	21
м. Севастополь	30,3	30,6	31

* Прогнозні дані розраховано за умови повернення тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, повного відновлення дії на зазначеній території Конституції і законів України.

** У межах акваторії Чорного моря оголошено ботанічний заказник «Філофорне поле Зернова».

Додаток 1Б

Додаток 5 до Стратегії (в редакції постанови
Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1089)

ПЕРЕЛІК
щорічних індикаторів, на досягнення прогнозованих значень
яких спрямована Державна стратегія регіонального розвитку
на період до 2020 року (регіональний розріз)*
Питома вага площі природно-заповідного фонду

(відсотків площі адміністративно-територіальної одиниці)

Назва регіону	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	6,3	6,6	8,7	10,8	12,9	15
Автономна Республіка Крим*						
Область:						
Вінницька	2,24	2,25	3,69	5,12	6,56	8
Волинська	11,11	11,11	14,15	17,2	20,25	23,3
Дніпропетровська	2,9	3	4,12	5,25	6,37	7,5
Донецька**	3,51	3,51	4,85	6,2	7,55	8,9
Житомирська	4,58	4,58	8,68	12,79	16,89	21
Закарпатська	14	14,02	17,51	21,01	24,5	28
Запорізька	4,57	4,6	6,45	8,3	10,15	12
Івано-Франківська	15,71	15,71	19,03	22,35	25,67	29
Київська	4,04	10,3	10,65	11	11,35	11,7
Кіровоградська	4,04	4,04	4,8	5,57	6,33	7,1
Луганська**	3,46	3,46	4,47	5,48	6,49	7,5
Львівська	7,13	7,14	10,23	13,32	16,41	19,5
Миколаївська	3,07	3,07	4,52	5,98	7,44	8,9
Одеська	4,53	4,53	5,99	7,46	8,93	10,4
Полтавська	4,95	4,95	7,08	9,22	11,36	13,5
Рівненська	8,84	8,85	11,71	14,57	17,43	20,3
Сумська	7,4	7,4	10,05	12,7	15,35	18
Тернопільська	8,88	8,91	11,43	13,95	16,47	19
Харківська	2,36	2,36	4,02	5,68	7,34	9
Херсонська	10,6	10,6	12,42	14,25	16,07	17,9
Хмельницька	15,15	15,15	18,48	21,82	25,16	28,5
Черкаська	3,02	3,05	4,53	6,01	7,49	9
Чернівецька	12,8	12,8	16,35	19,9	23,45	27
Чернігівська	7,81	7,81	10,7	13,59	16,48	19,4
м. Київ	21	21				21
м. Севастополь**						

* Перелік щорічних індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія, буде сформовано після отримання доступу до достовірної та повної інформації щодо стану соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

** Без урахування даних району проведення антитерористичної операції.

Додаток 2

Порядок оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ (затверджений Наказом Державної служби заповідної справи № 30 від 25 грудня 2003 року)

Порядок оголошення заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи (територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що оголошуються без вилучення земельних ділянок) розроблено на основі вимог Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про природно-заповідний фонд України», Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про Червону книгу України», Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», Земельного Кодексу України.

Положення встановлює вимоги до змісту матеріалів проектів створення та визначає порядок оголошення заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи.

Положення розроблено для використання у роботі органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища та Комітету природних ресурсів, допомоги громадським екологічним організаціям, науковим установам, приватним особам.

Порядок оголошення вищезазначених територій та об'єктів природно-заповідного фонду (надалі території та об'єкти ПЗФ) передбачає виконання таких дій.

Підготовка і подання клопотання про оголошення територій та об'єктів ПЗФ.

Підготовка та подання клопотання може здійснюватися органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища України, науковими установами, природоохоронними громадськими об'єднаннями, або іншими зацікавленими підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Частина 1

1.2. Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їх попередній розгляд Для територій та об'єктів загальнодержавного значення — до урядового органу державного управління — Державної служби заповідної справи, яка організовує, здійснює і координує роботу щодо створення нових та розширення територій існуючих об'єктів ПЗФ.

Для об'єктів місцевого значення — до органів центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, Республіканського комітету Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів.

1.3. Клопотання має містити обґрунтування необхідності оголошення території чи об'єкта ПЗФ певного типу та категорії, коротку характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання, картографічний матеріал, та включати наступну інформацію:

- 1.3.1. Назву території чи об'єкта ПЗФ. Доцільно присвоювати назву за назвою навколишньої місцевості, або під якою об'єкт або територія відома серед місцевих жителів, що міститься в матеріалах лісовпорядкування чи землевпорядкування.
- 1.3.2. Місцезнаходження об'єкта (область, район, найближчий населений пункт, лісництво, квартал лісу).
- 1.3.3. Площу території чи об'єкта (га).
- 1.3.4. Характеристику використання території, землеволодіння, землекористування (із зазначенням конкретного землевласника, землекористувача). Якщо землевласників та землекористувачів декілька, необхідно вказати, яка площа припадає на кожного землевласника та землекористувача.
- 1.3.5. Загальна фізико-географічна характеристика території чи об'єкта:
 - геологічні особливості;
 - геоморфологічні особливості;
 - гідрогеологічні особливості;
 - характеристика кліматичних умов;
 - поверхневі води та їх особливості;
 - розміщення в системі фізико-географічного районування України;
 - ландшафти.
- 1.3.6. Загальна характеристика флори та наявність рідкісних видів, у тому числі, занесених до Червоної книги України.
- 1.3.7. Загальна характеристика фауни та її особливості, рідкісні види фауни, у тому числі, занесені до Червоної книги України.
- 1.3.8. Історико-культурне значення території або об'єкта.
- 1.3.9. Естетична оцінка території. Для територій та об'єктів ПЗФ, що мають естетичну цінність естетичну оцінку території пропонується виконувати згідно з «Методичними рекомендаціями щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання», рекомендованих Науково-технічною радою Державної служби заповідної справи Мінекоресурсів України (протокол № 5 від 24.12.2002).
- 1.3.10. Якщо на території майбутнього заповідання є запаси лікарських та інших корисних рослин, ягідної, грибною сировини, мисливських тварин), це вказується у висновку про можливість використання цих ресурсів.

- 1.3.11. Якщо об'єкт згадується або характеризується в науковій літературі, наводяться дані про ці наукові джерела.
- 1.3.12. Наукове, природоохоронне значення цього об'єкта.
- 1.3.13. Пропозиції щодо категорії та типу території чи об'єкта ПЗФ та основні рекомендації щодо режиму.
- 1.3.14. Загальна картосхема розташування об'єкта.

Крім цих даних, додатково можуть бути наведені інші документи і матеріали, які б підтверджували та доповнювали обґрунтування необхідності створення об'єкту ПЗФ.

Частина 2

Попередній розгляд клопотання Міністерством охорони навколишнього природного середовища України чи його місцевим органом.

2.1. Клопотання про необхідність створення чи оголошення територій чи об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення попередньо розглядається у місячний строк Державною службою заповідної справи. Клопотання про необхідність створення чи оголошення об'єктів ПЗФ місцевого значення попередньо розглядається у місячний термін органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів.

Частина 3

Погодження клопотання з власниками та користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

3.1. У разі схвалення клопотання, органи центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів проводять їх погодження з власниками та користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, органами місцевого самоврядування всіх рівнів, органами виконавчої влади, відділами земельних ресурсів, органами зацікавлених міністерств та комітетів на місцях.

Частина 4

Розробка проектів оголошення територій та об'єктів ПЗФ.

4.1. На підставі результатів погодження клопотань центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та його органи на місцях, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів забезпечують розроблення проектів створення об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

Розроблення проектів створення об'єктів ПЗФ місцевого значення забезпечується органами центрального органу виконавчої влади в галузі

охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів.

4.2. Проект створення об'єкту ПЗФ повинен містити такі матеріали:

4.2.1. Клопотання про оголошення об'єкта ПЗФ.

4.2.2. Матеріали погодження клопотання з власниками та користувачами природних ресурсів, органами місцевого самоврядування всіх рівнів, органами виконавчої влади, відділами земельних ресурсів, органами зацікавлених міністерств та комітетів на місцях.

4.2.3. Картографічний матеріал:

На картографічному матеріалі повинні бути чітко вказані межі, площі, назви землекористувачів та землевласників; додана зведена таблиця експлікації земель (у розрізі кожного землекористувача та землевласника).

4.2.4. Наукове обґрунтування оголошення території чи об'єкта ПЗФ.

Залежно від типу території чи об'єкта ПЗФ у науковому обґрунтуванні можуть бути упущені або, за можливості, більш деталізовано характеризуватися ті чи інші аспекти. Обов'язково даються рекомендації щодо обмеження та режиму природокористування.

Частина 5

Передача матеріалів до державних органів, уповноважених приймати рішення про оголошення територій та об'єктів ПЗФ. Прийняття рішення про оголошення територій та об'єктів ПЗФ.

5.1. Після розробки проекти створення про оголошення територій чи об'єктів ПЗФ передаються органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів до обласного органу місцевого самоврядування, Верховної Ради Автономної Республіки Крим для:

- прийняття рішення на пленарному засіданні про оголошення територій чи об'єктів ПЗФ місцевого значення;
- внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення територій чи об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

5.2. Рішення про оголошення територій чи об'єктів ПЗФ місцевого значення приймаються на пленарному засіданні обласної ради.

5.3. Матеріали проектів оголошення територій чи об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення передаються до центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища. Який готує відповідний Проект Указу Президента та погоджує його з зацікавленими міністерствами та комітетами.

5.4. Центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища передає погоджений Проект Указу Президента України про оголошення територій та об'єктів загальнодержавного значення з проектами оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення до Кабінету Міністрів України.

5.5. Після розгляду на Урядовому Комітеті КМУ Проект Указу Президента України з проектами оголошення територій та об'єктів ПЗФ передається до Адміністрації Президента України.

5.6. Рішення про оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення приймається Президентом України.

Частина 6

Розроблення і затвердження Положення про території та об'єкти ПЗФ та оформлення охоронних зобов'язань.

6.1. У разі прийняття рішення про оголошення територій та об'єктів ПЗФ органи центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища зобов'язані в двомісячний термін розробити і погодити з землевласниками та землекористувачами проект Положення про заказники.

6.2. Проект Положення про заказники загальнодержавного значення (в двомісячний термін після прийняття рішення про оголошення) надсилається для затвердження до центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Положення про заказники місцевого значення затверджуються органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного на місцях.

6.3. В місячний термін після затвердження Положення про заказники загальнодержавного значення органи центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях оформляють охоронне зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

6.4. Завдання, особливості природоохоронного режиму, забезпечення режиму охорони та збереження пам'яток природи та заповідних урочищ визначається на основі Закону України «Про природно-заповідний фонд України» безпосередньо в їхніх охоронних зобов'язаннях.

Частина 7

Права та участь громадян та об'єднань громадян в питаннях створення, управління, охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

7.1. Громадяни України з питань охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають право на:

- участь в обговоренні проектів законодавчих актів з питань розвитку заповідної справи, формування природно-заповідного фонду;
- участь у розробці та реалізації заходів щодо їх охорони та ефективного використання, запобігання негативного впливу на них господарської діяльності;
- внесення пропозицій про включення до складу природно-заповідного фонду найбільш цінних природних територій та об'єктів;
- ознайомлення з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, здійснення інших видів користувань з додержанням встановлених вимог щодо заповідного режиму;
- участь у здійсненні громадського контролю за охороною заповідних територій та об'єктів, внесення пропозицій про притягнення до відповідальності винних у порушенні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

7.2. Об'єднання громадян, статутами яких передбачена діяльність у галузі охорони навколишнього природного середовища, мають право на участь в управлінні територіями та об'єктами природно-заповідного фонду через:

- внесення пропозицій щодо організації нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечення їх охорони, ефективного використання і відтворення природних комплексів та об'єктів;
- сприяння державним органам в їхній діяльності у цій сфері;
- участі в установленому порядку у проведенні екологічної експертизи об'єктів, що негативно впливають чи можуть негативно вплинути на стан територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- участі у контролі за додержанням режиму таких територій та об'єктів;
- здійснення відповідно до законодавства України інших заходів, передбачених їх статутами.

Частина 8

Порушення строків і порядку розгляду клопотань про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду тягне за собою відповідальність згідно з діючим законодавством України (ст. 64 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Додаток 3

**Території, зарезервовані для заповідання актами
Президента України та Верховної Ради України, які потребують
створення станом на 1.01.2015 року**

Для зручності вказуємо фігурування кожного з ПЗФ у законодавчих актах та інших документах позначками: Указ Президента України N 79/94 від 10.03.1994 — «i», Постанова Верховної Ради України № 177/94-ВР від 22.09.1994 р. — «ii», Закон України від 21.09.2000 «Про Загальнодержавну програму формування національної екомережі України на 2000–2015 роки» — «iii», Окреме доручення Мінприроди № 111-од від 4.04.2008 — «iv», рішення Комітету № 14/2 від 21.05.2008 — «v», Указ Президента № 774/2008 від 27.08.2008 р. — «vi», Указ Президента України № 1129/2008 від 1.12.2008 р. — «vii». Використані скорочення: НПП — національний природний парк, ПЗ — природний заповідник, БЗ — біосферний заповідник.

Створення: НПП «Розточанська місцевість» (i, Львівська обл.), НПП «Севастопольський» (ii, м. Севастополь), НПП «Сіверсько-Донецький» (ii, iii, iv, vii, Луганська обл.), «Черкаський бір» (ii, v, Черкаська обл.), «Сиваський» (iii, v, АР Крим), «Свидовецький» (iii), «Нижньосульський» (iii), «Центрально-Подільський» (iii, v), «Самарський бір» (i, iii, v, Дніпропетровська обл.), «Передкарпатський» (iii), «Диканьківський» (iii, Полтавська обл.), «Трахтемирівський» (iii, Київська та Черкаська обл.), «Нижньодніпровський» (iii, vii, Херсонська обл.), «Кримський» (iii, АР Крим), «Савранський ліс» (iii, Одеська обл.), «Чатир-Даг» (iii, АР Крим), «Саки» (iii, АР Крим), «Великий бір» («Шосткинський») (iv, vi, Сумська обл.), «Кременчуцькі плавні» (iv, vi, Полтавська та Кіровоградська обл.), «Мис Айя» та «Байдарський» (v, vii, м. Севастополь), «Міжречинський» («Дніпровсько-Деснянське Міжреччя») (v, vii, Чернігівська обл.), «Подесіння» (v, vii, Київська та Чернігівська обл.), «Сульський» (v), «Верхньосульський» (vi, Сумська обл.), «Середньосеймський» (vi, Сумська обл.), «Західне Побужжя» (vii, Волинська обл.), «Орільський» (vii, Дніпропетровська обл.), «Дніпровсько-Тетерівський» (vii, Київська обл.), «Буковина» (vii, Чернівецька обл.), «Український лісостеповий» (iii), «Донецький кряж» (iii, Донецька обл.), заказників «Конча-Озерна» (vii, Київська обл.), «Базавлуцький прибережно-річковий комплекс» (i, Дніпропетровська обл.), «Вишневецький комплекс» (i), «Мар'їнний ліс» (i), «Кочерізький байрачно-балковий комплекс» (i), «Межиріччя» (i), «Петропавлівські лимани» (i, Дніпропетровська обл.), «Придніпровська байрачно-балкова система» (i, Дніпропетровська обл.), «Приорільський комплекс» (i, Дніпропетровська обл.), «Річка Боковенька» (i, Дніпропетровська обл.), «Річка Верхня Терса з прилеглими заплавами» (i, Дніпропетровська обл.), «Потік "Оса"» (i, Закарпатська обл.), «Річка Біла Тиса» (i, Закарпатська обл.),

«Золочівський масив» (і, Львівська обл.), «Словітські ліси» (і, Львівська обл.), «Роздільські діброви» (і, Львівська обл.), «Урочище “Павлівське”» (і, Одеська обл.), «Заплава річки Псьол» (і, Полтавська обл.), «Прудищанський ліс» (і, Донецька обл.), «Крехаївські луки» (і, Чернігівська обл.).

Розширення: Український степовий ПЗ («Хомутовський степ» (і, Донецька обл.), «Кам'яні могили» (і, Донецька обл.), ПЗ «Мис Март'янів» (іі, АР Крим), «Розточчя» (іі, Львівська обл.), «Поліський» (ііі, віі, Житомирська обл.), «Черемський» (віі, Волинська обл.), «Єланецький степ» (віі, Миколаївська обл.), «Дніпровсько-Орільський» (ііі, Дніпропетровська обл.), НПП «Азово-Сиваський» (іі, Херсонська обл.), «Шацький» (іі, віі, Волинська обл.), «Подільські Товтри» (ііі, Хмельницька обл.), «Ужанський» (ііі, Закарпатська обл.), «Прип'ять-Стохід» (віі, Рівненська обл.), «Яворівський» (віі, Львівська обл.), «Ічнянський» (віі, Чернігівська обл.), БЗ «Асканія-Нова» (віі, Херсонська обл.), Дунайський БЗ (Жебріянське пасмо, Стенцівські плавні, Китай, Катлабух, Кугурлуй, Кагул, Ялпуг (і) та дендропарку «Олександрія» (іі, Одеська обл.).

Додаток 4

Території, зарезервовані для заповідання рішеннями органів місцевого самоврядування, які потребують створення станом на 1.01.2015 року**м. Київ**

(Рішення Київської міської ради від 17.02.1994 року № 14 «Про створення, резервування та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду в м. Києві» (Із змінами і доповненнями, внесеними рішенням Київської міської ради від 9 січня 2006 року N 628/3089)

Парк ім. Кіото, Печерський парк (колишній ім. Вучетича), Озеро Вириця, Озеро Синє, Труханів острів, Острів Долобецький, «Нивки» лісопаркова зона, р. Нивка з каскадом ставків, урочище «Горбачиха», урочище «Чорторий».

Київська область

(Рішення Київської обласної ради від 10.03.1994 року «Про оголошення нововиявлених та резервування цінних для заповідання територій, об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення»)

Заказники: «Василівський» (50 га), «Ковічина» (300 га), «Кодрянський» (74 га), «Гланишівські кар'єри» (42 га), «Фастівецький» (59,7 га), заповідне урочище «Нечаївщина» (22 га) та пам'ятки природи «Гніздо орлана-білохвоста» (4 га), «Левурда» (1,5 га), «Кошівські джерела» (5 га), «Козацький дуб» (0,02 га), «Віковий дуб» (0,02 га), «Віковий дуб звичайний» (0,02 га), «Віковий дуб звичайний» (0,02 га).

Харківська область

(Рішення Харківської обласної ради від 20.11.97 р., Програмою формування національної екологічної мережі у Харківській області на 2002-2015 (затвердженою рішенням Харківської обласної ради від 21.05.2002 року).

Заказники: «Бородоярський», «Гаражівський», «Гаврилівський», «Червонооскільський», «Полково-Микитівський», «Гнилиця», «Розбита Гора», «Вовківський», «Манцівський», «Сіроярський», «Хатневський», «Холодноярський», «Новомлинський», «Кривеньківський», «Коноплянівка», «Оскільський», «Новопекельний», «Залінійний», «Шелудьківський», «Горіла Долина», «Зідьківський», «Пролетарський», «Миргородський», «Феськівський», «Донецький», «Володимирівський», «Осадьківський», «Калинівський», «Федорівський», «Дубові Гряди», «Безлюдівський», «Мерефянський», «Багаточернечинський», «Василенківський», «Сподобівський», «Аркадівський», «Лебедині озера», «Норцівський», «Бригадирівський», «Новопавлівський», «Волохівський», «Ізбицький», «Петрівський», «Хотімлянський», «Дворічний Кут», «Руськолозівський», «Довгий», «Вільховий», «Скалонівський», «Зачепилівський», «Рунівщинський», «Сухий Лиман», «Снігівський»,

«Яремівський», «Студенецький», «Шляховий», «Петрівський», «Пристін», «Сеньківський», «Миролюбівський», «Староводолазький», «Булацелівський», «Красивий», «Олексіївський», «Андріївський», «Тернівський», «Борщівський», «Лебедине», «Пісковий», «Бригадирівський», «Гетьманівський», «Великобурлуцька заплава», «Безмятежний» та КПП «Городнянська». Також передбачено розширення низки існуючих ПЗФ: орнітологічний заказник місцевого значення «Куплеватське» (83,0), ботанічний заказник місцевого значення «Озерний» (46,0), ботанічний заказник місцевого значення «Червоний» (97,9), ботанічний заказник місцевого значення «Цикалове» (54,6), ботанічний заказник місцевого значення «Гришкове» (19,1).

Одеська область

(Рішення Одеської обласної ради від 01.10.1993 року № 496-XXI «Про заходи зі збереження і розвитку природно-заповідного фонду області», Програма формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки (затверджена рішенням Одеської обласної ради № 705-IV від 18.11.2005 року).

НПП «Савранський ліс» (інші, відомі з рішень, об'єкти не вказуємо, оскільки вони є лише умовними топонімами і не мають конкретних вказівок щодо їх площі та меж).

Івано-Франківська область

(Обласна програма охорони навколишнього природного середовища до 2015 року, затверджена рішенням обласної ради від 10.06.2011 року № 161-6/2011)

Заказники «Микучин», «Черніївський» і «Новицька дубина».

Кіровоградська область

(Рішення Кіровоградської обласної ради № 141 від 24.01.2003 року «Про обласну програму формування національної екологічної мережі на території Кіровоградської області на 2003-2015 роки»).

РЛП «Долинсько-Покровський».

Луганська область

(Рішення № 32/19 від 03.12.2009 року «Про затвердження Регіональної цільової програми розвитку екологічної мережі Луганської області на 2010-2020 роки»)

Розширення філіалів Луганського заповідника «Провальський степ» та «Стрільцівський степ».

Донецька область

(Рішення Донецької обласної ради від 19.05.1994 року)

Заказники: урочище «Кондратьєвське», «Бузівка», «Лиса гора», урочище «Казенний Торець», «Соболівський ліс», «Новокатеринівка», урочище «Карачун», розширення відділення УСПЗ «Кам'яні могили», розширення відділення УСПЗ «Хомтовський степ».

Волинська область

(Рішення Волинської обласної ради від 17.03.1994 року № 17\19 «Про збереження і розвиток природно-заповідного фонду в області», рішення обласної ради від 28.12.2010 року № 2/42, затверджена Регіональна екологічна програма «Екологія 2011-2015 та прогноз до 2020 року»)

НПП «Західне Побужжя» (25000 га), РЛП «Берестечківський Боремель» (17000 га) та 12 менших за рангом об'єктів ПЗФ: «Дубовий ліс» (444 га), «Хмарна долина» (352 га), «Твердині» (19 га), «Дорогиничі» (19 га), «Урвище Купище» (100 га), «Прудка очеретянка» (100 га), «Заплава Липи» (300 га), «Галичина» (250 га), «Урвище Блінський Луг» (1500 га), «Зелений гай» (15 га), «Заплава Стиру» (9000 га), ботанічний сад «Волинь» СЄНУ ім. Л. Українки (10 га), а також ВБУ в заплаві р. Луга у Володимир-Волинському районі біля сіл Чесний Хрест, Селець та Маркостав; ПЗС р. Західний Буг у Володимир-Волинському районі; озера Конацелебне та Підкова; Лісостеповий масив; поселення сірих чапель біля озера Сірче; дубово-сосновий ліс у Луцькому військовому лісництві Ківерцівського району; насадження ялини з домішкою сосни веймутової та модрина; ґрунтозахисні лісові насадження у Локачинському районі; урочище Хмарна долина у Губинському лісництві; водозахисна зона р. Свинарки у Локачинському районі; заказник у Соф'янівському лісництві Маневицького держлісгоспу; поселення глухарів у кв. 18 Карасинського лісництва; соснові насадження у Маневицькому лісгоспі; низькобонітетні вільхово-березові насадження у Маневицькому лісгоспі; озера Луки і Мішане у Старовижівському районі; урочище з озером Брунець у Старовижівському районі та лісовий масив з озером Грибно у Старовижівському районі.

Чернівецька область

(Рішення Чернівецької обласної ради № 179-12/03 від 17.12.2003 року «Про розширення і вдосконалення природно-заповідного фонду Чернівецької області та резервування цінних природних територій для наступного заповідання»)

Усть-Путильське лісництво — кв. 13–15, 17–18, 21–31, 37, 42–44, 46–51; Путильське лісництво — кв. 6, 8–25, 27–28, 31–32, 34–36; Сергіївське лісництво — кв. 1–5, 7–11, 14–16, 19, 21, 23–29, 31–32; Плосківське лісництво — кв. 1–2, 5–30; Селятинське лісництво — кв. 1–3, 5–7, 9, 11–17, 19, 22, 24–30, 33–38, 44–47, 53–54; Шепітське лісництво — кв. 1–36; Черемоське лісництво — кв. 1–6, 8–49; Яблуницьке лісництво — кв. 1–2, 4–5, 7–9, 11–17, 19–38.

Сумська область

(Рішення Сумської обласної ради від 13.10.1994 року «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій», та від 30.03.1995 року «Про внесення змін до рішення обласної ради від 13.10.1994 «Про

резервування для наступного заповідання цінних природних територій» частина території області зарезервована під заповідання». Також рішенням Сумської обласної ради від 25.07.2008 року затверджено Комплексну програму охорони навколишнього природного середовища Сумської області до 2015 року, яка включає План створення та розширення території об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення в Сумській області на період до 2015 року).

Об'єкти загальнодержавного значення: БЗ «Подесення» (30000 га), БЗ «Ворскла» (35000 га), НПП «Верхньосульський» (30000 га), ПЗ «Банний яр» (4000 га), ППСМ «Трудове братство Н. Н. Неплюєва» (45 га), БПП «Олине болото» (11 га), НПП «Шосткинський» (11000 га) та місцевого значення: пам'ятки природи «Білопільські відслонення», «Зартий», «Лухтівська», «Липова алея Харитоненків», «Валун у с. Хоружівка», «Криниця графа Головкина», «Криниця біля с. Коритище», «Калнишевий гай», «Чеберяків валун», «Дуби Вікашевича», «Скіфські кургани», «Дуби на озері Чеха», «Лучанський розріз», «Пигарівська», «Рудня», «Страусове перо», «Грабовий гай», «Свеський гай», «Дібрівська», заповідні урочища «Осокове», «Валентинове», заказники «Прохідна долина річок Ромен і Терен», «Могильчин», «Болотівський», «Юрське болото», «Родіонівський», «Вікторівський», «Звенигородок», «Клебенський», «Сарнавшина», «Мельнянський-1», «Мельнянський-2», «Вовчик», «Козацький», «Хижківський», «В'язівський», «Гружчанський», «Шпитове», «Одрина», «Окіп», «Довжик», «Думівський», «Реутинський», «Подолівський», «Артюхівський», «Єдновщина», «Отрохове», «Голоківщина», «Гаї», «Піротчинські болота», «Любитівський», «Червоноранківський», «Мутинський-2», «Куданівське болото», «Курганський», «Верхньохорольський», «Гульбище», «Чаплина», «В'юнний», «Сине озеро», «Три дуби», «Крейдяна гора», «Мирщина», «Дубова корона», «Чемеричне», «Журавлеве», «Уралівський», «Журавський», «Слобожанський», «Івотський», «Глазівський», «Гутко-Ожинка», РПП «Псел» та розширення заказників «Засульський», «Тернівський», «Урочище Боромля», «Миропільський», «Олександрійський», «Бобринський», «Кочубеївський», «Семиверстне», «Русанівський», «Верхньосульський», «Глибнянський»; заказники «Могрицький», «Садівський» та «Банний яр» (розширення).

Дніпропетровська область

(Рішення від 19.03.2002 року № 525-22/XXII «Про природно-заповідний фонд області», від 22.03.2006 року № 768-33/IV «Про затвердження програми формування та розвитку національної екомережі Дніпропетровської області на 2006-2015 роки» (із змінами від 15.03.2013 № 416-18/VI)

НПП «Орільський», «Самарський бір», ПЗ «Балка Кобильня», «Верхньодніпровський», «Дібрівський», «Дніпрові пороги», «Кільченський», «Петриківський», розширення ПЗ «Дніпровсько-Орільський», «Сурський»,

РЛП «Петриківський», заказники «Антонівський-2», «Апостолівський», «Балка Тоздори», «Балка Демурина», «Балка Зелена», «Балка Зміїна», «Балка Кобильня» (розширення), «Балка Ковалева», «Балка Левшинська», «Балка Мотина», «Балка Перевіск», «Балка Погідня», «Балка Приворотна», «Балка Пугачова», «Балка Роздори», «Балка Солона», «Балка Суха», «Балка Сухенька», «Балка Тернова», «Балка Тунельна», «Балка Шамишина», «Балка Широка», «Балка Шмиглова», «Богуславський», «Бородаївські байраки», «Василівсько-Уздівський», «Васильківська Цілина», «Вербовий», «Верхів'я балки Корсиківської», «Верхів'я річки Кам'янки Вовчанської», «Верхів'я річки Комишувата Сура», «Верхів'я балки Сухой», «Верхів'я річки Вербова», «Верхньосаксаганський», «Витоки р. Ковалиха», «Витоки річки Кам'янка», «Витоки річки Кам'янки Вовчанської», «Витоки річки Саксагань», «Вищетарасівський», «Волошанський» (розширення), «Горянівські озера», «Грузький», «Грушуватський ліс», «Губинський», «Дібрівський» (розширення), «Діївські плавні», «Дмухайлівсько-Кущівський», «Дніпрові пороги», «Долина річки Жовта», «Домоткань-Самотканський», «Дубова балка», «Запорізька балка», «Зелений клин», «Іванівський», «Інгулецький» (розширення), «Ірис», «Кам'янсько-Базавлуцький», «Капулівський», «Карачунівський», «Катеринівський», «Кільцевий», «Кільченський» (розширення), «Княжі байраки», «Комісарівський ліс», «Краснопільський», «Крутоярівський», «Кушнарівський», «Лихівський», «Любимівські балки», «Макортівський», «Малоолександрівський», «Мар'є-Дмитрівський», «Мар'янівський», «Мар'янський», «Миколаївсько-Троїцькі байраки», «Михайлівський», «Мишуринорізький», «Надсамарсько-балковий», «Назаренківські болота», «Нижньобазавлуцький», «Нижньокам'янський», «Нижньо-Сурський», «Новокиївський», «Новопокровський», «Новоселівський», «Новохортицькі Дубки», «Олександропільський», «Осокорівсько-Костромський», парк «Веселі терни», «Партизансько-Обухівський ліс», «Першотравенський», «Петропавлівський» (розширення), «Пилипівський», «Підпільний», «Покровсько-Чортотлицький», «Полтаво-Боголюбівський», «Прикар'єрний», «Пристін», «Прядівський», «Річка Жовтенка», «Річка Базавлучок», «Річка Бокова», «Річка Боковенька», «Річка Велика Кам'янка», «Річка Грушівка», «Річка Любимівка», «Річка Мала Кам'янка», «Річка Осокорівка», «Річка Солона», «Річка Сухий Чортотлик», «Річка Татарка», «Річка Тритузна», «Росишки», «Саксаганський», «Свистунівський», «Середньобазавлуцький», «Середньокам'янський», «Середньо-Терський», «Сидоренківський», «Синельниківський» (розширення), «Старовишневецькі байраки», «Степовий каньйон», «Сурський», «Суха Сура», «Сухачівський нагірний», «Томаківський», «Топилівський», урочище «Войцехове», урочище «Грабове» Донецька обл., урочище «Жовтневе» Миколаївська обл., урочище «Зайцеве» Донецька обл., урочище «Ревун», урочище «Ровеньки»

Луганська обл., урочище «Горіховий Ботанічний Сад», урочище «Червона Гірка», «Чаплинські кучугури», «Чаплинсько-Васильківський», «Червоний луг», «Червоно-Деріївський», «Чистопільський», «Чугуєво-Мар'ївський», «Широківсько-Інгулецький», «Юрівський», «Яківлівський» Миколаївська обл.

Автономна Республіка Крим

(Постанова Президії Верховної Ради Криму «Про розвиток перспективної мережі територій та об'єктів ПЗФ Криму» від 12.04.94 року № 538-1, «Про резервування цінних природних територій для наступного заповідання» від 5.02.1998 року № 1438-1, «Про розширення і впорядкування мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення в Автономній Республіці Крим» від 22.10.2003 року № 709-3/03, Програма формування регіональної екологічної мережі в Автономній Республіці Крим на період до 2015 року», затверджена постановою ВР АРК від 17.09.2008 року № 968-5/08).

Заказники «Арабатська стрілка», «Індольська передгірно-степова долина», «Гай фісташки туполистої в районі с. Сонячногорське», «Гора Бор-Кая», «Озера Ачі і Камишинський Лук з прилеглими степовими ділянками», «Озеро Бараколь», «Південний схил гори Перчем», урочище «Аунлар», «Дубки біля с. Краснозір'я», «Беки-Елінські дубки», «Зуйські дубки», «Дубки біля с. Русаковка», «Парпачський гребінь», озеро «Узунлар», «Ак-Монайські каменоломні», «Аджимушкайські каменоломні», пам'ятки природи «Верхів'я ріки Сотери», «Острів Тузла», «Ай-Тодорський інтрузивний масив з ділянкою південнобережного лісу», заповідні урочища «Карабахська балка», «Гірськосхилова балка біля с. Генеральське», національний природний парк «Сиваський», «Чатир-Даг», природний заповідник «Лебедині острови», Міжнародний (білатеральний) Керченсько-Таманський природний заповідник «Киммеріда», регіональні ландшафтні парки «Улу-Узень Східний», «Кубалач».

Рівненська область

(Рішення Рівненської обласної ради від 25.09.2009 року № 1330 «Про регіональну програму розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області на 2010–2020 роки»).

Національні природні парки «Надслучанський», «Нобельський», «Хрінники», пам'ятки природи «Відслонення лептитів», «Виходи осницьких гранітів в урочищі «Коплище», «Виходи вирівських діоритів та діоритів і гранодіоритів Осницького комплексу, габродіабазів Томашгородської дайки», «Відслонення діоритів і гранодіоритів Осницького комплексу вздовж р. Льва біля смт Томашгород», «Рокитнівські виходи габроїдів», «Сторожівські виходи гнейсів та мігматитів», «Відслонення габро урочища «Броніславка», «Хотинські печери», «Володимирецька льодовикова морена», «Виходи бетонітових глин біля с. Костянець», «Типовий геологічний розріз

Мізоцького кряжу», «Дерманські яри в околицях с. Дермань Перша», «Гора Висока», заказники «Третя надзаплавна тераса р. Стир», «Два дуби в заплаві р. Случ», «Козацька гора біля с. Балашівка», «Резя», «Любомирський», «Тайкурський», «Ужинецький», «Передільський горб» (розширення), РЛП «Погориння», «Решуцько-Олександрійський», «Пересопницький край» біля с. Пересопниця, «Клеванський» біля с. Клевань, «Млинівський».

Хмельницька область

(Рішення № 22-11/2004 від 30.03.2004 року, Комплексна програма охорони навколишнього природного середовища Хмельницької області на 2011-2015 роки (затверджена рішенням обласної ради шостого скликання від 2.03 2011 року № _25-3/2011)

Заказники «Новосинявський», «Бальківський», «Заказник», «Вербецький», «Яхнівський», «Заказник-1», «Джурджівський», «Заказник-2», «Летавський», «Надслучанський», «Новиківський», «Сковороденський», «Заказник-3», «Лісовий», «Терновський», «Лісне», «Озеро Синичене», «Озеро Кругле», пам'ятки природи «Тадеушпіль», «Березовий гай», «Товтра Гусикова гора», заповідне урочище «Яруга».

Черкаська область

(Рішення Черкаської обласної ради № 2\6 від 28.10.1994 року «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій і об'єктів»)

Заповідні урочища «Хутір», «Болота», «Монастирі», «Чобіток», «Озера», заказники «Смілянський», «Звенигородський», «Михайлівський».

Закарпатська область

(Рішенням Закарпатської обласної ради № 695 від 26.12.2003 року затверджена Програма перспективного розвитку заповідної справи та екологічної мережі у Закарпатській області на 2006-2020 роки)

Національні природні парки «Ждимир», «Жденієвський», «Закарпатські Бескиди», заказники «Піщаний кар'єр», «Дийдівське водоймище», «Мошньов», «Солянський», «Борсучий», «Домбош», «Заказник по р. Уж», «Заказник біля с. Нересниця», «Заказник біля с. Р. Поле», пам'ятки природи «Дубровик», «Мочарки» (розширення), «Щербанка», «Великий ліс» та регіональний ландшафтний парку Свалявському району.

Чернігівська область

(Рішення від 21.03.1995 року Чернігівська обласна рада прийняла рішення «Про внесення доповнень та змін у мережу об'єктів і територій заповідного фонду та резервування для наступного заповідання цінних природних територій області», «Про резервування території лісового парку «Ялівщина в м. Чернігові» від 11.06.2008 року. Також Програмою формування національної екомережі у Чернігівській області на 2003-2015 роки передбачено створення 11 територій ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення).

Національні природні парки «Дніпровський», «Деснянський», природний заповідник «Сновський», «Крехаївські луки», «Коротченків острів», пам'ятка природи «Монастирське» .

Полтавська область

(Рішення Полтавської обласної ради від 26.06.1997 року)

Заказники «Шарівка» (розширення).

Львівська область

(Рішенням Львівської обласної ради від 13.06.2007 року № 340 затверджена «Програма формування регіональної екологічної мережі Львівської області на 2007–2015 роки, рішенням Львівської обласної ради від 02.12.2008 року № 765 затверджена Регіональна програма розвитку заповідної справи у Львівській області на 2009–2020 роки)

Регіональні ландшафтні парки «Дністровський», «Стільське Горбогір'я», «Вододільно-Верховинський», «Немирівський».

Тернопільська область

(Рішенням Тернопільської обласної ради від 26.07.2002 року № 32 затверджена «Програма формування регіональної екологічної мережі Тернопільської області на 2002–2015 роки»)

Регіональні ландшафтні парки «Бережанське горбогір'я», «Збаразькі Товтри», «Ворняки», «Середньосеретський», «Княжий ліс», «Надзбручанське Поділля» та розширення природного заповідника «Медобори».

м. Севастополь

(Рішення Севастопольської міської ради № 804 від 13.09.2006 року «Про резервування Гераклейського півострова з метою подальшого віднесення до природно-заповідного фонду України як ботанічного заказника «Каранський»)

Заказник «Каранський».

Херсонська область

(Рішення Херсонської обласної ради № 132 від 22.03.2011 року)

Заказники «Понятівська балка», «Чорна лощина долина», «Князе-Григорівська балка», «Болгарська балка», «Федорівський» Тернопільська обл., «Микільсько-Токарівська балка».

Вінницька

(Рішення № 327 від 01.06.2007 року Про резервування ділянки 222 га на території Вінницького району для створення заказника «Урочище Христикове», рішення Вінницької обласної ради від 18.12.2012 року № 418 Про затвердження Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на 2013–2018 роки).

НПП «Подільсько-Дністровський», заказники «Урочище Христикове», «Караєцький» та «Долина ірисів».

**Науково-практичний коментар до Методичних рекомендацій
щодо розроблення проектів створення природних територій
та об'єктів природно-заповідного фонду України⁵⁶
(Наказ Міністерства екології та природних ресурсів № 306
від 21.08.2018 року)**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо розроблення проектів створення природних територій
та об'єктів природно-заповідного фонду України**

I. Загальні положення

1.1. Ці Методичні рекомендації розроблені з метою забезпечення уніфікованого підходу до розроблення та затвердження проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України — природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ.

1.2. Ці Методичні рекомендації не є нормативно-правовим актом, не встановлюють нових правових норм та відтворюють позицію Мінприроди як уповноваженого органу державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду⁵⁷.

1.3. У цих Методичних рекомендаціях узагальнено та використано практику Мінприроди, а також напрацювання органів місцевої влади та наукових установ. Використовуючи зазначені матеріали, на основі законодавства України запропоновано базові положення для розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

⁵⁶ URL: https://menr.gov.ua/files/images/news/22082018/nakaz_306.pdf

⁵⁷ Враховуючи зміст Наказу Міністерства екології та природних ресурсів України № 306 від 21.08.2018 року, контроль за виконанням вимог цього документа покладено на посадових осіб Мінприроди України. Це означає, що він є обов'язковим до виконання посадовими особами Мінприроди. Таким чином, розгляд клопотань щодо створення нових територій і об'єктів природно-заповідного фонду України відповідно до цих методичних рекомендацій буде здійснюватись лише посадовими особами Мінприроди. Відповідно до вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України», такими є клопотання про створення територій і об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення. Водночас клопотання щодо створення ПЗФ місцевого значення, які підлягають розгляду департаментами екології та природних ресурсів в областях, не обов'язково мають відповідати вимогам Методичних рекомендацій, оскільки їх розгляд здійснюють органи, на яких не поширюється дія зазначеного наказу.

II. Визначення термінів

У цих Методичних рекомендаціях терміни вживаються в таких значеннях:

- проект створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі — Проект створення) — документ, на підставі якого готуються рішення про створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду (далі — ПЗФ), визначаються його межі, розробляється Положення про цю територію або об'єкт та Проект організації його території (якщо його розроблення передбачено Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (далі — Закон);
- спеціалізовані проектні та наукові установи — установи, підприємства та організації, до видів діяльності яких, згідно з установчими документами, належать наукові дослідження та/або розробки.

Інші терміни вживаються у цих Методичних рекомендаціях у значеннях, визначених законодавством України.

III. Загальні вимоги до Проекту створення

3.1. Відповідно до ст. 52 Закону центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечує розробку спеціалізованими проектними та науковими установами Проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи загальнодержавного значення.

3.2. Розроблення проектів створення регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, заказників та пам'яток природи місцевого значення забезпечується структурними підрозділами відповідних обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі — уповноважені органи).

3.3. У ході розроблення Проекту створення рекомендується проводити консультації із заінтересованими сторонами шляхом проведення нарад, круглих столів, особистих зустрічей тощо⁵⁸.

3.4. У разі, коли розроблення Проекту створення здійснюється окремо за розділами, Мінприроди або уповноважені органи упорядковують всі розділи Проекту створення в цілісний документ.

⁵⁸ Такі консультації із заінтересованими сторонами необхідні для прискорення отримання погоджень землекористувачів, а також для попередження дій населення, лісгосподарських та інших організацій із протидії створенню ПЗФ.

У 2016 році, після консультацій між Держлісагентством і Мінприроди України, що були організовані ЕПЛ, була отримана згода на створення національного природного парку «Нижньодніпровський».

3.5. Оформлення титульної сторінки Проекту створення передбачає зазначення назви документа «Проект створення», найменування категорії та власної назви території або об'єкта ПЗФ, найменування установи та посади особи, яка розробляє (упорядковує) Проект створення (включаючи особистий підпис, ініціали, прізвище та дату упорядкування). Після титульної сторінки слідує зміст Проекту створення, що включає перелік його розділів та додатків.

3.6. Проект створення (або його розділи) рекомендується подавати Мінприроди або уповноваженому органу в електронному вигляді та у трьох паперових примірниках, завірених розробником.

IV. Склад Проекту створення

Основні розділи Проекту створення:

- клопотання про створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ;
- наукове обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ;
- матеріали погодження створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, іншими організаціями, визначеними законодавством;
- картографічні матеріали.

Крім основних розділів, у Проект створення доцільно включати зміст, вступ та висновки. У вступі викладається мета, обґрунтування необхідності та підстави створення території або об'єкта ПЗФ, інформація про межі і площу, позицію заінтересованих сторін, опис процесу підготовки Проекту створення тощо. У висновку вказується прогноз впливу та результатів створення території або об'єкта ПЗФ.

V. Клопотання про створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ

Клопотання про створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ (далі — клопотання) складається із:

- обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ певної категорії;
- характеристики природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання;
- відомостей про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів⁵⁹;

⁵⁹ Частина 1–3 є фактично скороченим текстом наукового обґрунтування, що містить найбільш вагомий інформацію про причини та підстави створення проектованої території або об'єкта ПЗФ.

- відповідного картографічного матеріалу.

VI. Наукове обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ

6.1. Орієнтовний зміст наукового обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ наведено в додатку 1 до цих Методичних рекомендацій.

6.2. У розділі «Назва та категорія» обґрунтовується вибір назви та категорії території або об'єкта ПЗФ, що пропонується створити або оголосити.

6.3. Розділ «Характеристика території».

6.3.1. У пункті «Адміністративні відомості» зазначаються відомості про місцезнаходження території або об'єкта ПЗФ із зазначенням орієнтирів, його адміністративне розташування, топоніміку, орієнтовну площу, характер використання території і природних ресурсів⁶⁰ на момент розроблення Проекту створення.

Для території або об'єкта ПЗФ, управління яким, відповідно до Закону, буде здійснюватися спеціальною адміністрацією⁶¹, додатково подаються відомості про ділянки, що надаються йому в постійне користування, або входять до його складу без вилучення у землекористувачів/землевласників.

Відомості про місцезнаходження та опис меж території або об'єкта ПЗФ надаються відносно орієнтирів, які можливо чітко визначити на місцевості та на картографічних матеріалах з урахуванням меж водних об'єктів, особливостей ландшафту, природних угідь, об'єктів інфраструктури, доріг, просік, меж населених пунктів, меж землекористувань тощо⁶².

⁶⁰ Таким чином, до складу проектового ПЗФ можуть входити території незалежно від форми власності та характеру використання.

⁶¹ В цьому випадку мають на увазі всі природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, а також ті регіональні ландшафтні парки, створення яких передбачається із формуванням спеціальної адміністрації.

⁶² Для планування меж проектового ПЗФ а також для підготовки їх словесного опису зручно використовувати матеріали аерокосмічної зйомки (GoogleEarth, Googlemaps. URL: <https://maps.google.com/>, Bingmaps. URL: <https://www.bing.com/maps> тощо), що дозволяють виявити упізнавані природні межі та орієнтири, а також — Публічною кадастровою картою. URL: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta>, що дозволяє встановити межі землекористування.

NB! При плануванні меж проектованих ПЗФ бажано робити це таким чином, за якого погодження стане найбільш реальним. Так, наприклад, в одних випадках доцільно розділити бажану територію проектованого вами ПЗФ на кілька частин, відповідно до меж землекористування, або ж навпаки — взагалі не включити якісь частини, що створюють очевидні складності при погодженні. Таким чином, буде збільшено шанси, що максимальна частина бажаної площі проектованого ПЗФ отримає охоронний статус.

При описі адміністративно-територіального розташування зазначаються область, район, об'єднана територіальна громада⁶³, а в межах населеного пункту його назва, адреса⁶⁴ тощо. У разі розміщення проєктованої території або об'єкта ПЗФ на землях лісового фонду — зазначається назва лісокористувача, лісництва, номери кварталів і виділів⁶⁵.

Щодо топоніміки: у разі наявності інформації про власні назви урочищ, місцевостей, народних найменувань території та її частин, що використовується місцевим населенням або використовувалася раніше, — рекомендується вказувати їх⁶⁶. Доцільно також використовувати власні назви географічних об'єктів при визначенні назв проєктованих територій або об'єктів ПЗФ.

- 6.3.2. У пункті «Загальні відомості про територію» зазначаються відомості про геологію/літологію, геоморфологію/орографію, гідрологію, клімат, ґрунти/субстрати; біогеографічний контекст.
- 6.3.3. У пункті «Інформація про користувачів та власників земельних ділянок, запропонованих для заповідання» зазначається повна назва користувачів та власників земельних ділянок, площа та форма власності на кожен земельну ділянку, категорія земель. У разі включення земельних ділянок, які перебувають у запасі, вказується категорія земель та найменування органу влади, якому надано право ними розпоряджатися. У разі включення земельних ділянок, які перебувають у складі лісового фонду, вказується інформація про лісництва, квартали та виділи, які заповідаються.
- 6.3.4. У пункті «Обґрунтування природної цінності» зазначається інформація про:
 - флору та рослинність — видове та ценотичне різноманіття рослинного світу та стан його збереження, рідкісні та зникаючі види рослин (занесені до Червоної книги України, регіональних охоронних списків та переліків міжнародного рівня (Червоний список МСОП, додатки до конвенцій тощо)); типові та рідкісні рослинні угруповання Зеленої книги України. Таксономічні назви даються українською мовою або українською та латиною;

⁶³ Сайт з межами сільських рад. URL: <http://atu.minregion.gov.ua/ua/karta#map=12//50.8989189355934//26.91410064697266&&layer=8906587201596708-1,100//7376316114267884-1,100&&action=info-undefined>. Сайт з межами ОТГ. URL: <https://otg.land.gov.ua/>

⁶⁴ У разі підготовки проєкту створення щодо заповідання окремих старих дерев та їхніх груп у містах — зазначаються адреси найближчих будинків, розташованих поряд із об'єктами або в межах чиеї прибудинкової території вони розміщені.

⁶⁵ URL: <http://www.lisproekt.gov.ua/plani-lisonasadzhen>

⁶⁶ Назви населених пунктів до перейменування. URL: <http://www.memory.gov.ua/page/perelik-novikh-i-starikh-nazv-naselenikh-punktiv>.

- фауну — видове різноманіття тваринного світу та стан його збереження, рідкісні та зникаючі види тварин (занесені до Червоної книги України, регіональних охоронних списків та переліків міжнародного рівня (Червоний список МСОП, додатки до конвенцій тощо)). Таксономічні назви даються українською мовою або українською та латиною;
 - різноманіття природних оселищ — у тому числі рідкісні типи природних оселищ згідно з Резолюцією № 4 (1996) Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (далі — Бернська конвенція)⁶⁷.
- 6.3.5. У пункті «Соціально-економічна характеристика та культурна цінність території» зазначаються відомості про історію та археологію; етнографічні особливості території; організацію та використання території в минулому, місцеві громади та населення, традиційне землекористування; промисловість, видатні та мальовничі об'єкти; архітектурні об'єкти культурної спадщини, релігійні особливості території.
- 6.3.6. У пункті «Існуючі території або об'єкти ПЗФ та природоохоронні території міжнародного значення в межах території, запропонованої для заповідання» зазначаються назви, площі, місцерозташування та надаються копії рішень, якими створені існуючі території та об'єкти природно-заповідного фонду. Тут також зазначаються водно-болотні угіддя міжнародного значення, об'єкти Смарагдової мережі (Бернська конвенція), до складу яких входить територія, запропонована для заповідання.
- 6.3.7. Пункт «Визначення та оцінка проблем, що вимагають втручання, у тому числі викликаних діяльністю людини на прилеглих територіях, їх ранжування» містить відомості про житлове та промислове будівництво, сільське господарство та аквакультуру, енергетику та видобувну промисловість, транспорт, використання природних ресурсів (заготівля деревини, полювання, збір ягід, грибів, лікарських трав, випасання тощо), рекреацію та туризм, вплив діяльності людини, інвазійні та інші проблемні види, забруднення (викиди, скиди, відходи), геологічні процеси (зсуви, землетруси тощо), зміну клімату і погодні умови, меліоративні

⁶⁷ Тлумачний посібник оселищ резолюції 4 Бернської конвенції (українською). URL: https://www.researchgate.net/publication/321588641_Tlumacnij_posibnik_oselis_Rezolucii_No4_Bernskoi_konvencii_so_znahodatsa_pid_zagrozou_i_potrebuut_specialnih_zahodiv_ohoroni_Persa_versia_adaptovanogo_neoficijnogo_perekladu_z_anglijskoi

системи і та гідротехнічні споруди, транскордонні впливи, інші загрози та їх ранжування за ступенем впливу.

6.3.8. У пункті «Перелік видів діяльності, що пропонується заборонити або обмежити» за результатами визначення та оцінки проблем формується перелік видів діяльності, які пропонується повністю заборонити або обмежити у межах проєктованої території або об'єкта ПЗФ із зазначенням відповідних обмежень. Запропоновані заборони та обмеження можуть бути диференційовані у часі та територіально.

6.3.9. У пункті «Перелік дозволених видів діяльності» формується перелік видів діяльності, які можуть здійснюватися у межах проєктованої території або об'єкта ПЗФ із зазначенням (за необхідності) відповідних обмежень. Здійснення цих видів діяльності може бути обмежене у часі та територіально.

6.4. У пункті «Пропозиції стосовно заходів щодо провадження відповідно до законодавства та вимог міжнародних договорів природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності, охорони, відтворення та використання природних комплексів та об'єктів, які передбачається здійснити протягом п'яти років після створення, а також стратегії розвитку території/об'єкта ПЗФ на 10 років (включається до обґрунтування лише для територій або об'єктів ПЗФ, управліннями якими буде здійснюватися спеціальними адміністраціями)» надаються пропозиції щодо основних стратегічних завдань, на виконання яких буде спрямована діяльність території/об'єкта ПЗФ впродовж 10 років, та найважливіші заходи, які пропонується здійснити впродовж п'яти років. Зазначаються заходи, які матимуть безпосередній вплив на розвиток місцевих громад.

6.5. Розділ «Соціально-економічне обґрунтування (включається тільки до обґрунтування створення територій або об'єктів ПЗФ, управліннями якими буде здійснюватися спеціальними адміністраціями)»

6.5.1. У пункті «Обґрунтування та схема попереднього функціонального зонування території, запропонованої для заповідання, пропозиції щодо земельних ділянок для передачі у постійне користування об'єкта, що матиме спеціальну адміністрацію (тільки для біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків)» з огляду на природні та інші цінності території установи ПЗФ, розташування населених пунктів, можливі негативні впливи тощо, обґрунтовується її попереднє зонування та розробляється відповідна схема, а також пропозиції щодо земельних ділянок, які надаються установі ПЗФ у постійне користування.

- 6.5.2. У пункті «Пропозиції щодо створення охоронних зон, їх меж та режиму» надається обґрунтування необхідності створення охоронних зон навколо території або об'єкта ПЗФ чи окремих його ділянок та їх запропонований режим.
- 6.5.3. У пункті «Соціально-економічні та екологічні наслідки створення території або об'єкта ПЗФ» зазначається інформація про наслідки та вплив від створення території або об'єкта ПЗФ на навколишнє природне середовище та соціально-економічний розвиток, зокрема у сфері рекреаційної діяльності, будівництва, зайнятості населення, сільського та лісового господарства, у галузі освіти та культури тощо.
- 6.5.4. У пункті «Розроблення економічних показників розвитку території або об'єкта ПЗФ» зазначається розрахунок чисельності штатних працівників коштів на її утримання, оцінка існуючої та підготовка пропозицій щодо розвитку матеріально-технічної бази установи ПЗФ. При розробленні економічних показників рекомендується врахувати наказ Мінфіну від 21.03.2008 № 428 «Про затвердження Методики проведення фінансово-економічних розрахунків при підготовці проекту акта Кабінету Міністрів України та законопроекту, що вноситься у порядку законодавчої ініціативи Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України».

VII. Матеріали погодження власників та первинних користувачів природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, інших організацій, визначених законодавством

7.1. Під матеріалами погодження створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ розуміється:

- лист Мінприроди або відповідного уповноваженого органу про схвалення клопотання про створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ;
- листи-погодження всіх власників та первинних користувачів природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, з зазначенням площ відповідних земельних ділянок. Листи-погодження лісокористувачів рекомендується надавати із інформацією про лісництва, квартали та виділи, які заповідаються;
- довідка територіального органу або підрозділу Держгеокадастру, яка дає інформацію про правовий статус земельних ділянок, запроєктованих для заповідання, власників і користувачів цих ділянок;
- лист-погодження уповноваженого органу у разі створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ загальнодержавного значення, який зазначає перелік користувачів та власників, земельні ділянки яких

пропонується заповідати, їх повні найменування і підпорядкованість землекористувачів та найменувань власників, площ та форм власності на кожну земельну ділянку, категорія земель та найменування органу влади, якому надано право розпоряджатися земельними ділянками, які перебувають у запасі;

- інші листи-погодження, у разі наявності.

7.2. У разі створення об'єкта, управління яким відповідно до Закону, буде здійснюватися спеціальною адміністрацією, в матеріалах погодження рекомендується окремо зазначати земельні ділянки, які вилучаються з користування та надаються у постійне користування установі ПЗФ, та ті, що включаються до її складу без вилучення з користування, а за необхідності — на яких умовах надано погодження.

VIII. Картографічні матеріали до створення об'єкта або території ПЗФ

8.1. Картографічні та планово-картографічні матеріали рекомендується оформлювати у векторному та паперовому форматі з використанням геоінформаційних систем та нанесенням на топографічну основу або ортофотоплан, публічну кадастрову карту чи на матеріали космічної зйомки.

8.2. У картографічні матеріали доцільно включати:

- картосхему із відображенням меж території або об'єкта ПЗФ; окремих користувачів та власників земельних ділянок; земельних ділянок, що мають вилучатися та надаватися території або об'єкта ПЗФ у постійне користування або входять до його складу без вилучення із зазначенням в експлікаціях площ ділянок;
- картосхеми або оглядової карти розташування проектованої території або об'єкта ПЗФ відносно прилеглих меж адміністративно-територіального устрою, населених пунктів та транспортного сполучення формату А4–А3 у масштабі 1:50000–1:200000⁶⁸ (залежно від розміру об'єкта ПЗФ). Для малих за площею об'єктів (орієнтовно до 1–5 га, особливо розміщених у населених пунктах або серед інших забудованих територій) робиться більш великомасштабна ситуаційна схема (1:5000–1:10000), яка показує розміщення відносно вулиць, кварталів чи прилеглих будівель (наприклад: вікові дерева, джерела тощо);
- картосхеми попереднього функціонального зонування території для території або об'єкта ПЗФ тих категорій, для яких відповідно до Закону провадиться функціональне зонування.

⁶⁸ Онлайн-колекція топографічних карт різних років та масштабів. URL: <http://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-genshtaba>

8.3. Картографічні матеріали, зазначені в пункті 8.1. цих Методичних рекомендацій, рекомендується подавати завіреними їх розробником, землевласниками/землекористувачами чи органом, якому надано право розпоряджатися земельною ділянкою, уповноваженим органом та територіальними органами Держгеокадастру. Інші картографічні матеріали завіряються розробником.

8.4. За наявності доцільно додавати й інші карти і схеми, які інформують про склад земель, включених у межі ПЗФ (викопіювання з планшетів лісовпорядкування чи планів лісонасаджень, з графічних матеріалів землевпорядної та містобудівної документації тощо); рослинний і тваринний світ, ландшафти, оселища, історико-культурні, рекреаційні об'єкти тощо.

Заступник директора департаменту —
начальник відділу

С. Р. Матвеев

Додаток
до Методичних рекомендацій щодо розроблення
проектів створення природних територій
та об'єктів природно-заповідного фонду України
(пункт 6.1. розділу VI)

Орієнтовний зміст наукового обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта ПЗФ

1. Назва та категорія.
2. Характеристика території.
 - 2.1. Адміністративні відомості.
 - 2.2. Загальні відомості про територію.
 - 2.3. Інформація про користувачів та власників земельних ділянок, запропонованих для заповідання.
 - 2.4. Обґрунтування природної цінності.
 - 2.5. Соціально-економічна характеристика та культурна цінність території.
 - 2.6. Існуючі території або об'єкти ПЗФ та природоохоронні території міжнародного значення в межах території, запропонованої для заповідання.
 - 2.7. Визначення та оцінка проблем, що вимагають втручання, у тому числі, викликаних діяльністю людини на прилеглих територіях, їх ранжування.
 - 2.8. Перелік видів діяльності, що пропонується заборонити або обмежити.
 - 2.9. Перелік дозволених видів діяльності.
3. Пропозиції стосовно заходів щодо провадження відповідно до законодавства та вимог міжнародних договорів природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності, охорони, відтворення та використання природних комплексів та об'єктів, які передбачається здійснити протягом п'яти років після створення, а також стратегії розвитку території/об'єкта ПЗФ на 10 років (включається до обґрунтування лише для територій або об'єктів ПЗФ, управліннями якими буде здійснюватися спеціальними адміністраціями).
4. Соціально-економічне обґрунтування (включається до обґрунтування лише для територій або об'єктів ПЗФ, управліннями якими буде здійснюватися спеціальними адміністраціями).
 - 4.1. Обґрунтування та схема попереднього функціонального зонування території, запропонованої для заповідання, пропозиції щодо земельних ділянок для передачі у постійне користування об'єкта,

що матиме спеціальну адміністрацію (тільки для біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків).

- 4.2. Пропозиції щодо створення охоронних зон, їх меж та режиму.
- 4.3. Соціально-економічні та екологічні наслідки створення території або об'єкта ПЗФ.
- 4.4. Розроблення економічних показників розвитку території або об'єкта

Додаток 6

**Науково-практичний коментар
до обласної цільової програми «Київщина заповідна»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення Київської обласної ради

від 19.05.2017 № 300-14-VII

**Регіональна програма розвитку
природно-заповідного фонду Київської області
«Київщина заповідна» на 2017–2020 роки**

**1. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, НА РОЗВ'ЯЗАННЯ
ЯКОЇ СПРЯМОВАНА ПРОГРАМА**

Регіональна програма розвитку природно-заповідного фонду Київської області «КИЇВЩИНА ЗАПОВІДНА» на 2017–2020 роки (далі — Програма) розроблена на підставі та з урахуванням вимог Законів України «Про екологічну мережу України»; «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про місцеве самоврядування»; Земельного, Лісового та Водного кодексів України, Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 880-р) та Загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, затвердженої Законом України «Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року», Указів Президента України від 23 травня 2005 року № 838/2005 «Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» та від 14 серпня 2009 року № 611/2009 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні», Регіональної схеми екологічної мережі Київської області (рішення Київської обласної ради № 849-43-VI від 07 жовтня 2014 року), а також Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI, що передбачає розширення площі природно-заповідного фонду до 10 відсотків від загальної території країни у 2015 році, та до 15 відсотків — у 2020 році, а також Державної Стратегії регіонального розвитку України (Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385), що зазначає необхідність збільшення частки природно-заповідного фонду в Київській області з 4 % до 15 % у 2020 році.

Заповідна справа на території Київської області бере початок ще 1921 року, коли був створений перший в СРСР державний заповідник «Конча-Заспа» (нині — заказник «Острів Жуків» в межах м. Києва), оскільки область є найбільш доступною для роботи столичних наукових установ. Наприкінці 1920-х років статусу заповідного об'єкта місцевого значення на Київщині набув дендропарк «Олександрія»⁶⁹, у післявоєнні роки — державний заповідник «Гористе», однак він був ліквідований у 1951 р. разом з іншими кількома заповідниками, через зміну державного курсу. Масштабне відновлення мережі природоохоронних територій області розпочалось лише після 1972 року⁷⁰.

На початок 2016 року загальна площа ПЗФ (природо-заповідного фонду) області становила 112,9 тис. га, з яких 51,1 тис. га — об'єкти ПЗФ у Зоні відчуження. Загальна площа Київської області становить 2 813,1 тис. га, таким чином площа діючих об'єктів ПЗФ на початок 2016 року становила 4 % від площі Київської області. Протягом року було прийняте рішення про перетворення Зони відчуження при ЧАЕС (окрім смуги 10 км навколо ЧАЕС) на Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник площею 226,96 тис. га, куди увійшли землі Чорнобильського спеціального заказника⁷¹ (48,87 тис. га), Іллінського заказника (2 тис. га) та інших

⁶⁹ Дендропарк «Олександрія» НАН України розміщений у Білій Церкві на березі річки Рось. Парк є зразком пейзажної паркової композиції, основу якої складають рослини, архітектурні споруди, скульптури, водна гладь річки Рось та ставків. Видовий склад дерев, кущів та трав'янистих багаторічників нараховує 2240 таксонів. Окремі з них мають вік понад 200 років. Особливу цінність становить багатовікова діброва парку, де, окрім 300–400 вікових дубів, багато дерев і кущів — вихідці із Північної Америки, Китаю, Японії, Кореї, Західної і Південної Європи, Криму, Кавказу, Далекого Сходу.

⁷⁰ У 1972 році була затверджена перша класифікація природно-заповідного фонду (Ющенко О. К. Нова класифікація заповідних територій України // Рідна природа. — 1972. — № 3. — С. 35–36).

⁷¹ До складу заказника увійшли території південного сліду радіоактивного забруднення, що виникло внаслідок Чорнобильської катастрофи. Гідрологічний заказник «Болото Перевід» (561 га) в Згурівському районі Київської області відіграє важливу роль у регулюванні водного режиму річок Перевід, Удай та Сула. Територія заказника охоплює давні природні ділянки лісів навколо русла Прип'яті з рослинністю болотною замкнених улоговин, прибережно-водною та водною в акваторіях заплав річок, водосховища. Ліси займають близько 80 % теренів заказника. В покинутих населених пунктах відбувається відновлення характерного для Полісся природного біоценозу. На цих теренах антропогенний вплив фактично повністю нівельований, що дозволяє вести наукові спостереження на величезній території за дикою природою, що частково перебуває під впливом радіаційного випромінення. Заказник є частиною найбільшого в Європі масиву лісу, адже до української зони відчуження з боку Білорусі примикає 215 000 гектар заповідника «Палескі дзяржаўны радыяцыйна-экалагічны запаведнік», закладеного на радіаційно заражених землях.

10 об'єктів ПЗФ Зони відчуження (загальною площею 0,22 тис га). Крім того, у 2016 р. були створені Ландшафтні заказники «Зачарована Десна»⁷², «Болото Перевід»⁷³ і «Оранський» площею 2, 0,7 і 0,1 тис. га. відповідно, а також ще 9 об'єктів ПЗФ загальною площею 0,042 тис. га. Таким чином, територія об'єктів ПЗФ Київської області, після утворення цих об'єктів, становила 291,6 тис. га (10,4%), з яких 227 тис. га — Чорнобильський РЕБЗ (8,1%) і 64,6 тис. га — об'єкти ПЗФ поза Зоною відчуження (2,3% від площі Київської області), що свідчить про критично низький рівень ПЗФ за межами Іванківського і Поліського районів. У Білорусі, яка також зазнала радіаційного забруднення, на межі з Київщиною, ще у 1988 році утворений Поліський державний радіаційно-екологічний заповідник площею 261,6 тис. га, однак у білоруському законодавстві радіаційно-екологічний заповідник виділений як окрема категорія земель і не обліковується разом з іншими природоохоронними територіями. Це пов'язано з тим, що ці території не є доступними для вільного відвідування туристами, науковцями та місцевим населенням, не можуть використовуватись в господарських цілях, тобто такі території не можуть повноцінно виконувати вимоги, передбачені для природно-заповідного фонду. В Україні відповідні норми ще не прийняті, проте, без сумнівів, становлення території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника відбуватиметься як особливої території, що передбачає врахування його площі окремою статтею.

Найважливішими засадами формування мережі територій та об'єктів ПЗФ має бути принцип достатньої об'єктної та функціональної репрезентативності в розрізі основних виділів природничого районування регіону (області), як інтегральних критеріїв оцінки їх природоохоронної цінності. Тому мережа територій і об'єктів ПЗФ Київської області має

⁷² Це ландшафтний заказник місцевого значення, що розташовується в Броварському районі та Вишгородському районі Київської області. Заплава та долина р. Десна та сама річка є екологічним коридором міжнародного значення. Вздовж долини Десни проходить Дніпровсько-Деснянський міграційний шлях птахів, що є міграційним коридором, по якому відбувається переміщення й поширення значної кількості птахів та інших живих істот. Долина р. Десни є одним з основних елементів у структурі екомереж Новгород-Сіверського Полісся, Чернігівської області та окремим елементом Національної екологічної мережі України. Ця територія включена до складу екологічного коридору європейського значення та міждержавної ключової території екомережі, до складу якої незабаром повинні увійти НПП «Деснянсько-Старогутський» в Україні та заповідник «Брянський ліс» у Росії.

⁷³ Гідрологічний заказник «Болото Перевід» (561 га) в Згурівському районі Київської області відіграє важливу роль у регулюванні водного режиму річок Перевід, Удай та Сула. Це також водно-болотні угіддя, важливі для багатьох видів птахів, у тому числі прудкої очеретянки, деркача, бугая, рудої чаплі, болотяної сови.

оцінюватися як загалом, так і за винятком об'єктів, що потрапили у Зону відчуження ЧАЕС.

У цьому контексті репрезентативність — це інтегральна категорія, що відображає ступінь необхідності й достатності (характерності, типовості, повноти представленості, функціональної довершеності тощо) природоохоронної території для забезпечення збереження й відтворення об'єктів охорони (популяцій окремих видів флори й фауни, загальної видової різноманітності, структури рослинного покриву тощо). Таке розуміння категорії репрезентативності передбачає забезпечення природоохоронних режимів і способів керування територіями та об'єктами ПЗФ, спрямованих на реалізацію збалансованого функціонування елементів екосистеми, що необхідно для реалізації нормального існування й відтворення природних комплексів та їх компонентів.

Репрезентативність території чи об'єкта ПЗФ може бути визначена лише щодо певного регіону, який становить певну природно-географічну цілісність. Для такої оцінки необхідно мати інформацію про стан біотичної (видової, популяційної, ценотичної тощо) та ландшафтної різноманітності не лише на територіях та об'єктах ПЗФ, а й у регіоні загалом. Тому особливого значення набувають роботи щодо інвентаризації біотичної та ландшафтної репрезентативності на різних рівнях її прояву (видів, рослинних угруповань, біотопів тощо) із застосуванням сучасних картографічних методів і ГІС-технологій).

Природно-заповідний фонд Київщини (за межами Зони відчуження) критично малий і вкрай незбалансований відносно розподілу територій, що охороняються за типами зональних біотопів, представлених в області.

Близько половини територій області знаходиться в межах Полісся, а друга половина — у Лісостеповій зоні, область розсічена вздовж потужною водною артерією — Дніпром, з двома великими водосховищами — Київським та Канівським, проте, незважаючи на значну частку нелісових територій області, переважна частина територій ПЗФ представлена лісами. Представленість степових біотопів у складі наявних територій ПЗФ замала, з 207 об'єктів ПЗФ вони представлені лише у складі 20 об'єктів (у т.ч. 6 мають дуже малу площу), з них 5 створені лише у 2010 році. Тож ландшафтний склад ПЗФ не репрезентує ані збереженість цих ландшафтів у складі природних зон та області загалом, ані характерні для природної зони ландшафти, що є показником еkleктичності вибору земель для заповідання та відсутності генеральної стратегії розбудови ПЗФ.

Таким чином, найбільш репрезентативними об'єктами ПЗФ, розташованими у Київській області, стануть запроєктовані у Програмі «Київщина заповідна» об'єкти загальнодержавного значення — Національні природні

парки: «Дівички»⁷⁴, «Приірпіння-Чернечий ліс», «Подесіння»⁷⁵ та регіональний ландшафтний парк — «Надстугнянський»⁷⁶.

2. ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ПРОГРАМИ

Мета Програми «Київщина заповідна» — реалізувати державну політику у сфері розвитку заповідної справи на регіональному (обласному) рівні, урізноманітнити склад земель ПЗФ, вдосконалити управління системою територій та об'єктів ПЗФ з метою підвищення їхньої ролі у збереженні біотичного та ландшафтного різноманіття, гармонізації суспільних відносин у процесі відтворення і невиснажливого використання природних ресурсів, розвитку природоохоронного міжнародного співробітництва, а також забезпечення конституційних прав українського народу на довкілля, безпечно для життя і здоров'я людини.

Реалізація Програми частково відповідає операційній цілі 2.1 «Збереження навколишнього природного середовища», зокрема пріоритетному завданню 2.1.1. «Формування екологічного світосприйняття», визначеними Стратегією розвитку Київської області на період до 2020 року.

Результатом реалізації Програми має стати створення додаткових територій і об'єктів ПЗФ, які значно збільшать площу ПЗФ області — до 443 тис. га (а без урахування площі Чорнобильського РЕБЗ до 216 тис. га), що дозволяє досягнути показника 15,7 %, як і передбачає Державна Стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року.

Враховуючи, що за межами Чорнобильського РЕБЗ Київська область має лише 64,6 тис. га земель ПЗФ, то їх збільшення до 216 тис. га означає збільшення більш ніж утричі! Або +50 тис. га щорічно. Зазначений показник має включатись до системи контрольних показників у Програму соціально-економічного розвитку Київської області.

⁷⁴ Це одна з найцікавіших природних територій в Київській області, розміщена на лівому березі Канівського водосховища. Піщані дюни, степи, старі діброви, заплавні острови з колоніями чапель та крячків, улюблені болота журавлів. URL: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/Divychky.pdf>

⁷⁵ Розташований у Київській та Чернігівській областях проєктований національний парк «Подесіння» стане найбільшим національним природним парком, який буде реалізований в Україні. Найбільша перлина НПП — сама річка із притоками. Десна — остання велика рівнинна річка України, що залишилась незарегульованою та досі є заплавою у природному стані. Десна утворює потужний водно-болотний комплекс, якому немає рівних у країні.

⁷⁶ Проєктований РЛП «Надстугнянський» охоплює річководолинні ландшафти із частково зміненими, природними наземними і водними екосистемами, які відіграють роль місцевого екокоридору у структурі регіональної екомережі Київської області. URL: https://vasylkiv.today/upload/files/stugna_maket.pdf

3. ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ І ЗАСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ, ОБСЯГІВ ТА ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ, СТРОКИ ТА ЕТАПИ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ

Фінансове забезпечення виконання Програми здійснюватиметься за рахунок коштів місцевого бюджету, зокрема обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, а також (за можливістю) власних надходжень установ ПЗФ, коштів суб'єктів господарювання, інвестицій, грантів, спонсорської допомоги та інших джерел відповідно до чинного законодавства.

За рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища буде здійснюватись:

- реалізація заходів щодо створення і підтримки репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення Київської області;
- фінансування спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтної різноманіття у межах територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення (додаток 2);
- фінансування заходів щодо забезпечення сталого (екологічно збалансованого) розвитку територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення;
- наукове забезпечення розвитку заповідної справи;
- заходи із формування системи екологічної просвіти, кадрового забезпечення та інформування громадськості у сфері заповідної справи.

Перелік природоохоронних заходів, які фінансуються за рахунок коштів обласного бюджету, у тому числі обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, у відповідному році щорічно затверджується Київською обласною радою за поданням Київської обласної державної адміністрації.

Не профінансовані у попередні роки природоохоронні заходи Програми можуть фінансуватись у поточному році.

Загальний обсяг фінансування Програми та у розрізі джерел, викладено у Паспорті Регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду Київської області «КИЇВЩИНА ЗАПОВІДНА» на 2017–2020 роки.

4. ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ (НАПРЯМІВ) І ЗАХОДІВ ПРОГРАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІ ПОКАЗНИКИ

Головними напрямками реалізації завдань Програми є:

1. Створення і підтримання репрезентативної, функціонально цілісної та ефективно керованої системи територій та об'єктів ПЗФ в області з урахуванням потреб перспективної розбудови регіональної екомережі як складової національної екомережі та підготовки області до запрова-

дження європейської системи природоохоронних територій NATURA 2000⁷⁷ та Смарагдової мережі⁷⁸.

2. Здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у межах територій та об'єктів ПЗФ. Обґрунтування наукових засад реалізації принципів пасивної та регульованої охорони біотичного й ландшафтного різноманіття.
3. Екологічно збалансований розвиток територій та об'єктів ПЗФ з урахуванням стратегічних завдань просторового планування розвитку окремих регіонів області.
4. Наукове забезпечення розвитку заповідної справи в області у відповідності до загальноєвропейських критеріїв і методів формування мереж природоохоронних територій.
5. Підвищення фахового рівня, кадрове забезпечення установ ПЗФ та інформування громадськості у сфері заповідної справи.

Реалізація конкретних завдань у межах цих стратегічних напрямів реалізації Програми передбачає втілення низки практичних завдань, що спрямовані на вирішення найважливіших проблем, що стримують подальший розвиток заповідної справи в області.

Це зокрема:

1. Виявлення територій, перспективних для створення об'єктів ПЗФ різного рангу з метою забезпечення максимального рівня репрезентативності

⁷⁷ Natura 2000 є європейською мережею екологічно важливих природоохоронних територій, що сьогодні об'єднує найбільш цінні природоохоронні території 28 країн-членів ЄС та забезпечує виконання зобов'язань, прийнятих у рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Метою створення мережі НАТУРА 2000 є гарантія довготривалого збереження найбільш цінних та зникаючих європейських видів та типів оселищ (біотопів, природних середовищ існування). Створення мережі обумовлюють дві Директиви ЄС у сфері охорони природи: про збереження диких птахів та про оселища.

⁷⁸ Метою створення Смарагдової мережі (Emerald Network) Європи є збереження природної фауни, флори та оселищ. Вона була ініційована та координується Бернською конвенцією (1979). Смарагдова мережа має переважно ті самі основи формування, що й НАТУРА 2000, але діє за межами Європейського Союзу, розвиваючи загальноєвропейський підхід щодо охорони типів природних оселищ. Наразі Європейський Союз сприяє, в тому числі фінансово, розвитку механізмів охорони природних оселищ та визначенню спеціальних природоохоронних територій (ASCI) Смарагдової мережі. Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом із територіями НАТУРА 2000 становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan-European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією. Держави — члени Європейського Союзу виконують вимоги Бернської конвенції шляхом розвитку мережі НАТУРА 2000, а території особливої охорони НАТУРА 2000 відповідають територіям особливого природоохоронного значення Смарагдової мережі.

системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду як у межах перспективних елементів регіональної екомережі (додаток 3).

2. Інвентаризація мікобіоти, флори, рослинності й фауни (їх видової різноманітності) області для подальшої оцінки об'єктної репрезентативності ПЗФ й обґрунтування вибору нових об'єктів.
3. Інвентаризація локалітетів і стану популяцій видів, що підлягають охороні на регіональному, національному й міжнародному рівнях за межами об'єктів природно-заповідного фонду з метою оцінки його функціональної репрезентативності.
4. Обґрунтування оптимальних режимів збереження біотичної репрезентативності на об'єктах природно-заповідного фонду області в умовах інтенсивного антропогенного впливу на екосистеми, в тому числі розроблення і впровадження програм щодо збереження популяцій тварин і рослин, що підлягають охороні.
5. Збільшення площі ПЗФ області до 15,7%. Виявлення та аналіз перспективних можливостей подальшого розвитку ПЗФ області без вилучення земель і за умови зміни напрямків господарювання у відповідності з принципами концепції сталого розвитку.
6. Забезпечення координації науково-дослідної, природоохоронної та просвітницько-дидактичної роботи на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду області.
7. Визначення довгострокових завдань науково-організаційного, функціонально-господарського та соціально-економічного розвитку й діяльності територій та об'єктів ПЗФ області й визначення суб'єктів, відповідальних за забезпечення цього розвитку й діяльності.
8. Розроблення й запровадження ефективної системи управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду з використанням досвіду інших країн.

Заходи з реалізації Програми, спрямовані на виконання її головних завдань і досягнення мети, наведено у додатку 2.

Створення і підтримання репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів ПЗФ

Програмою передбачено, що до 2020 року в основному буде створено комплексну, репрезентативну, функціонально цілісну, ефективно керовану систему територій та об'єктів ПЗФ області, яка забезпечить значне зниження темпів втрати біорізноманіття, стане елементом екологічно-збалансованого розвитку області й сформує достатньо репрезентативну основу регіональної екомережі.

Передбачається, що система територій та об'єктів ПЗФ області буде поповнюватися лісовими, водно-болотними, лучними природоохоронними

територіями тощо. З метою подальшого розвитку мережі ПЗФ та недопущення втрати цінних у природоохоронному й науковому відношенні природних територій будуть здійснюватися заходи щодо їх резервування для наступного заповідання. Загалом очікується зростання площі ПЗФ області до 15,7% від загальної площі території області.

З метою підвищення рівня об'єктної та функціональної репрезентативності ПЗФ області в розрізі важливіших виділів її природно-географічного районування передбачається створення низки нових територій та об'єктів різного рангу, їх поточний перелік наведений у додатку 4, загальна розрахункова площа нових територій ПЗФ, передбачених переліком, дорівнює близько 151 тис. га, що збільшить площу ПЗФ (без урахування Чорнобильського РЕБЗ) з 64,6 тис. га до 216 тис. га, що становитиме 7,6% площі області. Серед запроєктованих об'єктів: НПП «Подесіння» (20000 га в межах Київської області), що має охопити всю долину р. Десна в Київській та Чернігівській областях, НПП «Дівички» (38000 га), що має охопити болотні, лісові, заплавні комплекси та піщані арени на лівому березі Канівського водосховища, а також проєктований національний парк «Приірпіння — Чернечий ліс» в межах лісів Боярської лісодослідної станції та інші об'єкти. Їх сумарної площі разом з Чорнобильським РЕБЗ вистачає для досягнення стратегічного показника 15%, але не обмежує подальше створення нових об'єктів ПЗФ в області.

Для інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень буде створено систему моніторингу та забезпечено ведення регіонального кадастру (бази даних) територій та об'єктів ПЗФ на основі сучасних інформаційних технологій, зокрема географічних інформаційних систем. До управління заповідною справою, процесу прийняття рішень і здійснення контролю значно ширше залучатимуться місцеві громади й громадські організації.

Програма забезпечить також реалізацію на регіональному (обласному) рівні основних вимог чинних в Україні міжнародних конвенцій та угод, насамперед, Конвенції про охорону біологічного різноманіття (1992)⁷⁹ та її Програми щодо природоохоронних територій (2004), Конвенції про

⁷⁹ Конвенція про біологічне різноманіття — міжнародна угода, прийнята в Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року. Цілями Конвенції є збереження біологічної різноманітності, стійке використання його компонентів і спільне отримання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів, у тому числі через надання необхідного доступу до генетичних ресурсів і через належну передачу відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, а також через належне фінансування. Передбачає два шляхи збереження біорізноманіття: *ex-situ* (означає збереження компонентів біологічної різноманітності поза їхніх природних місць перебування) та *in-situ* (означає збереження екосистем і природних місць перебування, а також підтримку і відновлення життєздатних популяцій видів в їхньому природному середовищі).

захист всесвітньої культурної та природної спадщини (1972)⁸⁰, Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів (1971)⁸¹, Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979)⁸² та Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (2003)⁸³ у частині положень, які стосуються розвитку та збереження природно-заповідного фонду. Серед пріоритетних видів діяльності в цьому напрямі буде формування обласних елементів міжнародних мереж природоохоронних територій, зокрема, Смарагдової мережі територій спеціального збереження Бернської конвенції, як аналога мережі територій Природа-2000 (Natura-2000) Всесвітньої мережі біосферних резерватів⁸⁴, мережі водно-болотних угідь міжнародного значення Рамсарської конвенції, а також подання пропозицій для нагородження Дипломом Ради Європи та включення до Списку всесвітньої природної спадщини найцінніших територій та об'єктів.

⁸⁰ Конвенція була прийнята з метою сприяння охороні, збереженню та популяризації культурної і природної спадщини 16 листопада 1972 року, м. Париж (Франція). Конвенцією створюється Міжурядовий комітет з охорони всесвітньої культурної і природної спадщини, якому сторони подають перелік цінностей культурної і природної спадщини, що розміщені на їх території і можуть бути включені у Список всесвітньої спадщини.

⁸¹ Конвенція була підписана в 1971 році у місті Рамсар, Іран. Рамсарська конвенція є першою глобальною угодою з охорони та збереження природних ресурсів. Її назва відображає початкову мету угоди – зберегти водно-болотні угіддя, як середовище для водоплавних птахів. Поступово мету Конвенції було розширено і зараз вона охоплює всі аспекти збереження та збалансованого використання водно-болотних екосистем, цінних для збереження біологічного різноманіття та забезпечення існування людини. На сьогодні мережа ВБУ міжнародного значення в Україні нараховує 39 водно-болотних угідь загальною площею 786 321 га.

⁸² Конвенція була підписана у 1979 році. Метою конвенції є збереження дикої флори та фауни та їхніх природних місцеперебувань. У 1998 під егідою Бернської конвенції було створено так звану «Смарагдову мережу» територій особливого природоохоронного значення (Areas of Special Conservation Interest, ASCIs) на теренах країн — членів конвенції. Види, що підлягають захисту, в рамках Бернської конвенції розподілені на чотири додатки.

⁸³ Це міжнародний договір, учасниками якого є сім країн Центральної та Східної Європи: Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина та Україна. Конвенція прийнята 22 травня 2003 року у Києві. Вона є другою субрегіональною угодою щодо захисту гірських районів по всьому світу.

⁸⁴ Всесвітня мережа біосферних резерватів міжнародного значення під патронажем ЮНЕСКО, встановлена на Міжнародній конференції з біосферних заповідників в Севільї в 1995 році. Станом на 2016 рік існує 669 біосферних резерватів в 120 країнах по цілому світі, в тому числі 16 транскордонних об'єктів, три з яких є в Україні.

Здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у межах територій та об'єктів ПЗФ. Регіональна політика буде спрямовуватися на забезпечення збереження природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ, призупинення до 2020 року втрати біотичного та ландшафтного різноманіття області. З цією метою буде здійснюватися поетапна інвентаризація земельних ділянок ПЗФ, а також ландшафтного та біорізноманіття, що знаходяться в їх межах, а також інвентаризація біорізноманіття області загалом з метою подальшої оцінки об'єктної та функціональної репрезентативності ПЗФ області та обґрунтування перспектив його подальшої оптимізації. Межі територій та об'єктів ПЗФ будуть винесені у натурі, установами ПЗФ будуть отримані правовстановлюючі документи на відповідні земельні ділянки, землі, на яких розташовані території та об'єкти ПЗФ, будуть зараховані до відповідної категорії земель, буде створено умови, максимально сприятливі для забезпечення збереження екосистем, видів флори, фауни та мікобіоти.

Здійснюватимуться заходи щодо поліпшення збереження та відновлення порушених екосистем, популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів флори, фауни та мікобіоти, рослинних угруповань, типів природних середовищ. Першочергова увага буде приділятися впровадженню науково обґрунтованих підходів до режимів збереження та менеджменту лісових, лучно-степових, водно-болотних та інших екосистем для попередження їх змін під впливом антропогенних факторів. Будуть розроблені інструктивні та методичні документи щодо здійснення регуляторних заходів у вищезазначених екосистемах. Крім того, будуть розроблені й реалізовані конкретні плани активних заходів щодо сприяння збереженню біорізноманітності в особливих для області типах екосистем (болотних та степових).

Сталий (екологічно збалансований) розвиток територій та об'єктів ПЗФ. Сталий (екологічно збалансований) розвиток територій та об'єктів ПЗФ має бути забезпечено через упровадження науково обґрунтованих, сучасних методів управління природними ресурсами, що базуються на екосистемному підході, підтримання і відновлення традиційних, природозберігаючих технологій природокористування та екологізації місцевої економічної діяльності. Природоохоронні технології будуть спрямовані на підвищення природної стабільності й стійкості екосистем.

Необхідно враховувати інтереси ПЗФ в бюджетному процесі та суспільно-економічному плануванні регіонів (області, адміністративних районів, громад), їх вплив на процес прийняття рішень у цих сферах.

Основою сталого (екологічно збалансованого) розвитку установ ПЗФ та прилеглих до них територій має стати впровадження нових, еколо-

гічно безпечних видів господарської діяльності, насамперед соціально зорієнтованих.

Рекреаційна та оздоровча діяльність має здійснюватися на підставі аналізу інвестиційних можливостей конкретних заповідних територій, розвитку обсягів та асортименту існуючих платних послуг, поліпшення їх якості.

З метою сприяння розвитку рекреаційної та оздоровчої діяльності у межах установ ПЗФ необхідно:

- оптимізувати рекреаційне використання територій та об'єктів ПЗФ, визначити допустимі рекреаційні навантаження на природні комплекси в кожному конкретному випадку, можливі види рекреації та контроль за дотриманням цих норм;
- сприяти розвитку спеціальних видів туризму, зокрема: спостереження за тваринами, походи маршрутами історичних і літературних героїв тощо;
- забезпечити реалізацію економічних проектів установ ПЗФ у сфері рекреації та інших видів господарської діяльності в тих її формах, що не руйнують і не пошкоджують навколишнє природне середовище;
- сприяти широкому залученню місцевого населення та громад до рекреаційної діяльності, у тому числі до сільського та екотуризму.

Реалізація цих напрямів забезпечить створення сприятливих умов для відпочинку та оздоровлення населення в природних умовах, сталий розвиток громад та регіону, створення нових робочих місць.

Наукове забезпечення розвитку заповідної справи буде здійснюватися шляхом встановлення державного (на рівні області — з боку Департаменту екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації) замовлення установам природно-заповідного фонду, науково-дослідним установам області, вищим навчальним закладам у формі укладання договорів на виконання відповідних науково-дослідних робіт з їх оплатою з бюджету Київської області. Це дасть змогу постійно отримувати науково обґрунтовані рекомендації щодо збереження, відтворення і сталого використання унікальних природних комплексів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів рослин, тварин і грибів. Необхідно запровадити формування централізованої бази даних щодо стану біорізноманіття області із залученням результатів досліджень за програмою Літопису природи, виконання цільових науково-дослідних тем тощо з регулярним аналізом результатів для визначення поточних і прогнозних змін біорізноманіття на природно-заповідних територіях. З цієї метою необхідно всебічно сприяти переходу на електронно-цифрові форми збереження та опрацювання інформації, що спростить і розширить доступ до неї, дозволить оперативно розв'язувати гострі природоохоронні проблеми. Інформація про ПЗФ Київщини та біорізноманіття, окрім окремих її категорій, визначених у законодавстві, є відкритою та доступною для поширення на умовах вільної ліцензії.

Програмою передбачається виконання наукових заходів щодо інвентаризації біотичного й ландшафтного різноманіття, екологічного моніторингу та здійснення проблемних досліджень у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, активізація наукової роботи в природному заповіднику та національних природних парках, а також на територіях, що з ними межують.

Пріоритетними напрямками наукового забезпечення розвитку заповідної справи будуть такі:

- розроблення наукових обґрунтувань щодо створення нових та розширення існуючих заповідних територій;
- дослідження факторів та причин, що зумовлюють деградацію природних екосистем, розвиток наукових засад щодо попередження, зменшення негативних впливів і відновлення екосистем та напрацювання відповідних рекомендацій, а також розробка диференційованих режимів охорони об'єктів ПЗФ області;
- створення науково-методичної бази для здійснення природоохоронних заходів;
- урахування у різних секторах економічної діяльності завдань збереження біорізноманіття, у т.ч. під час рекреаційного використання територій;
- розроблення наукових методів сталого господарювання в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Інформування громадськості у сфері заповідної справи. Удосконалення системи екологічної просвіти щодо збереження та розвитку природно-заповідного фонду здійснюватиметься шляхом активізації підготовки й видання науково-популярної друкованої продукції (буклетів, плакатів, брошур тощо). Цю продукцію необхідно активно поширювати в навчальних закладах усіх рівнів.

Для підвищення обізнаності та екологічної свідомості громадськості, просвіти й розвитку екологічної культури населення, з метою підтримки збереження природно-заповідного фонду необхідно створити й регулярно підтримувати діяльність системи еколого-просвітницьких центрів на базі заповідника, національних природних і регіональних ландшафтних парків, загальноосвітніх середніх шкіл, природоохоронних неурядових організацій, державних підприємств лісового господарства тощо.

Розвиток екологічної просвіти повинен здійснюватися за підтримки з боку органів місцевого самоврядування і державних адміністрацій усіх рівнів.

Для цього необхідно:

- створити систему літніх дитячих екологічних таборів на базі установ природно-заповідного фонду із залученням молоді до здійснення природоохоронних заходів;
- активізувати інформування населення щодо необхідності збереження біорізноманіття в засобах масової інформації, під час проведення при-

- родоохоронних кампаній, за допомогою екологічної реклами, доцільно започаткувати на обласному радіо й телебаченні відповідні програми з визначеною періодичністю виходу в ефір;
- сприяти ініціативам громадськості щодо збереження біорізноманіття, розвитку й поширення екологічного руху, традиційного природоко-ристування;
 - активізувати популяризацію елементів місцевої народної культури й традицій, спрямованих на збереження живої природи.

5. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ, ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Виконання Програми дасть змогу створити оптимальну систему збереження ландшафтного та біорізноманіття в межах ПЗФ Київської області.

Виконання Програми забезпечить:

- збільшення площі природно-заповідного фонду області до 15,7% від загальної площі території Київської області;
- збереження генофонду рослинного і тваринного світу;
- запобігання використанню територій та об'єктів ПЗФ не за їх цільовим призначенням;
- проведення необхідних прикладних наукових досліджень у сфері заповідної справи;
- стале природоко-ристування в межах територій та об'єктів ПЗФ;
- поліпшення фінансового забезпечення розвитку заповідної справи;
- створення рекреаційної бази в установах ПЗФ, розвиток екотуризму з метою відпочинку та оздоровлення населення;
- підвищення екологічної поінформованості населення, залучення його широких верств до розв'язання екологічних проблем і процесу прийняття рішень;

Доцільно кожні п'ять років здійснювати узагальнення результатів виконання Програми, оцінку ходу її реалізації, коректування та детальне планування діяльності щодо реалізації Програми на наступні чотири роки.

6. КООРДИНАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ПРОГРАМИ

Координатором реалізації Програми є департамент екології та природних ресурсів облдержадміністрації.

Департамент екології та природних ресурсів облдержадміністрації щороку готує зведену інформацію щодо стану виконання Програми та подає її обласній раді.

Додаток 1 до Програми

**Ресурсне забезпечення Регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду
Київської області «КИЇВЩИНА ЗАПОВІДНА» на 2017–2020 роки**

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання програми	I етап виконання програми					II етап (20__–20__ роки)	III етап (20__–20__ роки)	Всього витрат на виконання програми, тис. грн
	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2020 рік			
1	2	3	4	5	6	7	8	
Обсяг ресурсів всього, в тому числі:	5060	5060	5060	5060	-	-	20240	
державний бюджет	-	-	-	-	-	-	-	
обласний бюджет	5000	5000	5000	5000	-	-	20000	
районні, міські (міст обласного значення), об'єднаних територіальних громад бюджети	-	-	-	-	-	-	-	
бюджети сіл, селищ, міст районного значення	-	-	-	-	-	-	-	
кошти не бюджетних джерел	60	60	60	60	-	-	240	

Перший заступник голови ради

В.В. Майбоженко

Додаток 1.1 до Програми

Показники продукту регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду Київської області «КИЇВЩИНА ЗАПОВІДНА» на 2017–2020 роки

№ з/п	Назва показника	Одиниця виміру	Вихідні дані на початок дії програми	I етап виконання програми				II етап (20__–20__ роки)	III етап (20__–20__ роки)	Всього витрат на виконання програми тис. грн
				2017	2018	2019	2020			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
I. Показники продукту програми										
1.	Виготовлення планово-картографічних матеріалів проєктованих до заповідання територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	шт.	78	22	18	19	19	0	0	900
2.	Визначення перспективних територій та об'єктів природо-заповідного фонду місцевого значення та розроблення наукових обґрунтувань щодо доцільності їх створення	шт.	56	20	12	12	12	-	-	890
3.	Виготовлення й встановлення охоронних знаків та інформаційних аншлаків на об'єктах ПЗФ Київської обл.	шт.	620	170	150	150	150	-	-	370
4.	Розроблення проєктів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	шт.	104	25	26	25	28	-	-	16500
5.	Встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	шт.	182	46	46	46	44	-	-	790

Продовження додатку 1.1 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6.	Інвентаризація видової різноманітності флори й просторової структури рослинності області (картування) з метою оцінки репрезентативності ПЗФ області та шляхів її подальшої оптимізації, формування відповідних баз даних як основи ведення кадастру рослинного світу	шт.	115	40	25	24	26	-	-	340
7.	Видавництво енциклопедії «Київщина заповідна»	шт.	400	400	-	-	-	-	-	200
8.	Підготовка і видання популярного атласу видів рослин Київщини, що підлягають охороні	шт.	200	-	200	-	-	-	-	100
9.	Підготовка і видання популярного атласу видів тварин Київщини, що підлягають охороні	шт.	200	-	-	200	-	-	-	100
10.	Підготовка і видання інформаційних буклетів, плакатів, брошур з метою висвітлення актуальних питань охорони біотичного й ландшафтного різноманіття Київщини, дидактичних матеріалів для використання в навчальному процесі у середніх школах та спеціальних навчальних закладах I–II рівнів акредитації	шт.	1700	-	-	-	1700	-	-	50
II. Показники ефективності програми										
1.	Витовлення планово-картографічних матеріалів проєктованих до заповідання територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	грн/га	13,0	13,0	13,0	12,23	12,32	-	-	900
2.	Визначення перспективних територій та об'єктів природо-заповідного фонду місцевого значення та розроблення наукових обґрунтувань щодо доцільності їх створення	грн/га	16,33	15,08	16,28	16,33	16,39	-	-	890

Продовження додатку 1.1 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3.	Виготовлення й встановлення охоронних знаків та інформаційних аншлагов на об'єктах ПЗФ Київської обл.	грн/ шт	600	600	600	600	600	-	-	370
4.	Розроблення проєктів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	грн/ га	727	730	730	730	730	-	-	16500
5.	Встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	грн/ га	23,5	23,5	23,5	23,5	23,5	-	-	790
6.	Інвентаризація видової різноманітності флори й просторової структури рослинності області (картування) з метою оцінки репрезентативності ПЗФ області та шляхів її подальшої оптимізації, формування відповідних баз даних як основи ведення кадастру рослинного світу	грн/ га	10,20	10,2	10,2	10,2	10,2	-	-	340
7.	Видавництво енциклопедії «Київщина заповідна»	грн/ шт.	500	500	-	-	-	-	-	200
8.	Підготовка і видання популярного атласу видів рослин Київщини, що підлягають охороні	грн/ шт.	500	-	500	-	-	-	-	100
9.	Підготовка і видання популярного атласу видів тварин Київщини, що підлягають охороні	грн/ шт.	500	-	-	500	-	-	-	100
10.	Підготовка і видання інформаційних буклетів, плакатів, брошур з метою висвітлення актуальних питань охорони біотичного й ландшафтного різноманіття Київщини, дидактичних матеріалів для використання в навчальному процесі у середніх школах та спеціальних навчальних закладах I-II рівнів акредитації	грн/ шт.	30	-	-	-	30	-	-	50

Продовження додатку 1.1 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
III. Показники якості програми										
1.	Виготовлення планово-картографічних матеріалів проєктованих до заповідання територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	га	69115	14615	15386	19628	19486	-	-	900
2.	Визначення перспективних територій та об'єктів природо-заповідного фонду місцевого значення та розроблення наукових обґрунтувань щодо доцільності їх створення	га	54500	15922	12900	12859	12819	-	-	890
3.	Виготовлення й встановлення охоронних знаків та інформаційних аншлаґів на об'єктах ПЗФ Київської обл.	шт.	620	170	150	150	150	-	-	370
4.	Розроблення проєктів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	га	22415,73	5479,4	5616,4	5478,9	5841,0	-	-	16500
5.	Встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	га	33670	8500	8500	8500	8170	-	-	790
6.	Інвентаризація видової різноманітності флори й просторової структури рослинності області (картування) з метою оцінки репрезентативності ПЗФ області та шляхів її подальшої оптимізації, формування відповідних баз даних як основи ведення кадастру рослинного світу	га	33307	9800	8136	8135	8136	-	-	340
7.	Видавництво енциклопедії «Київщина заповідна»	шт.	400	400	-	-	-	-	-	200
8.	Підготовка і видання популярного атласу видів рослин Київщини, що підлягають охороні	шт.	200	-	200	-	-	-	-	100

Продовження додатку 1.1 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
9.	Підготовка і видання популярного агласу видів тварин Київщини, що підлягають охороні	шт.	200	-	-	200	-	-	-	100
10.	Підготовка і видання інформаційних буклетів, плакатів, брошур з метою висвітлення актуальних питань охорони біотичного й ландшафтного різноманіття Київщини, дидактичних матеріалів для використання в навчальному процесі у середніх школах та спеціальних навчальних закладах I-II рівнів акредитації	шт.	1700	-	-	-	1700	-	-	50

Перший заступник голови ради

В.В. Майбоженко

Додаток 2 до Програми

Напрями діяльності та заходи Регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду Київської області «КИЇВЩИНА ЗАПОВІДНА» на 2017–2020 роки

№ з/п	Назва напрямку діяльності (пріоритетні завдання)	Перелік заходів програми	Термін виконання заходу	Виконавці	Джерела фінансування	Орієнтовні обсяги фінансування (вартість), тис. грн, в тому числі:				Очікуваний результат
						2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	
1	Створення і підтримання репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення	3	4	5	6	7	8	9	10	11
		Виготовлення планово-картографічних матеріалів проєктованих до заповідання територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	200	220	240	240	Планово-картографічні матеріали
		Визначення перспективних територій та об'єктів природо-заповідного фонду місцевого значення та розроблення наукових обґрунтувань щодо доцільності їх створення	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет Інші джерела	200	150	150	150	Розроблені наукові обґрунтування щодо створення нових територій та об'єктів ПЗФ у Київській обл.

Продовження додатку 2 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2. Здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у межах існуючих територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення	Виготовлення й встановлення охоронних знаків та інформаційних аншлагов на об'єктах ПЗФ місцевого значення Київської обл.	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	100	90	90	90	90	Виготовлені й встановлені охоронні знаки та інформаційні аншлагі на об'єктах ПЗФ
										Встановлені межі територій та об'єктів ПЗФ в природі
	Розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду місцевого значення на території області	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	4000	4160	4140	4200	Встановлені межі територій та об'єктів ПЗФ в природі	
2. Здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у межах існуючих територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення	Встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	200	200	200	190	Встановлені охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	
									Встановлені охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення області	

Продовження додатку 2 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2.		Інвентаризація видової різноманітності флори й просторової структури рослинності області (картування) з метою оцінки репрезентативності ПЗФ області та шляхів її подальшої оптимізації, формування відповідних баз даних як основи ведення кадастру рослинного світу	2017–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	100	80	80	80	Розроблена оцінка репрезентативності ПЗФ області та шляхів її оптимізації, формування відповідних баз даних як основи ведення кадастру рослинного світу
3.	Наукове забезпечення розвитку заповідної справи	Видавництво енциклопедії «Київщина заповідна»	2017	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет	200				Видана енциклопедія «Київщина заповідна»
		Підготовка і видання популярного атласу видів рослин Київщини, що підлягають охороні	2018	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет		100			Виданий атлас видів рослин Київщини, що підлягають охороні
		Підготовка і видання популярного атласу видів тварин Київщини, що підлягають охороні	2019	Департамент екології та природних ресурсів КОДА	Обл. бюджет			100		Виданий атлас видів тварин Київщини, що підлягають охороні

Продовження додатку 2 до Програми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3.		Підготовка і видання інформаційних буклетів, плакатів, брошур з метою висвітлення актуальних питань охорони біотичного й ландшафтного різноманіття Київщини, дидактичних матеріалів для використання в навчальному процесі у середніх школах та спеціальних навчальних закладах I-II рівнів акредитації	2019–2020	Департамент екології та природних ресурсів КОДА,	Обл. бюджет				50	Видані інформаційні буклети, плакати, брошури з метою висвітлення актуальних питань охорони біотичного й ландшафтного різноманіття Київщини, дидактичних матеріалів для використання в навчальному процесі у середніх школах та спеціальних навчальних закладах I-II рівнів акредитації

Перший заступник голови ради

В. В. Майбоженко

Додаток 3 до Програми

**ПЕРЕЛІК
цінних природних територій та об'єктів, перспективних
для заповідання на території Київської області**

(не включений нами до тексту посібника)

Додаток 7

Ключ для вибору категорії проєктованого об'єкта природно-заповідного фонду

Підхід до розробки ключа запозичений нами з біологічних методів роботи з інформацією. Ключ для визначення в біології — це алгоритм, котрий використовується для допомоги в ідентифікації певних категорій (наприклад видів тварин або рослин). Зазвичай ключ для визначення являє собою форму дихотомічного шляху, тобто досліднику пропонується виконати фіксоване число ідентифікаційних кроків, кожен з яких передбачає вибір однієї з кількох альтернатив. Зроблений на поточному кроці вибір визначає наступний крок у послідовності визначення⁸⁵. Читаючи тезу, що позначена цифрою, дослідник повинен прийняти однозначне рішення, чи згоден він з нею. В дужках зазначено номер рядка з антитезою. Дослідник повинен визначитись, яке з тверджень він вважає однозначно правильним. Визначившись, необхідно перейти до наступного рядка, розміщеного після того, що був обраний на попередньому кроці. Завершенням визначення стане перехід до рядка, в кінці якого зазначено категорію ПЗФ, до якої ви дійшли.

Нами розроблено такий ключ, що допоможе обрати категорію для проєктованих територій ПЗФ, залежно від їхніх природних характеристик так, щоб це максимально відповідало Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Наприклад спробуємо пройти його для Маріїнського парку у Києві.

Читаємо ключ з початку.

1(18). Ділянка або об'єкт має природне походження. — *Ні. Переходимо до антитези.*

18(1). Ділянка містить елементи штучного походження (цілеспрямовано сформовані людиною). — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

19(24). На ділянці розміщені елементи стаціонарної житлової або туристичної інфраструктури, переважно забудова або споруди сфери соціального обслуговування. — *Ні. Переходимо до антитези.*

24(19). Ділянка представлена штучно сформованими ландшафтами або є місцем цілеспрямованого насадження (розведення) рослин чи утримання тварин. — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

25(30). Штучними (сформованими людиною) є ландшафти, але не рослинні або тваринні організми на їх території. — *Ні. Переходимо до антитези.*

30(25). Пропонована ділянка є місцем з повністю або частково штучно сформованим рослинним покривом. — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

⁸⁵ Dallwitz, M.J. Programs for Interactive Identification and Information Retrieval. URL: <http://delta-intkey.com/www/idprogs.htm>

31(32). Пропонована ділянка є окремим чітко визначеним об'єктом охорони, часто з незначною площею або окремим об'єктом без визначеної площі: **пам'ятка природи**. — *Ні. Переходимо до антитези.*

32(31). Пропонована до створення ПЗФ ділянка є територією зі значною площею, та розподілом об'єктів охорони по цій території. — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

33(40). Територія є місцем цілеспрямованого насадження (інтродукції) рослин або розведення тварин з постійним або регулярним доглядом; розміщені переважно в населених пунктах. — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

34(35). Об'єктом охорони є місце утримання екзотичних або рідкісних: **зоопарк**. — *Ні. Переходимо до антитези.*

35(34). Об'єктом розведення (насадження) є рослини. — *Так. Переходимо до наступного рядка.*

36(39). Територія має науково-дослідне, освітнє та, частково, рекреаційне призначення, у її межах наявні адміністративна, наукова та експозиційна частини. — *Ні. Переходимо до антитези.*

39(36). Територія має рекреаційно-естетичне та оздоровче призначення, є цінним зразком садово-паркового будівництва _____ **парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва**. *Ключ пройдений.*

К1. Визначення основних типів територій природно-заповідного фонду

1(18). Ділянка, або об'єкт, має природне походження (перш за все — її рослинний покрив); на її території відсутні будь-які форми житлової або туристичної інфраструктури.

2(3). До заповідання пропонується незначна за площею ділянка, найчастіше з чітко визначеним об'єктом, що потребує охорони, (або кількома об'єктами) чи окремий такий об'єкт без пов'язаної з ним земельної ділянки
пам'ятка природи

3(2). Ділянка має значну площу, включає об'єкт охорони, що оточений природними ландшафтами, або низку таких об'єктів, що розподілені по території.

4(15). Територія, її ландшафти та екосистеми мають природне походження, і протягом останніх 50 років не переживали докорінних змін під впливом господарської діяльності людини (меліорація, знищення деревного покриву, розораність тощо); територія має наукову та природоохоронну цінність.

5(6). Природна незмінена або малозмінена антропогенною діяльністю ділянка (лісова, заболочена, степова, заплавна або інша, чи така, що складається з поєднання різних типів ландшафтів) значна за площею або такі ділянки меншої площі утворюють скупчення (загальна площа цінних природних ландшафтів — понад 1000 га); територія має значну природо-

охоронну та наукову цінність, в її межах наявні постійні і здатні до самовідтворення популяції охоронюваних видів рослин та тварин (занесених в ЧКУ), на ділянці є можливим повне припинення будь-якої господарської діяльності і рекреаційного навантаження _____

природний заповідник, заповідна зона НПП (РЛП)

6(5). Територія має інші характеристики (незмінена чи малозмінена антропогенною діяльністю ділянка з незначною площею; територія, для якої не відомі постійні популяції видів з ЧКУ; сильно фрагментована ділянками господарської діяльності природна територія; територія, для якої не є можливим повне припинення господарської діяльності тощо).

7(10). Природна цінність території, окремі елементи ландшафту в її складі або місця постійного знаходження (протягом цілого року або в сезон розмноження) цінних видів тваринного або рослинного світу можуть бути знищені такою господарською діяльністю людини, що передбачена існуючим статусом ділянки.

8(9). Чітко обмежена природними або штучними межами територія містить вразливі екосистеми, що не здатні витримувати будь-яку господарську діяльність (на кшталт старовікових лісів) або місця знаходження (протягом цілого року або в сезон розмноження) видів ЧКУ, які чутливі до присутності людини і ведення господарської діяльності (приклад — підорлики малий та великий; чорний лелека) _____

заповідне урочище, заповідна зона НПП (РЛП)

9(8). Територія містить екосистеми, тривале існування та самовідтворення яких є можливим при умові ведення *обмеженої* господарської діяльності та рекреаційного використання без знищення ключових охоронюваних природних елементів, а також види флори і фауни (в тому числі з ЧКУ та Переліків), що можуть знаходитись тривалий час (в тому числі в період розмноження) на ділянках тимчасового перебування людини _____ **заказник, зона регульованої рекреації НПП (РЛП)**

10(7). Природна цінність території та окремі елементи її ландшафтів та видового складу флори і фауни не можуть бути знищені такою господарською діяльністю людини, що передбачена існуючим статусом ділянки.

11(14). Територія не придатна для ведення господарської діяльності (болота, яри, плавні, кам'янисті землі та землі без особливого рослинного покриву тощо).

12(13). Територія використовується з рекреаційними цілями _____ **заказник, зона регульованої рекреації НПП (РЛП)**

13(12). Територія не використовується з рекреаційними цілями _____ **заказник, заповідна зона НПП (РЛП)**

14(11). Дозволена на цій території господарська діяльність нездатна суттєво зашкодити її природній цінності та рідкісним видам флори і фауни (випасання худоби на схилах з ухилом більше 5° і лучних ділянках, ведення традиційного та помірною промислового лісового господарства в лісових ділянках без особливої природоохоронної цінності тощо) _____ **заказник, господарська зона НПП (РЛП)**

15(4). Територія, її ландшафти та екосистеми протягом останніх 50 років зазнавали значних перетворень під впливом діяльності людини, проте на даний момент перебувають у природному або напівприродному стані (меліоровані ділянки боліт, створені в минулому штучні водойми на кшталт ставків, ділянки лісу після рубок, перелоги).

16(17). На території наявні постійні і здатні до самовідтворення популяції охоронюваних видів рослин та тварин (занесені в ЧКУ або регіональні переліки охоронюваних видів) _____ **заказник, зона регульованої рекреації НПП (РЛП)**

17(16). Для території відсутні знахідки видів, занесених до ЧКУ _____ **господарська зона НПП (РЛП); у склад окремих об'єктів ПЗФ включати не бажано**

18(1). Ділянка містить елементи штучного походження (цілеспрямовано сформовані людиною).

19(24). На ділянці розміщені елементи стаціонарної житлової або туристичної інфраструктури, переважно забудова або споруди сфери соціального обслуговування.

20(23). Антропогенно змінена ділянка розміщена поруч з цінними природними комплексами або серед них, має рекреаційне призначення або включає поселення, переважно з традиційним природокористуванням.

21(22). Інфраструктура в межах ділянки представлена рекреаційними комплексами (готелі, мотелі, кемпінги, садиби зеленого туризму тощо) _____ **зона стаціонарної рекреації НПП (РЛП)**

22(21). Інфраструктура в межах ділянки представлена житловими комплексами, переважно з традиційним природокористуванням _____ **господарська зона НПП (РЛП)**

23(20). Забудована ділянка не розміщена поруч з цінними природними комплексами чи серед них, або включає житловими комплексами без ведення традиційного природокористування _____ **небажано включати до складу ПЗФ**

24(19). Ділянка представлена штучно сформованими ландшафтами або є місцем цілеспрямованого насадження (розведення) рослин чи утримання тварин.

25(30). Штучними (сформованими людиною) є ландшафти, але не рослинні або тваринні організми на їх території.

26(29). Ландшафт ділянки є результатом діяльності людини в стародавні часи (історичні кургани, вали, городища) або на території нещодавно (в межах останніх 100 років) сформованої діяльністю людини ділянки вже виник природний рослинний покрив (берегова лінія та акваторія водосховищ, ...).

27(28). Невелика за площею ділянка розміщена серед антропогенних ландшафтів (полів, забудови тощо) _____
пам'ятка природи

28(27). Ділянка значна за площею і є напівприродною, для неї відомі знахідки або невелика і розміщена серед природних ландшафтів _____
заказник, зона регульованої рекреації НПП (РЛП)

29(26). Ландшафт ділянки сформовано людиною протягом останніх 50 років (ставки, меліоративні системи, місця видобутку корисних копалин тощо) _____
господарська зона НПП (РЛП)

30(25). Пропонована ділянка є місцем з повністю або частково штучно сформованими рослинним покривом.

31(32). Пропонована ділянка є окремим чітко визначеним об'єктом охорони, часто з незначною площею або окремим об'єктом без визначеної площі _____
пам'ятка природи

32(31). Пропонована до створення ПЗФ ділянка є територією зі значною площею, та розподілом об'єктів охорони по цій території.

33(40). Територія є місцем цілеспрямованого насадження (інтродукції) рослин або розведення тварин з постійним або регулярним доглядом; розміщені переважно в населених пунктах.

34(35). Об'єктом охорони є місце утримання екзотичних або рідкісних тварин _____
зоопарк

35(34). Об'єктом розведення (насадження) є рослини.

36(39). Територія має науково-дослідне, освітнє та, частково, рекреаційне призначення, у її межах наявні адміністративна, наукова та експозиційна частини.

37(38). Територія використовується з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій _____
ботанічний сад

38(37). Територія використовується з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій _____
дендропарк

39(36). Територія має рекреаційно-естетичне та оздоровче призначення, є цінним зразком садово-паркового будівництва _____

парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва

40(33). Територія має інші характеристики.

41(46). Штучно створений рослинний покрив є насадженнями на землях держлісфонду.

42(45). Більше 1/3 території ділянки зайнято стиглими і перестиглими (старовіковими) лісовими насадженнями або такими насадженнями в поєднанні з природними ділянками — заболоченими лісами, болотами, водоймами.

43(44). Більше 2/3 площі ділянки займають стиглі та перестиглі лісові насадження, що за ознаками наближаються до природних лісових масивів, або такі насадження разом з природними ділянками — заболоченими лісами, болотами, водоймами _____

заповідне урочище

44(43). Стиглі та перестиглі лісові насадження або такі насадження разом з природними ділянками займають менше 2/3 площі ділянки _____

казник

45(42). Менше 1/3 території ділянки зайнято стиглими і перестиглими лісовими насадженнями або такими насадженнями разом з природними ділянками _____

господарська зона

НПП (РЛП), у склад окремих об'єктів ПЗФ включати не бажано

46(41). Штучно створений рослинний покрив є агроландшафтами або створений на приватних ділянках _____

небажано включати до складу ПЗФ

К2. Визначення підкатегорій заказників

1(18). Територія, пропонована для заповідання, передбачає предметну охорону однотипних елементів живої природи (види флори або фауни), утворення неживої природи або такого утворення і притаманному йому рослинному і тваринному світу.

2(11). До охорони пропонується вид(-и) флори або фауни і середовище їх постійного перебування або знаходження у період розмноження.

3(4). До охорони пропонується місце зростання видів рослинного світу, що мають охоронний статус за Червоною книгою України або Переліками... , є ендемічними або реліктовими, або місце зростання рослинних угруповань Зеленої книги України _____

ботанічний

4(3). До охорони пропонується місце постійного перебування або знаходження в період розмноження видів тваринного світу.

5(10). Ділянка є місцем масового поселення або перебування під час розмноження цінних видів фауни, що належать до одного з трьох класів — комах (комахи з ЧКУ та регіональних переліків; комахи-запилювачі), риб (місця постійного перебування або нерестування охоронюваних видів риб) або птахів (місця гніздівель охоронюваних видів птахів, пташині колонії тощо).

6(7). Об'єкт охорони — цінні види риб (види з ЧКУ, регіональних переліків або інші малочисельні, рідкісні або ендемічні види), а також водний простір, що є місцем їх існування, нересту, нагулу або зимівлі _____
_____ **іхтіологічний**

7(6). Інше.

8(9). Об'єкт охорони — види птахів з ЧКУ або регіональних переліків, а також місця їх гніздування, зимівлі або скупчень під час сезонних міграцій, місця розміщення постійних колоніальних поселень _____
_____ **орнітологічний**

9(8). Об'єкт охорони — цінні види комах: комахи з ЧКУ та регіональних переліків; комахи-запилювачі тощо _____
ентомологічний

10(5). Ділянка є місцем поселення або перебування під час розмноження інших видів фауни, що належать до ЧКУ або регіональних переліків _____
_____ **загальнозоологічний**

11(2). До охорони пропонуються утворення неживої природи, або таке утворення і притаманний для нього рослинний і тваринний світ.

12(13). Об'єкт охорони — цінна у науковому та рекреаційному відношенні печера або поверхнєве карстове утворення, та пов'язані з ними види флори і фауни _____ **карстиво-спелеологічний**

13(12). Об'єкт охорони є типовим, унікальним або рідкісним геологічним утворенням з науковою, природоохоронною, культурно-історичною, естетичною або іншою цінністю.

14(15). Об'єкт охорони — місце знахідок і скупчень решток або скам'янілих зразків викопної флори та фауни, що мають особливе наукове значення _____
_____ **палеонтологічний**

15(16). Об'єкт охорони — інші цінних об'єкти або комплекси неживої природи геологічного походження (геологічні відслонення, виходи кристалічних порід, родовищ мінералів і інших корисних копалин, примітні форми рельєфу і пов'язані з ними елементів ландшафту тощо) _____
_____ **загальногеологічний**

18(1). Для охорони пропонуються ландшафт(-и) ділянки, тобто сукупність флори, фауни, елементів рельєфу тощо.

19(24). Ландшафт(-и) має природне походження

20(21). До охорони пропонувано водний об'єкт і пов'язаний з ним природний комплекс (болото, озеро, долина або виток річки, морське узбережжя, лимани, затоки, важлива для питного водопостачання водоносна ділянка тощо) _____ **гідрологічний**

21(20). Інший тип ландшафту.

22(23). Ділянка представляє типову або унікальну для регіону природну лісову ділянку _____ **лісовий**

23(22). На пропонованій ділянці розміщено інший тип типової або унікальної екосистеми (луки, степові ділянки, оголення порід тощо), чи така ділянка поєднує декілька різнотипних об'єктів охорони (яружно-балкова система зі струмком, ділянка лісу з болотом або озером тощо) і охороні підлягає весь обсяг природних елементів на її території — флора, фауна, елементи рельєфу і гідрологічні об'єкти в її межах _____ **ландшафтний**

24(19). Ландшафт(-и) має штучне походження (його сформовано господарською діяльністю людини).

25(26). Ділянка представлена штучними лісовими насадженнями на землях держлісфонду _____ **лісовий**

26(25). Ділянка представлена штучно сформованими водоймами або ділянками з гідрологічним режимом, що виник внаслідок меліоративних робіт _____ **гідрологічний**

К3. Визначення підкатегорій пам'яток природи (ПП)

1(8). Охорони потребує окремий об'єкт, що має природне походження чи є штучно створеним об'єктом з наявною природною цінністю; може розглядатись разом з невеликою земельною ділянкою; є елементом тваринного, рослинного світу або неживої природи (геологічні або гідрологічні утворення), або декілька таких *однотипних* об'єктів.

2(5). Об'єкт(-и) є елементом(-ами) живої природи (рослинного чи тваринного світу).

3(4). Об'єкт охорони — рослина (окреме старовікове або за певними ознаками унікальне дерево, що може мати штучне походження, група таких дерев або рештки *такого об'єкта* з природоохоронною та естетичною цінністю (зруйноване блискавкою вікове дерево тощо), незначна за площею ділянка — місце зосередження видів рослин, включених у Червону книгу України (ЧКУ) або інші охоронні списки тощо) _____

_____ **ПП ботанічна**

4(3). Об'єкт охорони — незначне за площею місце постійного знаходження (протягом цілого року або в сезон розмноження) цінного виду тваринного світу (місце проживання видів з ЧК, постійного гніздування рідкісних птахів тощо) _____ **ПП зоологічна**

5(2). Об'єкт охорони є елементом неживої природи.

6(7). Об'єкт охорони — природне гідрологічне утворення з особливою природоохоронною, науковою, культурною або іншою цінністю (водоспад, джерело, озеро, пороги на річці, невелика заболочена ділянка тощо; може бути змінено діяльністю людини, наприклад — джерело перетворено на криницю) _____ ПП гідрологічна

7(6). Об'єкт охорони — геологічне утворення (окремі оголення або ділянки масивів гірських порід з особливою науковою або естетичною цінністю, геологічні формації, мінералоутворення, скелі, каньйони, місцезнаходження викопної флори і фауни, тектонічні структури тощо) _____ ПП геологічна

8(1). Для охорони пропонується декілька пов'язаних різнотипних об'єктів або весь обсяг ландшафтних та природних елементів ділянки, ландшафт ділянки при цьому може бути результатом діяльності людини в стародавні часи (історичні кургани, вали, городища) _____ ПП комплексна.

Видання МБО «Екологія-Право-Людина» за тематикою природно-заповідного фонду

Видання МБО «Екологія-Право-Людина» за тематикою природно-заповідного фонду можна знайти на сайті ЕПЛ:

Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду / О. Василюк, А. Драпалюк, Г. Парчук, Д. Ширяєва; за заг. редакцією О.Кравченко. — Львів, 2015, 80 с.

Посібник присвячений питанням методології виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ). Автори видання аналізують існуюче законодавство України, міжнародні багатосторонні угоди та директиви Європейського Союзу у цій сфері. На основі такого аналізу в посібнику формулюється перелік вимог, необхідних для виявлення територій, придатних до оголошення об'єктами ПЗФ, перелік мінімальних вимог відповідних міжнародних інструментів, яким повинна відповідати національна правова база. У посібнику містяться рекомендації із вибору ділянок, перспективних для створення територій та об'єктів ПЗФ в усіх регіонах України, та підготовки клопотань щодо створення об'єктів ПЗФ.

Посібник розрахований на державних службовців, науковців, які залучені до процесу створення об'єктів ПЗФ, а також інших осіб, які цікавляться питанням ПЗФ.

URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/1767_EPL_Posibnyk_Fond_Zapovidnuk.pdf

Правовий режим природно-заповідного фонду України: історія формування, юридичні аспекти та закордонний досвід (посібник) / [за заг. ред. О. Кравченко]. — Львів : Видавництво «Компанія «Манускрипт», 2017. — 92 с. ISBN 978-966-2400-59-5

Посібник продовжує серію публікацій, покликаних допомогти усім, хто дбає про збереження біорізноманіття в Україні шляхом створення та охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Посібник має прикладне спрямування і складається з теоретичної та практичної частини, містить аналіз законодавчих актів та планів управління об'єктами охорони природи ЄС, США та Канади. Чимало порад і рекомендацій ґрунтується на досвіді зарубіжних країн. Окремо акцентовано увагу на проблемі функціонування заказників, особливості правового статусу земель природно-заповідного фонду та посилення відповідальності за порушення законодавства щодо

охорони ПЗФ. Посібник розрахований на вузьких спеціалістів, а також широке коло читачів.

URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/2116_EPL_PZF-Ukrainy_internet_versia.pdf

Природно-заповідний фонд: земельні питання (посібник) / [за заг. ред. О. Кравченко]. — Видавництво «Компанія «Манускрипт»». — Львів, 2017. — 104 с.

Видання продовжує серію публікацій, покликаних допомогти усім, хто дбає про збереження біорізноманіття в Україні шляхом створення, охорони та розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Посібник має прикладне спрямування і містить аналіз законодавчих актів, судової практики та практики застосування норм, приклади управлінських рішень, а також збірці документів. Мета посібника поширити позитивну практику вирішення спорів щодо управління землями і територіями об'єктів ПЗФ та розпочати дискусію щодо запровадження нових практик управління об'єктами природно-заповідного фонду. Посібник буде корисним провідником до специфічних знань у галузі заповідної справи і земельних питань для широкого кола читачів: працівників установ природно-заповідного фонду, органів місцевого самоврядування, природоохоронців, представників громад.

URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/2281_EPL_PZF_Posibnuk.pdf

Навчальне видання

**Виявлення територій,
придатних для оголошення об'єктами
природно-заповідного фонду**

О. Василюк, К. Норенко, К. Полянська, С. Шутяк, Д. Ширяєва

За загальною редакцією *Олени Кравченко*

Комп'ютерна верстка *Маріанни Кук*

Підписано до друку 06.12.2018 р. Формат 66*98/16.
Гарнітура Minion Pro. Папір офсетний. Офсетний друк.
Ум. друк. арк. 10,18. Наклад 500 прим. Зам. № 2483

Друк «Компанія «Манускрипт»»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008
тел./факс: (032) 235-52-20.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 3628 від 19. 11. 2009 р.

ISBN 978-966-2400-71-7

9 789662 400717